

TAMPEREEN YLIOPISTO

Erika Lauri

KARJA JA RAUHA, MAA JA IRTAIMISTO

Lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten kehitys 1100–1350-lukujen ruotsalaisissa ja norjalaisissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2014

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LAURI, ERIKA: Karja ja rauha, maa ja irtaimisto. Lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten kehitys 1100–1350-lukujen ruotsalaisissa ja norjalaisissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa
Pro gradu -tutkielma, 110 s., 6 liites.

Historia

Helmikuu 2014

Pro gradu -tutkielmassani tutkin lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten kehitystä 1100–1350-lukujen ruotsalaisten ja norjalaisten maakunta-, maan- ja kaupunginlakien perusteella. Tutkielman lähdeaineistoon kuuluvat vanhemmat norjalaiset maakunta-, maan- ja kaupunginlait sekä näitä nuoremmat ruotsalaiset maakunta-, maan- ja kaupunginlait, jotka on jaettu kahteen eri kronologiseen luokkaan eli reseptiovaiheeseen lakien iän mukaan 1200-luvun ollessa keskimääräinen rajapyykki. Suurin osa norjalaisista laeista sijoittui ensimmäiseen reseptiovaiheeseen, kun taas suurin osa ruotsalaisista laeista ajoitettiin toisen reseptiovaiheen aikakaudelle.

Lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten kehitystä tutkitaan perehtymällä lainsuojattomuusrangaistusten määrään eri-ikäisessä lähdeaineistossa sekä niiden sijoittumista eri reseptiovaiheiden lakeihin, minkä lisäksi perehdytään myös eroavaisuuksiin rikosten sekä ruotsalaisten ja norjalaisten lakien välillä. Halusta tutkia sekä yksilöä että yhteisöllistä instanssia vastaan tehtyjä rikoksia aion syventyä yhtäältä lainsuojattomuudella rangaistuihin henki- ja väkivaltarikoksiin ja toisaalta uskontoa, avioliittoa ja siveellisyyttä koskeneisiin rikoksiin. Lainsuojattomuuden tutkiminen on mielekästä, sillä vielä nykypäivänä länsimaisten yhteisöjen ulkopuolella elää ihmisiä, joilla katsotaan olevan vähäisemmät ihmis- ja muut oikeudet yhteisön jäseniin verrattuna. Koska tutkielmassani perehdyn sekä rikokseen, rangaistukseen että rikoksen tekijään, on kyseessä oikeus- ja sosiaalihistoriallinen tutkimus.

Maakunta-, maan-, ja kaupunginlait olivat varhaisinta kirjallista lähdeaineistoa keskiajan Pohjoismaista, ja niiden korkea ikä, epäselvä tausta ja käsikirjoitusten säilyneisyys muodostavat joitakin lähdekriittisiä ongelmia. Lakeja tutkittaessa voidaan tutkia ainoastaan normeja, eikä tässäkään tutkielmassa perehdytä rangaistuskäytäntöihin tai lakien noudattamiseen, vaan normeihin ja siihen, miten odotettiin toimittavan, mutta normeja ja niiden suhdetta todellisuuteen käsitellään sekä tutkimuskirjallisuuden että asiakirjalähteiden avulla. Tutkielmani lähtökohtaisena oletuksena on, että yhteiskunnalliset muutokset sydänkeskiajan Ruotsissa ja Norjassa vaikuttivat myös oikeuskulttuuriin, lakeihin ja rangaistuksiin. Koska sekä kirkko että kuningasvalta vakiintuivat sydänkeskiajan Ruotsissa ja Norjassa, on oletettavissa, että näiden vaikutusvalta ilmeni myös maallisessa lainsäädännössä ja sen rangaistusnormeissa.

Historiantutkijat eivät ole päässeet yksimielisyyteen lakien alkuperästä, mutta voidaan olettaa maakuntalakien sisältävän yhtäältä eurooppalaisia vaikutteita sekä viitteitä skandinaaviseen tapakulttuuriin, ja toisaalta kuninkaan sekä kirkon taholta peräisin olleita ihanteita ja säädöksiä. Maan- ja kaupunginlait perustuivat osittain maakuntalakeihin, minkä lisäksi niissä on vaikutteita kuninkaallisesta lainsäädännöstä ja kristillisistä ihanteista. Maan- ja kaupunginlaeissa saattoi kuitenkin olla vähemmän merkkejä kanonisen oikeuden vaikutteista, mikä liittyi valtapoliittisiin syihin ja lakien säätöoikeuteen liittyneisiin konflikteihin.

Tutkielmassa kävi ilmi, että lainsuojattomuudella rangaistujen henki- ja väkivaltarikosten kehitys vaihteli rikoksen luonteesta riippuen. Lainsuojattomuudella rangaistujen rauhan- ja

rauhanvalarikosten määrä oli vähäisempi ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa, mutta se kasvoi toisen reseptiovaiheen eli kronologisesti nuorempien lakien aikakaudella, mihin vaikutti erityisesti Ruotsin kuninkaallinen rauhanvalalainsäädäntö, jonka vastaisista rikkomuksista tyypillisesti rangaistiin lainsuojattomuudella. Lainsuojattomuudella rangaistujen rauhan- ja rauhanvalarikosten määrä kuitenkin väheni hieman tutkittavana olleen ajanjakson lopussa.

Törkeistä henki- ja väkivaltarikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella eniten ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa, kun taas toisen reseptiovaiheen laeissa lainsuojattomuusrangaistusten määrä väheni. Törkeiden henki- ja väkivaltarikosten kohdalla rangaistiin lainsuojattomuudella pääasiallisesti vanhemmissa ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa, ja toisen reseptiovaiheen laeissa niistä ei enää tuomittu yhtä usein lainsuojattomuuteen Lainsuojattomuudella rangaistujen uskonto-, avioliitto- ja siveellisyyserikosten määrä väheni dramaattisesti toisen reseptiovaiheen aikana. Uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneistä rikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella useammin ensimmäisen kuin toisen reseptiovaiheen laeissa, mihin puolestaan vaikutti kirkon intressi uskonto- ja avioliittolakeihin, ja niihin liittyvät rikokset siirtyivätkin sydänkeskiajalla kirkon tuomioistuinten käsiteltäviksi.

Tutkielman perusteella voidaan todeta yhteiskunnallisten muutosten vaikuttaneen rangaistusnormeihin. Sekä kuningasvallan että kirkon vakiintuminen vaikuttivat lainsuojattomuusrangaistuksen määrän vähenemiseen, minkä lisäksi siihen saattoi vaikuttaa esimerkiksi yleinen yksilöitymiskehitys. Lainsuojattomuusrangaistuksen sijaan yleistyivät sakko- ja ruumiinrangaistukset sekä kirkolliset rangaistukset, joiden avulla pyrittiin kartuttamaan kuninkaan omaisuutta, keskittämään tuomiovalta kuninkaalle suvun asemesta ja vastuu rikoksen teosta yksilölle, institutionalisoimaan oikeudenjako kuninkaan hyväksi, lisäämään rangaistuksen toimeenpanon todennäköisyyttä ja siten sen uskottavuutta sekä luovuttamaan tuomiovalta kirkollisia rikoksista koskevissa asioissa kanonisen lain tuomioistuimille. Tutkielmani johtopäätökset tukevat aikaisemman tutkimuskirjallisuuden muodostamaa kuvaa lainsuojattomuudesta, mutta todistavat, ettei lainsuojattomuusrangaistus poistunut täysin laeista tutkittavana olleen ajanjakson lakiaineiston mukaan.

Sisällys

1. <i>Fæ og fred, land og løsøre</i> : Johdanto	1
1.1. Tutkielman relevanssi ja tutkimuskysymys	3
1.2. Tutkielman rajaus, metodit ja rakenne	6
2. <i>Med lag ska man land bygga</i> : Maakunta-, maan- ja kaupunginlait lähdeaineistona	11
2.1. Norjalaiset maakuntalait ja niiden kehitys	11
2.2. Ruotsalaiset maakuntalait ja niiden kehitys	13
2.3. Maunu Lainparantajan maan- ja kaupunginlaki	16
2.4. Maunu Eerikinpojan maan- ja kaupunginlaki	17
2.5. Lait historiantutkimuksen lähteenä ja niiden problematiikka	19
2.6. Katsaus tutkimuskirjallisuuden klassikoihin sekä tuoreempaan tutkimukseen	23
3. <i>Konung av Guds nåde</i> : Kuningas, kirkko ja laki keskiajan Ruotsissa ja Norjassa	26
3.1. Kanonisen oikeuden vaikutteet ruotsalaisissa ja norjalaisissa maallisissa laeissa	26
3.2. Kuningas lainsäätäjänä ja kuninkaan vaikutus maallisiin lakeihin	30
3.3. Keskiaikainen rikos, rangaistus ja todellisuus	35
3.4. Lainsuojattomuuden ja rikosten terminologia	40
3.4.1. Lainsuojattomuus	40
3.4.2. Erillisrauhat sekä rauhan- ja rauhanvalalait	44
3.4.3. Törkeiden rikosten laki ja häpeälliset rikokset	48
4. <i>Envar skall hava frid för sin egendom och särskilt för sitt liv</i> : Henki- ja väkivaltarikokset	51
4.1. Naisen ryöstö ja raiskaus	51
4.2. Kosto syyttömälle ja sovittelun jälkeen	54
4.3. Kotirauhan rikkomukset	57
4.4. Julkisen paikan rauhanrikokset	62
4.5. Silvonta ja törkeät henki- ja väkivaltarikokset	67
4.5.1. Silvonta, rikoksessa avustaminen ja uhrin puolustautumisen esto	68
4.5.2. Henkirikokset ja haavoittaminen	69
4.5.3. Henki- ja väkivaltarikolliset ja heidän uhriensa	72
4.6. Johtopäätökset: Henki- ja väkivaltarikokset	78
5. <i>Vi skall säga ja till kristendomen</i> : Uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneet rikokset	82
5.1. Kristinusko, pakanuus ja noituus	82
5.2. Avioliiton solmiminen, aviorikos ja siveellisyys	86
5.3. Johtopäätökset: Uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneet rikokset	90
6. <i>Om alla mäns frid</i> : Lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten muutos ja sen taustat	94
6.1. Kehittyikö lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten määrä?	94
6.2. Miksi lainsuojattomuusrangaistus kehittyi?	98
7. Lähdeaineisto ja tutkimuskirjallisuus	104
7.1. Painetut lähteet	104
7.2. Muut lähteet	105
7.3. Tutkimuskirjallisuus	105
7.4. Painamattomat artikkelit ja julkaisut	109
Liitteet	

1. *Fæ og fred, land og løsøre: Johdanto*

”Kaikille, jotka tämän asiakirjan näkevät tai siitä kuulevat, teemme me, Maunu, Ruotsin, Norjan ja Skånen kuningas Jumalan armosta, tietäväksi sen, että me piispojen, ritareiden ja muiden korkeasyntyisten miesten kanssa, olivat he neuvoston jäseniä tai sen ulkopuolella, ja yleisesti poikkeuksetta kaikkien Ruotsin, Hallandin, Blekingen ja Listersin miesten kanssa olemme päivänneet ja sopineet seuraavasti: Ensin lupaamme, [...] että herttua Bengt [Algotsson] on kertakaikkisesti suljettu ulos sekä meidän että meidän rakastetun poikamme [Håkonin] luota, koko Ruotsin alueelta, Skånesta, edellä mainituista maakunnista ja niiden asukkaiden keskuudesta siten, ettei hän tästedes saisi meiltä, meidän pojaltamme, miehiltä tai maakunnista sellaista lohtua tai apua [...] julkisesti eikä salaisesti, mikä voisi olla mainitulle valtakunnalle, maakunnille tai ihmisille vahingoksi. Sillä valtakunnan miehet ovat velvollisuutensa mukaisesti osoittaneet, ja haluavat osoittaa meille, että herttua on kadonnut ja julistettu lainsuojattomaksi kuten valtakunnan laissa kuuluu siten, ettei hänellä ole oikeutta oleskella tai nauttia lain suojasta mainitussa valtakunnassa tai maakunnissa. [...]”¹

Marraskuun 18. päivänä vuonna 1359 Söderköpingissä teki Ruotsin, Norjan ja Skånen kuningas Maunu Eerikinpoika (Magnus Eriksson)² päätöksen, jonka mukaan Suomen ja Hallandin herttua ja kuninkaan entinen suosikki Bengt Algotsson tuli julistaa lainsuojattomaksi. Päätöksestä tiedotettiin asiakirjalla, jonka alku kuului yllä olevan kappaleen mukaisesti. Asiakirjan olivat sinetöineet kuningas Maunu Eerikinpojan lisäksi hänen puolisonsa kuningatar Blanka sekä heidän poikansa Håkon. Bengt Algotsson oli aiemmin pyrkinyt kuninkaan johdolla keskittämään maallisen rälssin ja kirkon valtaoikeuksia takaisin kuninkaalle, mutta paennut hanketta seuranneiden yhteiskunnallisten levottomuuksien seurauksena Tanskaan. Bengt Algotsson oli ollut keskeinen hahmo kuninkaan ja

¹ ”*Allom thöm thetta bref höra aller see kungörom wi Magnus, mädh Gudz nadh Swerikis, Norighis oc Skånes konunger, at wi mäth biscopom, riddarum oc andrum wälburnum mannom badhe innan wart radh oc uthan, oc menlika mäth allum Swerikis, Skånes, Hallanda bäggia, Blekongh oc Lysters mannom, ängom undan taknom, hawom daghthingat oc owerens draghit i swa matto, som här äpter fylgher: Först at wi lowom [...] at härtugh Bendict scal wara ganzleka ute lukter fra os, warom elskelikum son, allo rikeno i Sweriki, fra Skane oc forsagdhom landum oc sama landmannom, swa at han skal af os, warom son, mannom aller forsagdhom rike ok landom enga tröst, hiälp [...] hethan fra hawa lönluka aller oppenbarlika, ther thöm förnämpdon rike ok landom aller mannom magho til [...] skatha wara; for thy at rikesens män hawa os bewisat oc wilia os bewisa, hwa[t] thöm af rätz wägna bör, at han är forwnnen oc utsworen mäth rikesens rät, swa at han eigh agher i fornämpdom rike aller landom wara aller fridh hawa.*”

Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev. (Asiakirja SDHK-nro: 7622.

[<http://fmpro.ra.se/ra/medeltid/pdf/7622.pdf>] 8.3.2013.) Vapaa suomennos on omani.

² Magnus Eriksson esiintyi sekä Kansallisbiografiassa että varsinkin vanhemmissa suomenkielisissä teksteissä nimellä Maunu Eerikinpoika. Hän oli Ruotsin kuninkaana vuosina 1319–1364, Norjan kuninkaana 1319–1343 sekä Skånen kuninkaana 1332–1360. (Kumlien, ’Magnus Eriksson’. Svenskt biografiskt lexikon.

[<http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/artikel/10153>] 11.7.2013)

maallisen aateliston välisissä ristiriidoissa ja kuningas Maunu Eerikinpoikaa vastaan alkaneen kapinan synnyssä, minkä seurauksena hänet tuomittiin lainsuojattomaksi Ruotsin valtakunnan alueella, eikä häntä sen seurauksena suojannut valtakunnan laki, ja kuka tahansa saattoi tappaa hänet rangaistuksetta. Näin kävikin pian Bengtin palattua Tanskasta Ruotsiin, sillä hänet surmattiin Skånessa epäselvien olosuhteiden vallitessa vuonna 1360.³

Bengt Algotssonin tarina on esimerkki tyypillisestä lainsuojattomuuteen johtaneesta rikoksesta sekä myös sen seurauksista. Useassa ruotsalaisessa sekä norjalaisessa keskiaikaisessa laissa rangaistiin maanpetoksesta lainsuojattomuudella, mikä tarkoitti yhteisön ulkopuolelle joutumista, sosiaalista eristämistä, maasta tai maakunnasta karkotusta sekä lain suojan ja ihmisoikeuksien menettämistä.⁴ Lainsuojattoman saattoi periaatteessa tappaa kuka tahansa pelkäämättä rangaistusta tai suvun kosta, joka muutoin oli tavallinen seuraus esimerkiksi henkirikoksista sukuyhteiskunnan ollessa voimissaan ennen keskushallinnon vallan monopolia keskiaikaisessa Pohjolassa.⁵ Useimmiten lainsuojattomuustuomio annettiin vakavimmista rikoksista kuten esimerkiksi henkirikoksista, pakanallisten jumalien palvonnasta, sovittelun jälkeisestä kostosta tai kotirauhan rikkomisesta, mutta lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten laatu vaihteli aikakausittain ja eri maakuntien, maiden ja lakien välillä.

Pro gradu -tutkielmassani perehdyn lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten kehitykseen 1100–1350-lukujen aikana. Tavoitteenani on tutkia muuttuiko lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten määrä ja laatu maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa edellä mainitun ajanjakson aikana, kun tutkimuksen kohteena ovat rikoksista vakavimmat, eli yhtäältä henki- ja väkivaltarikokset ja toisaalta uskonto-, avioliitto- ja siveysrikokset. Myös muutoksen syitä tullaan tarkastelemaan, sekä rankaisemiseen liittyvien normien mahdollisen muutoksen suhdetta kuningaskunnan, kristillisen kirkon ja oikeuslaitoksen kehitykseen tutkittavan ajanjakson aikana. Tutkielmani lähteet ovat normatiivisia skandinaavisia maallisia lakeja, eli tutkittavana ovat ruotsalaiset ja norjalaiset maakuntalait sekä edellä mainittujen maiden kuninkaiden maan- ja kaupunginlait, jotka on ajoitettu 1100–1350-luvuille. Kuten yllä oleva Maunu Eerikinpojan asiakirja todistaa, lainsuojattomuustapauksia voisi tutkia myös asiakirjalähteistä. Asiakirjan tekee mielenkiintoiseksi sen, että juuri kuningas Maunu Eerikinpoika on kahden tutkimani lain taustavaikuttaja.

³ Rosén, 1966, s.42

⁴ Tutkielmani lähdeaineistosta käy ilmi, että lainsuojattomuudella voitiin rangaista useista eri rikoksista. Osaa rikoksista kutsuttiin rikoksiksi, joista ei voitu rangaista sakoin (*urbotamål*), eli niiden vakavuus vaati kovemman rangaistuksen. Tällaisten rikosten yhteydessä mainittiin usein, että lainsuojattomaksi tuomittu tuli menettämään karjansa, maaomaisuutensa sekä irtaimen omaisuutensa lain suojan ja rauhan lisäksi. Tähän perustuu sekä tutkielman että luvun otsikko.

⁵ Ylikangas, 1978, s.15

1.1. Tutkielman relevanssi ja tutkimuskysymys

Vaikka nykyajan pohjoismainen lainsäädäntö ei enää tunnustakaan lainsuojattomuutta rangaistuksena, on vielä globalisoituneessa nykymaailmassakin lain ja sen suoman turvan ulkopuolella eläviä ihmisiä. Antropologian professori Magnus Fiskesjö on kirjoittanut artikkelissaan *Outlaws, Barbarians, Slaves - Critical Reflections on Agamben's Homo Sacer* varakkaiden pohjoisten valtioiden modernien kansalaisten identifioituvan lakia kunnioittaviksi yhteisön jäseniksi, jotka hyväksyvät niiden yksilöiden poistamisen yhteisöstä, jotka eivät kunnioita sen lakeja tai normeja. Tämä vaikuttaisi turvaavan yhteisön jäsenten oikeudet ja turvallisuuden. Esimerkkinä tällaisesta ajattelutavasta Fiskesjö mainitsi laittomien siirtolaisten Euroopassa saaman kohtelun. Näiden ajatellaan olevan lainrikkoojia, jotka eivät ansaitse oikeuksia, ja joiden poistaminen esimerkiksi katukuvasta vaikuttaisi yhteisön jäsenten kokemaan turvallisuuden tunteeseen.⁶

Keskiaikaisen lainsuojattomuuden tutkiminen on relevanttia, sillä lainsuojattomuusrangaistuksen normien kehitys voitiin nähdä esimerkkinä oikeusnormien muutoksesta, yrityksenä vähentää rikoksen uhrin päätävävaltaa rikostapauksissa tai sukukoston todennäköisyyttä rikoksentekijän sukua tai omaisia kohtaan. Tämän lisäksi lainsuojattomuusrangaistuksen voitiin olettaa olleen valtiovallan yritys keskittää rikosoikeudellinen vastuu ainoastaan rikoksen tekijälle, suvun ja muun yhteisön jäädessä oikeudenkäytön ulkopuolelle.⁷ Keskiaikainen skandinaavinen yhteiskunta muodostui useista eri yhteisöistä, jotka limittyivät ja näin muodostivat suhteiden verkoston.⁸ Yhteisöllisten ryhmittymien ulkopuolelle kuului joitakin ihmisryhmiä vailla yhteisöllisiä oikeuksia tai velvollisuuksia, joista yksi oli lainsuojattomat.⁹ Täten tutkielmassani sivutaan myös vähemmistöjen tutkimusta historian alalla sekä sosiaalisen eristämisen ja eriarvoisuuden historian tutkimusta.

Pohjoismaisten maakunta-, maan- ja kaupunginlakien tutkimus¹⁰ on merkityksellistä, koska maakuntalait muodostivat kokonaisuuden, josta voi saada paljon tietoa pohjoismaisista olosuhteista ja oikeuden toiminnasta aikana, jolloin varhaiskeskiajan käsitykset ja elämäntavat vaihtuivat sydänkeskiajan kristilliseen kulttuuriin.¹¹ Maakuntalakien aikakaudelta ei myöskään ole olemassa asiakirjalähteitä, joten normit ovat kyseisen aikakauden ainoa kirjallinen oikeudellinen

⁶ Fiskesjö, 'Outlaws, barbarians, slaves - Critical reflections on Agamben's homo sacer'. HAU: Journal of Ethnographic Theory 2 1/2012, s. 163, [<http://www.haujournal.org/index.php/hau/article/viewFile/51/107>] 28.1.2013

⁷ Hemmer, 1959, s.597

⁸ Breisch, 1994, s.11

⁹ Breisch, 1994, s.130

¹⁰ Maakuntalakeja voi hyödyntää myös kielitieteellisessä tutkimuksessa, ja kielitieteelliset menetelmät valaisevat myös historioitsijaa: Maakuntalait edustavat kaikkein vanhinta oikeudellista aineistoa, jossa on käytetty ruotsin kirjakieltä. (Wessén, 1968, s.9) Osa vanhemmasta Länsi-Götanmaan lain käsikirjoituksesta on vanhin ruotsiksi kirjoitettu käsikirjoitus, ja maakuntalaeista voi tutkia paitsi historiallisia Aspekteja, myös kielihistoriaa ja kielen kehitystä. Kielihistoriallisilla ja paleografisilla menetelmillä voidaan myös tutkia lakien ajoitusta. (Wessén, 1968, s.22)

¹¹ Wessén, 1968, s.10

alkuperäislähde. Maakunta-, maan- ja kaupunginlakien avulla voi tutkia mannereurooppalaisen ja alkuperäisen ruotsalaisen ja norjalaisen lakiaineiston kohtaamista, vaikka historiantutkijat eivät olekaan päässeet täyteen yksimielisyyteen esimerkiksi maakuntalakien tarkasta alkuperästä.¹² Oikeushistorioitsija Mia Korpiola on kirjoittanut väitöskirjassaan, että ruotsalaiset maakuntalait sisälsivät sekä vanhempaa, mahdollisesti suullisesti välitettyä lakimateriaalia, että uudempaa normistoa, mikä vaikuttaisi sopivan historiantutkijoiden konsensukseen. Lait olivat myös saattaneet heijastaa kunkin maakunnan sisäisiä valtasuhteita.¹³

Pohjoismaisen sydänkeskiajan¹⁴ eli 1050–1350-lukujen aikana tapahtuneet yhteiskunnalliset muutokset sekä Ruotsissa että Norjassa tekevät kyseisestä ajanjaksosta tutkimisen arvoisen. Esimerkiksi Norjan kuningaskunnan muotoutuminen alkoi 1000–1100-lukujen aikana sotilaallisin keinoin, ja sisällissodat vuosien 1130–1240 aikana olivat olennaisia poliittisen vaikutusvallan keskittämisen, monarkian vahvistumisen sekä paikallishallinnon kehittymisen kannalta.¹⁵ Myös muissa Pohjoismaissa kirkon ja kuninkaan valta vakiintui sydänkeskiajalla, ja yhteiskunta kehittyi jatkuvasti organisoituneemmaksi. Koko Euroopassa elettiin taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen aikaa.¹⁶ Sydänkeskiaika oli myös oikeuden kehityksen kannalta ratkaisevan tärkeä ajanjakso, sillä muutokset oikeuden kehityksessä eivät tapahtuneet muusta yhteiskunnasta erillisinä.¹⁷

Tutkielmani lähtökohtaisena olettamuksena on, että rikoslaki ja rikollisuus olivat jossain määrin sidoksissa yhteiskunnalliseen muutokseen,¹⁸ joten yhteiskunnallisten muutosten aikana oli myös rikoslaissa ja rangaistuksissa ilmentävä muutoksia. Täten lakia ja oikeutta voidaan tutkia esimerkkinä yhteiskunnallisesta muutoksesta. Kehitys ei välttämättä ollut samanaikaista tai -suuntaista Ruotsissa ja Norjassa. Yliopettaja Matti Laine on teoksessaan *Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan* (1991) kirjoittanut rikoksen suhteesta yhteiskunnan muutokseen. Laineen mukaan rikoslaki ja rikollisuus eivät olleet muuttumattomia ilmiöitä vaan sidoksissa

¹² Bagge, 2010, s.179

Tähän olettamukseen perustuu omakin tutkielmani. Vaikka keskiaikaiset pohjoismaiset maakuntalait eivät olleetkaan täysin kehittyvän keskusvallan laatimia eivätkä ne täysin heijastaneet sisäpoliittisia valtasuhteita tai keskusvallan kehitystä, yhteiskunnallinen kehitys näkyi myös lakimateriaalissa, sillä valtiollisen lainsäädännön kehitykseen ja lainsäädännön muutostarpeisiin liittyi olennaisesti esimerkiksi kirkollisen hallinnon vahvistuminen ja kirkon tarve muuttaa paikalliset maalliset lait kirkon normeja vastaaviksi. (Salonen, 2009, s.17) Kirkon vaikutus maalliseen lakiin onkin yksi keskeinen teema tutkielmassani.

¹³ Korpiola, 2004, s.XIV

¹⁴ Pohjoismaiden keskiajan alku ja loppu määritellään hieman eri tavalla kuin eurooppalaisen keskiajan. Pohjoismaisen viikinkiajan loputtua noin vuonna 1050 alkoi sydänkeskiaika, joka loppui mustaan surmaan eli noin vuoteen 1350. Sen jälkeen alkoi myöhäiskeskiaika, joka jatkui uskonpuhdistukseen asti. (Hentilä, Krötzl & Pulma, 2002, s.9–10) Tätä aikajaottelua käytän myös omassa tutkielmassani.

¹⁵ Bagge, 2010, s.65

¹⁶ Hentilä, Krötzl & Pulma, 2002, s.32

¹⁷ Mäkinen & Pihlajamäki, 2007, s.16

¹⁸ Laine, 1991, s.31

yhteiskunnalliseen muutokseen, ja lainsäädännön kehittyessä länsimaiset yhteiskunnat ottivat askeleen *Gemeinschaft*¹⁹-tyyppisestä yhteiskunnasta kohti *Gesellschaft*-tyyppistä yhteiskuntaa. Täten voidaan nähdä 1100–1350-lukujen Ruotsin ja Norjan olleen muutosvaiheessa yhteisölliseen sosiaaliseen kontrolliin perustuvista yhteisöistä kohti virallisen lainsäädännön kontrolloimaa yhteiskuntaa, vaikka valtiollinen lainsäädäntö ei heti saanutkaan koko maan kattavaa absoluuttista vaikutusvaltaa keskiajan Ruotsissa ja Norjassa.

Historioitsija Agneta Breischin keskiajan Islantia käsitelleen väitöskirjatutkimuksen mukaan lainsuojattomuudella rangaistavien rikosten luonne kertoi merkittävistä yhteiskunnallisista muutoksista. Keskushallinnon vahvistuessa keskiöön nousivat yhteiskuntaa ja yhteisöä vastaan tehdyt rikokset,²⁰ kuten esimerkiksi osa niistä rikoksista, joita tutkielmassani käsittelen. Breischin lisäksi myös muut tutkijat ovat havainneet yhteiskunnallisten muutosten ja rikoslain muutosten yhteyden. Oikeushistorioitsija Elsa Sjöholmin mukaan lakien vanhempaa ja uudempaa aineistoa ei voi käyttää esimerkkinä oikeuden kehityksestä, joka puolestaan kertoisi yhteiskunnallisesta kehityksestä. Agneta Breisch on kuitenkin todennut islantilaista keskiaikaista lainsuojattomuutta käsitelleessä väitöskirjassaan, että on kohtuullista olettaa eri ikäkerrostumien jossain määrin heijastelleen yhteiskunnallista kehitystä.²¹

Pohjoismaiden keskiajan tutkimuksen klassikossa *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* -kirjasarjan rikoksia, joista ei voi rangaista sakoin (*orbodemål*) käsitelleessä artikkelissa Norjan olosuhteista kirjoittanut Per Nyqvist Grødtvedt on todennut, että sakkorangaistusten lukumäärä todennäköisesti kasvoi keskiajan loppua kohden Norjassa,²² mutta tiedetään, että 1200-luvun laeissa kuten Maunu Lainparantajan maanlaissa ja kaupunginlaissa lainsuojattomuuden yleisyys rangaistuksena kasvoi hieman vanhempiin lakeihin verrattuna.²³ Ruotsissa Maunu Eerikinpojan lait muuttivat rangaistuskulttuuria, jolloin ruumiin- ja kuolemanrangaistukset yleistyivät.²⁴ Täten on lainsuojattomuuden muutoksen tai muuttumattomuuden tutkiminen kiinnostavaa. Miten kävi lainsuojattomuuden, kun sakko-, ruumiin- ja kuolemanrangaistukset yleistyivät?

¹⁹ *Gemeinschaft*-tyyppiselle yhteiskunnalle tyypillistä oli perhe, suku ja yhteisö sosiaalisen kontrollin toimeenpanijoina, ja kontrollin epävirallisuus ja sen perustuminen kansantapoihin ja moraalisäädöksiin. Viikinkiajan sekä sydänkeskiajan ruotsalaisia ja norjalaisia yhteisöitä voidaan täten pitää esimerkkinä *Gemeinschaft*-tyyppisestä yhteiskunnasta. *Gesellschaft*-tyyppisiä yhteiskuntia leimaa pitkälle eriytynyt työnjako sekä virallinen lainsäädäntö, joka vastaa sosiaalisesta kontrollista perinteisten lähiyhteisöiden sijaan. (Laine, 1991, s.31) *Gemeinschaft*- ja *Gesellschaft*-käsitteet pohjautuvat sosiologi Ferdinand Tönniesin näkemykseen, joihin voi perehtyä esimerkiksi Tönniesin teoksessa *Community and Society* (1963).

²⁰ Breisch, 1994, s.163

²¹ Breisch, 1994, s.49–50

²² Nyqvist Grødtvedt, 1967, s.635

²³ Bøe, 1959, s.602

²⁴ Salonen, 2009, s.26

Tämän pohjalta muodostuu oma tutkimuskysymykseni, sillä tulen tässä tutkimuksessani perehtymään lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten muutokseen vakavimpiin rikoksiin keskittyen, eli sekä henki- että väkivaltarikoksiin että uskontoa, siveellisyyttä ja avioliittoinstituutiota vastaan tehtyihin rikkomuksiin. Rauhan- ja rauhanvalarikokset²⁵ muodostavat merkittävän ryhmän tutkielmassa, minkä lisäksi tutkitaan rikoksia, joita ei luokiteltu rauhan- tai rauhanvalarikoksiksi. Tutkielma keskittyy rikos- ja rangaistusnormeihin, joita tutkitaan rikosnimikkeiden avulla, ja koko tutkielmassa operoidaan normatiivisella tasolla.

Varsinainen tutkimuskysymys on: Miten lainsuojattomuudella rangaistavien rikosnimikkeiden määrä kehittyi 1100–1350-lukujen aikana ruotsalaisten ja norjalaisten maakunta-, maan ja kaupunginlakien perusteella? Tutkimuskysymyksen lisäksi pyritään myös selvittämään miksi lainsuojattomuusrangaistuksessa tapahtui muutoksia, ja perehtymään paikallisiin eroavaisuuksiin lainsuojattomuusrangaistuksen yleisyydessä. Hypoteettisena oletuksena on aiemman tutkimuksen perusteella yhteiskunnallisten muutosten vaikutus lakiin ja oikeuteen sekä siten myös rangaistusnormeihin, eli koska yhteiskunnassa tapahtui muutoksia, tapahtui niitä myös rikoslaissa ja rangaistusnormeissa. Täten tutkimuksen hypoteesina on, että yhteiskunnallisten muutosten vuoksi lainsuojattomuudella rangaistavien rikosten lukumäärä muuttuu tutkittavan ajanjakson aikaisessa lähdeaineistossa.

1.2. Tutkielman rajaus, metodit ja rakenne

Työnekonomisista syistä ja halusta keskittyä yhtäältä sosiaali- ja yhteiskuntahistoriaan sekä toisaalta kirkon ja kuninkaan maallisissa laeissa ilmenneeseen vaikutusvaltaan ovat tutkimuksen kohteeksi valikoituneet henki- ja väkivaltarikosten lisäksi uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen rikokset. Esimerkiksi omaisuus- ja talousrikokset päätin jättää tutkielmani ulkopuolelle kokonaan halusta keskittyä rikoksiin, jotka käsitelivät ihmisten keskinäisiä suhteita sekä yksilöiden suhdetta yhteiskunnan kehittyviin valtarakenteisiin. Kun otetaan huomioon oikeushistoriallinen lähdeaineisto, voi tutkielmaani täten kutsua sosiaali-, yhteiskunta-, kirkko- ja oikeushistoriallinen kokonaisuudeksi.

Nuorin osa norjalaisten maakuntalakien sisällöstä saattoi olla peräisin 1100-luvulta, kun taas vanhempien ruotsalaisten maakuntalakien sisältö on oletettavasti peräisin 1300-luvulta eli ajalta

²⁵ Rauhan- ja rauhanvalarikokset olivat useimmiten aika- ja paikkasidonnaisia väkivaltarikoksia, jotka tilanne ja olosuhteet tekivät erityisen vakaviksi. Ne liittyivät useimmiten yksilön koskemattomuuden harkittuun loukkaamiseen, minkä vuoksi myös muiden henki- ja väkivaltarikosten tutkiminen on perusteltua. Rauhan- ja rauhanvalarikokset olivat syntyneet osittain kuninkaan ja valtaapitävien aloitteesta tavoitteena yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäminen, kun taas uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneisiin lakeihin vaikuttivat kirkon näkökanta ja ideologia. Näin voidaan tutkia sekä kuninkaan että kirkon vaikutusta yhtäältä maallisiin lakeihin ja toisaalta sen rangaistuskäytäntöihin, tässä tapauksessa lainsuojattomuuteen.

ennen ruotsalaisten lakien kodifikaatiota tai sen aikakaudelta. Tähän perustuu tutkielmani aikarajaus, sillä lait myös kodifioitiin 1100–1350-lukujen aikana. Päädyin valitsemaan tutkielmani Ruotsin ja Norjan maakunta-, maan- ja kaupunginlait, sillä haluan vertailla naapurimaiden lainsäädäntöä aikana, jolloin yhteiskunnalliset muutokset kehittivät varhaisia valtioita omiin suuntiinsa, mutta jotka 1300-luvulla yhdistivät valtakunnat osaksi Kalmarin unionia. Tämän lisäksi keskiajan Ruotsi ja Norja muistuttivat verrattain paljon toisiaan esimerkiksi kielen, kulttuurin ja uskonnon osilta,²⁶ joten kyseiset yhteiskunnalliset samankaltaisuudet tarjoavat kiinnostavan lähtökohdan vertailulle. Kielellisesti ja kulttuurillisesti myös Islanti ja Tanska kuuluivat Skandinaviaan, mutta islantilainen ja tanskalainen lakikulttuuri erosivat ruotsalaisesta ja norjalaisesta lakikulttuurista, minkä vuoksi myös nykyään Ruotsiin kuuluvan Skånen maakuntalaki on jätetty tutkielmani aiheen ulkopuolelle. Ennen 1600-lukua Skåne kuului vielä Tanskaan, eikä siten ollut ruotsalais-norjalaisen lakikulttuurin piirissä.²⁷

Tutkielmassani perehdytään rangaistusnormien muutokseen esimerkkinä 1100–1350-luvun rikosoikeudellisista muutoksista, ja lainsuojattomuutta käytetään eräänlaisena tapaustutkimuksellisenä esimerkkinä. Oman tutkielmani aihe kohdistuu lakeihin, rangaistuksiin ja niihin liittyneisiin normeihin, eikä tavoitteena ole esimerkiksi tutkia sitä, kuinka usein lainsuojattomaksi tuomittiin käräjillä tai miten lainsuojattomuus näkyi ruotsalaisissa tai norjalaisissa kyläyhteisöissä. Tähän ratkaisuun päädyin siksi, koska lakeja tutkimalla ei välttämättä pysty tekemään tarkkoja johtopäätöksiä siitä yhteisöstä, jossa ne olivat syntyneet,²⁸ vaikka lait

²⁶ Keskiajan ruotsalaiset ja norjalaiset yhteisöt muistuttivat verrattain paljon toisiaan. Maissa puhuttiin melkein samaa kieltä, ja lähes koko väestö eli maaseudulla maanviljelyksestä ja sen sivuelinkeinoista, metsästyksestä, kalastuksesta ja satunnaisesta kaupankäynnistä. Pääasiallinen asumus oli maatalo rakennuksineen, ja pienet kylät ja erillään sijaitsevat maatalot olivat tavallisia, mikä kävi ilmi myös maakuntalaeista. 1300-luvun alun Norjassa asui noin 300 000 ihmistä varsin tasaisesti ympäri maata levittäytyneenä, Tromssan aluetta lukuun ottamatta. Keskiajan Ruotsin suurimmassa kaupungissa Tukholmassa oli puolestaan 5000–7500 asukasta. Sekä ruotsalaisissa että norjalaisissa yhteisöissä vallitsi tiukka kerroksellisuus. Yhteisö jakautui vapaisiin talonpoikiin sekä epävapaisiin, ja sosiaalisen hierarkian huipulla olivat vanhojen mahtisukujen jäsenet, joiden esivanhemmat olivat vapaasyntyisiä ja joilla usein oli suvussa perintönä siirtyvää irtainta tai kiinteää omaisuutta. Seuraavana hierarkiassa olivat vapaat talonpojat, jotka olivat maakuntalakien merkittävimpiä sosiaalisia toimijoita ja joita lait pääasiallisesti koskivat. Talonpoika saattoi omistaa maata tai toimia vuokraviljelijänä. Talonpojan alapuolella hierarkiassa olivat vapautetut orjat, joiden ei perheineen enää tarvinnut palvella isäntäänsä, mutta jotka eivät vielä täysin olleet saavuttaneet vapaan talonpojan statusta. Vapautettu orja sijaitsi sosiaalisesti vapauden ja orjuuden rajamailla, josta siirtyminen vapauden puolelle saattoi kestää sukupolvien ajan. Sosiaalisen rakenteen ulkopuolella olivat orjat, joiden sosiaalis-taloudellinen merkitys oli suuri. (Hentilä, Krötzl & Pulma, 2002, s.32–33)

²⁷ Tanskalaisten ja islantilaisten lakien erilaisuus olisi saattanut aiheuttaa ongelmia vertailun kannalta, minkä vuoksi päädyin valitsemaan tutkielmani samankaltaiset ruotsalaiset ja norjalaiset lait. Mikäli päädyin kehittämään tutkielmani edelleen jatko-opintojen muodossa, voisi mahdollinen kehityssuunta olla tutkimus esimerkiksi nykyisen Skandinavian alueen sekä Islannin lakien parissa. Ruotsalais-norjalaiseen lakikulttuuriin kuuluivat myös Suomen länsi- ja eteläosat, sillä Helsingin laki ja myöhemmin Maunu Eerikinpojan maanlaki olivat voimassa Suomessa sekä Ahvenanmaalla. Tämän vuoksi tutkielman maantieteellinen raja voidaan katsoa ulottuvaksi Suomeen asti.

²⁸ Sjöholm, 1988, s.18–19

Koska tavoitteenani on tutkia oikeudellisia normeja ja lainsuojattomuusrangaistusta normatiivisella tasolla, riittää lähdeaineistoksi normatiivinen aineisto, joka ei kerro, mitä todellisuudessa tapahtui, vaan mitä oletettiin tai toivottiin tapahtuvan, eli tässä tutkielmassa lait. Jos olisi haluttu tutkia esimerkiksi annettujen lainsuojattomuustuomioiden

kehittyivätkin muun yhteiskunnan mukana, mistä kerrotaan lisää luvussa 2.5. Jos haluttaisiin tutkia todellisuutta, tueksi tarvittaisiin esimerkiksi tuomiokirjoja, joita ei vielä 1100–1350-lukujen Pohjoismaissa ollut käytössä.

Koska tutkielmassani vertaillaan eri-ikäisiä maakunta-, maan- ja kaupunginlakeja sekä perehdytään maallisten lakien kuninkaalta ja kirkolta saamiin vaikutteisiin, työn metodologisena esikuvana on ruotsalaisen oikeushistorioitsija Elsa Sjöholmin teoksessa *Sveriges medeltidslagar – Europeisk rättstradition i politisk omvandling* (1988) esittelemä reseptiteoria (ruotsiksi *receptionsteori*), jonka perusteella voidaan luokitella kronologisesti skandinaavisia keskiaikaisia lakeja ja analysoida niiden sisältöä ja alkuperää.²⁹ Reseptiteoria perustui lakien ikään ja niiden syntyyn, ja sen mukaan vanhempi skandinaavinen lakiaineisto, kuten esimerkiksi norjalaiset maakuntalait, oli peräisin siltä ajanjaksolta, jolloin kirkon asema kussakin Pohjoismaassa vakiintui. Tätä ajankohtaa Sjöholm kutsui ensimmäiseksi reseptiovaiheeksi, ja sen aikaiset lait olivat Sjöholmin mukaan saaneet runsaasti vaikutteita eurooppalaisesta ja kirkollisesta lainsäädännöstä, myös Mooseksen laista.³⁰

Toisen reseptiovaiheen aikana eli 1200-luvulta alkaen kanonisessa laissa tapahtui suuria muutoksia, jotka johtivat esimerkiksi rangaistusten kovenemiseen rauhanlainsäädösten myötä.³¹ Elsa Sjöholmin lisäksi myös oikeushistorioitsija Pia Letto-Vanamo on todennut 1100–1200-lukujen aikana syntyneen uuden oikeudellisen kerrostuman lähes kaikissa Euroopan kolkissa, ja sen oikeudellisessa luonteessa oli kyse esimerkiksi hallitsijan tahdonilmauksesta tai hallitsijan ja säätyjen välisestä sopimuksesta.³² Tutkielmassani olen soveltanut Sjöholmin ajatuksia reseptiovaiheista, enkä välttämättä seurannut niitä orjallisesti. Koska tutkielmassani käsitellään kuninkaan ja kirkon merkitystä maallisiin lakeihin, on aineiston jakaminen reseptiovaiheisiin täten sopivaa.

Lait on jaettu reseptiovaiheisiin niiden kronologisen järjestyksen mukaan. Ensimmäiseen reseptiovaiheeseen kuuluvat norjalaiset lait sekä vanhimmat ruotsalaiset maakuntalait Länsi-

määrää, olisi tutkielman lähdeaineistoksi tarvittu tuomiokirjoja, joita ei tosin tutkielmani aikarajauksen puitteissa ole olemassa.

²⁹ Oikeusyhteisön vakaumukselle perustuvan vanhan oikeuskäytännön sekä uuden lakiin perustuvan oikeuden yhteys pyrittiin säilyttämään silloinkin, kun oikeus tuli voimaan hallitsijan käskystä. (Letto-Vanamo, 1998, s.97) Vaikuttaa siis siltä, että eri reseptiovaiheet sekä myös yhtä aikaa voimassa olleet eri oikeusnormit olivat yleiseurooppalainen trendi 1100–1200-lukujen aikana. Lakien kronologinen järjestys kodifikaation ja osittain myös sisällön mukaan kahteen reseptiovaiheeseen jaettuna käy ilmi liitteestä 6.

³⁰ Sjöholm, 1988, s.18–19. Teoria germaanisesta oikeudesta tai Mooseksen lain vaikutuksesta ei kuitenkaan ole oikeushistorioitsijoiden keskuudessa täysin hyväksytty. Historioitsijoista esimerkiksi Göteborgin yliopiston professori Thomas Lindkvist sekä Bergenin yliopiston professori Sverre Bagge ovat kritisoineet Sjöholmin teoriaa erityisesti teoksen ilmestymisaikaan 1980-luvulla, mutta myöhemmin Sjöholmin teorian maankuntalakien synnystä ovat saaneet kannatusta keskiajan historiantutkijoiden keskuudessa.

³¹ Sjöholm, 1988, s.18–19

³² Letto-Vanamo, 1998, s.97

Götanmaan vanhempaan lakiin asti, jota nuoremmat lait kuuluvat toiseen reseptiovaiheeseen. Tätä jaottelua selventää liitteissä taulukko 6, jossa on hahmoteltu lakien kronologinen järjestys tutkimuskirjallisuuden mukaan. Toiseen reseptiovaiheeseen kuuluivat täten esimerkiksi suurin osa ruotsalaisista maakuntalaeista. Birger-jaarlin säätämät ensimmäiset rauhanvalanlait vahvistettiin ja uudistettiin kuningas Maunu Ladonlukon aloitteesta Alsnössa vuonna 1280, minkä vuoksi Ruotsin kuninkaan rauhanvalalakien synty ajoittui juuri ensimmäisen ja toisen reseptiovaiheen välimaastoon. Koska rauhanvalalait esiintyivät pääasiallisesti vasta vuoden 1280 jälkeen kodifioidussa lakiaineistossa, olen sijoittanut ne toiseen reseptiovaiheeseen.

Koska tutkielmani aikarajaus kattaa sekä norjalaisten että ruotsalaisten maakunta-, maan- ja kaupunginlakien aikakaudet 1100-luvulta 1350-luvun loppuun, voidaan 1200-lukua pitää paitsi ajallisena taitekohtana, myös kahden eri reseptiovaiheen vaihteena sekä maallisen rikosoikeuden historian yleisenä rajapyykkinä.³³ Tutkielmani johtopäätösten kannalta eivät lakien tai käsikirjoitusten ilmestymiseen liittyneet tarkat vuosiluvut ole olennaisia, vaan tärkeintä on muodostaa käsitys lakien ilmestymisjärjestyksestä ja eri-ikäisyydestä, jotta vertailu vanhimpien ja nuorimpien lakien ja eri reseptiovaiheiden lakien kesken olisi mahdollista. Reseptiovaiheiden avulla tehdyn ajallisen vertailun lisäksi tutkielmassani vertailaan lainsuojattomuusrangaistuksen muutosta ruotsalaisissa ja norjalaisissa laeissa.

Tutkielmani tavoite on selvittää lainsuojattomuudella rangaistuissa rikoksissa tapahtunutta muutosta tietyn ajanjakson aikana, eli kyseessä on kehitysanalyttinen³⁴ tutkielma. Aineistoa tutkiessani sovelsin menetelmänä frekvenssimittausta laskemalla lainsuojattomuuteen liittyneiden rikosnimikkeiden esiintymisen lukumäärän, minkä vuoksi tutkielman teossa keskeisessä osassa olivat rikosnimikkeet ja niiden tuntemus. Frekvenssimittauksella tarkoitetaan esimerkiksi tietyn termin esiintymistiheyden määrittämistä,³⁵ joka oman tutkielmani kohdalla tarkoitti jokaisen lähdeaineistossa esiintyneen lainsuojattomuuteen viittaavan käsitteen huomioimista, laskemista ja tilastoimista.³⁶ Näin esiintyneet havainnot voitiin luokitella eri kategorioihin tutkimuksen rakenteen mukaisesti, esimerkiksi norjalaisissa laeissa esiintyneiden lainsuojattomuuteen viittaavien mainintojen tai väkivaltarikoksiin liittyvien mainintojen mukaisesti.³⁷ Määrällinen analyysi

³³ Pihlajamäki, 2007, s.271

³⁴ Lisätietoa kehitysanalyysistä, kts. Rasila, 1977, s.13

³⁵ Rasila, 1977, s.107–112

³⁶ Lisätietoa tilastollisista menetelmistä historiantutkimuksessa teoksessa Rasila, 1977, s.107–112

³⁷ Laeissa esiintyneet maininnat on laskettu ja luokiteltu yksitellen, minkä vuoksi lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten määrä saattaa vaikuttaa suurelta. Jos laeissa rangaistiin lainsuojattomuudella kostosta, ja samassa virkkeessä mainittiin varkaalle kostamisen, syyttömälle kostamisen ja sovittelun jälkeisen kostamisen olleen lainsuojattomuudella ja omaisuuden menetyksellä rangaistavia rikkomuksia, olen laskenut lainsuojattomuudella rangaistusta rikoksista löytyneen kolme merkintää. Merkinnäksi on laskettu ainoastaan se, mitä laissa lukee. Esimerkiksi Maunu Lainparantajan kaupunginlaissa noudatettiin samoja säädöksiä kuin maanlaissa, mutta koska näitä ei ole erikseen

kuitenkin ainoastaan tukee tutkielmassani pääosassa olevaa laadullista analyysia. Tätä metodologiaa käytettäessä on tärkeää huomioida se, ettei lakiteksteissä viitattu lainsuojattomuuteen joka kerta samoin sanankääntein, vaan lainsuojattomuuden synonyymit ja siihen liittyvät käsitteet häpeällisistä rikoksista (esimerkiksi murha) rikoksiin, jota ei voi sovitaa sakoin (joissain tapauksissa esimerkiksi kirkossa tehty henki- tai väkivaltarikos) on osattava tunnistaa. Lainsuojattomuuteen yhdistetyistä termeistä kerrotaan lisää seuraavassa luvussa.

Ensimmäisen luvun eli johdannon tehtävänä on selvittää tutkielman rakenne, metodologia sekä tutkimuskysymys. Toisessa luvussa esitellään lähdeaineisto ja käsitellään lähdeaineiston problematiikkaa, joka saattaa vaikuttaa tutkielman johtopäätöksiin. Kolmas luku kertoo kirkon, kuninkaan ja lainsäädännön kietoutumisesta yhteen keskiajan Ruotsissa ja Norjassa, selvittää kirkon ja kuningasideologian vaikutusta maallisiin lakeihin ja osoittaa yhtäläisyyksiä sekä eroavaisuuksia ruotsalaisessa ja norjalaisessa oikeus- ja muussa kulttuurissa. Tämän lisäksi kolmannessa luvussa käsitellään lähdeaineistojen kieltä sekä terminologiaa. Neljäs ja viides luku muodostavat varsinaisen tutkimuksen rungon, jossa käsitellään ja analysoidaan lähdeaineistoa. Lähdeaineiston analyysin helpottamiseksi on aineisto jaettu kahteen ylä- ja useampaan alaluokkaan. Sekä neljännen että viidennen luvun lopussa tehdään johtopäätökset luvun kappaleissa esitellyistä rikoksista, ja kuudes luku on omistettu johtopäätösten analysoinnille, tutkimuskysymykseen vastaamiselle sekä tutkimustulosten perusteille. Tutkielman lopussa esitellään lähde- ja tutkimuskirjallisuusluettelo sekä tutkielman kannalta relevantit liitteet.

Tutkielmassani olen päättänyt nykykäytännön mukaisesti kirjoittamaan erisnimet alkukielen mukaisesti, erityisesti jollei niille esimerkiksi Kansallisbiografian mukaan ole olemassa vakiintunutta suomenkielistä käännöstä. Hallitsijoiden nimet on sen sijaan kirjoitettu suomeksi, minkä lisäksi olen päättänyt kääntää lakikokoelmien nimet suomeksi tekstin helppolukuisuuden ja analyysin helpon seurattavuuden vuoksi. Yleisesti ottaen lähdeaineiston teksteistä tehdyt käännökset ovat omiani, ellei muuta ole erikseen mainittu.³⁸ Selkeyden vuoksi olen pyrkinyt antamaan alkuperäisen tai alkukielisen käsitteen erityisesti problemaattisten termien yhteydessä.

lueteltu kaupunginlaissa, ei niitä ole laskettu merkinnöiksi. Maanlain soveltaminen kaupungeissa on kuitenkin huomioitu laadullisessa analyysissä. Rikosten lukumäärään voi perehtyä tarkemmin liitteistä löytyvän taulukon 5 avulla.

³⁸ Tutkielman lähteitä käsitellessä korvaamattoman arvokkaiksi osoittautuivat pohjoismaisten kielten perus-, aine- ja syventävien opintojen aikana hankitut ruotsin, norjan sekä tanskan taidot, joiden avulla lähdeaineiston käsittely oli sujuvaa. Myös pohjoismaisen kielihistorian tuntemus helpotti lähdeaineiston lukua, sillä arkaaisetkaan ilmaisut tai kirjakielen eri variantit eivät aiheuttaneet ongelmia, eli perustyön pro gradu -tutkielmani lähdeaineiston ymmärtämiseksi olin tehnyt jo pohjoismaisten kielten perus-, aine- ja syventävät opinnot suorittaessani.

2. *Med lag ska man land bygga*: Maakunta-, maan- ja kaupunginlait lähdeaineistona

2.1. Norjalaiset maakuntalait ja niiden kehitys

Sydänkeskiajan alkaessa oli Norjaan muodostunut neljä paikallista lainkäyttöaluetta, joista kullakin oli oma lakinsa.³⁹ Norjassa oli myös neljä maakunnallista käräjäpaikkaa, Frostan (nykykirjanorjaksi *Frostathing*), Eidsvollin (*Eidsivathing*), Borgin (*Borgarthing*) ja Gulenin (*Gulathing*) käräjät, jotka olivat tärkeässä roolissa lakien muodostamisessa, suunnittelussa ja soveltamisessa. Eidsivatingin laki (nykykirjanorjaksi *Eidsivatingssloven*, josta tutkielmassani on käytetty lyhennettä EL⁴⁰) oli käytössä Kaakkois-Norjassa, nykyisen Eidsvollin kunnan seudulla. Sen lisäksi Norjassa noudatettiin Gulatingin lakia (*Gulatingssloven*, GLL), joka tunnustettiin Lounais-Norjan alueella, ja Frostatingin lakia (*Frostatingssloven*, FL), jota käytettiin Keski-Norjassa, nykyisen Trondheimin alueella. Nuorin laeista oli Borgartingin laki (*Borgartingsloven*, BL), joka oli voimassa Kaakkois-Norjassa, nykyisessä Østfoldin läänissä.

Norjassa lakien kodifointi eli muistiin kirjoitus alkoi 1000-luvun lopulla ja Tanskassa 1150-luvun jälkeen, kun Ruotsissa lakeja ryhdyttiin kodifioimaan 1200-luvun loppupuolella.⁴¹ Yleinen kirjallinen aika alkoi Norjassa yli sata vuotta aiemmin kuin Ruotsissa, jossa se alkoi noin vuonna 1225.⁴² Syinä tähän sadan vuoden aikaeroon saattavat kulttuurillisten eroavaisuuksien lisäksi olla valtapoliittiset eroavaisuudet Ruotsin ja Norjan välillä. Norjassa kirkko ja vakaa, koko maata hallinnut kuningasvalta vakiintuivat aiemmin, minkä lisäksi Norjassa oli pitkä ja rikas historiallisen kirjoittamisen traditio.⁴³

Norjalaisten maakuntalakien tarkan iän määrittäminen on ongelmallista, mutta norjalaisten maakuntalakien käsikirjoitukset olivat joka tapauksessa vanhempia kuin ruotsalaisten maakuntalakien käsikirjoitukset, sillä Gulatingin ja Frostatingin kristilliset lait koonnettiin 1250-luvulla kuningas Håkon Håkoninpojan valtakaudella, ja myös muiden maakuntalakien kristillisiä lakeja paranneltiin 1260- ja 1270-lukujen aikana.⁴⁴ Gulatingin laki uudistettiin vuonna 1267, mutta sen vanhempi versio, joka on säilynyt nykypäivään asti, oli peräisin 1250-luvulta. Vanhemmassa versiossa on kuitenkin vielä tätäkin vanhempia aineksia. Frostatingin ja Gulatingin lakeja oli siis muokattu useaan otteeseen, ja on vaikea selvittää, milloin muuttuneet säännökset tulivat osaksi

³⁹ Nämä neljä lakia eivät ole muodostuneet maantieteellisten maakuntien, vaan paikallisten lainkäyttöalueiden (tuomiopiiri, nykykirjanorjaksi *lagting*) mukaan. Lainkäyttöalueet on pääpiirteittäin määritelty liitteessä kartoissa 1 ja 2. Selkeyden ja yleisen käytännön vuoksi kutsun tutkimuksessani norjalaisia provinssiaalilakeja maakuntalaeiksi.

⁴⁰ Kaikista laeista käytetyt lyhenteet sekä lakien kaarista käytetyt lyhenteet on selitetty liitteissä, taulukoissa 3 ja 4.

⁴¹ Vogt, 2010, s.38

⁴² Wessén, 1968, s.9

⁴³ Vogt, 2010, s.64

⁴⁴ Riisøy, 2009, s.11

lakikokoelmaa. Esimerkiksi Frostatingin laissa on säädöksiä, joista osa oli peräisin 1260-luvulta, osa 1220-luvulta ja vanhimmat osat 1160-luvulta.⁴⁵ Kuten Frostatingin laissa, myös Gulatingin laissa useat säädökset olivat peräisin kuningas Magnus Erlingssonin hallintokaudelta noin 1160-luvulta.⁴⁶ Nykyään tunnettu Frostatingin lain versio oli uudistettu 1260-luvulla, eli laki oli ollut olemassa jo ennen kyseistä ajankohtaa.⁴⁷

Eidsivatingin ja Borgartingin lakien kirkkokaarien arkaainen sisältö viittasi jopa 1100-luvulta peräisin olevaan materiaaliin.⁴⁸ On mahdollista, että Norjassa 1100-luvulla riehunut sisällissota päätti lakien modernisointiprosessin, minkä vuoksi Borgartingin ja Eidsivatingin lait jäivät arkaaisiksi.⁴⁹ Koska Gulan ja Frostan käräjät olivat suurimmat ja merkittävimmät, eivät pienten Heidsjøn (Eidsvollin) ja Borgin käräjien lait välttämättä vaikuttaneet yhtä tärkeiltä.⁵⁰ Eidsivatingissa ja Borgartingissa käytetyistä laeista vain kristilliset lait eli kirkkokaaret ovat säilyneet nykypäivään asti, kun taas Frostatingin ja Gulatingin lakikokoelmia pidetään suhteellisen aukottomina ja luotettavina.⁵¹

Lakien vanhin ydin käsitti muun muassa tapon, haavoittamisen, ryöstön, aviorikoksen sekä niihin liittyvät rangaistukset, ja ne mainittiin pienin eroavaisuuksin kaikissa norjalaisissa maakuntalaeissa. Näiden lisäksi ytimeen kuuluivat lait, jotka määrittivät paikallisen kirkon suhteen väestöön. Monissa maakuntalaeissa oli selkeästi ryhmitelty yhdeksi kokonaisuudeksi ne lait, joiden rikkomisesta rangaistiin irtaimen omaisuuden menetyksellä ja lainsuojattomaksi julistamisella. Näin ei kuitenkaan ollut kaikissa maakuntalaeissa, vaan lainsuojattomuuteen johtavia rikoksia saattoi esiintyä lakikokoelman kaikissa osissa, koska lainsuojattomuudella saatettiin rangaista useista erityyppisissä rikkomuksista aina väkivaltarikoksista talousrikoksiin. Tämä päti erityisesti vanhempiin lakeihin kuten Eidsivatingin ja Borgartingin kirkkokaariin, joiden sisältöä ei ollut ryhmitelty selkeiksi, temaattisiksi kokonaisuuksiksi.

Eidsivatingin ja Borgartingin maakuntalakien kirkkokaaret on julkaistu vuonna 1942 teoksessa *Bruchstücke der Rechtsbücher des Borgarthings und des Eidsivathings*, jota hyödynnän tutkielmassani. Teoksen on koonnut ja esipuheen kirjoittanut Rudolf Meissner. Meissnerin teoksen lisäksi ei löydy montaa nykykielelle tehtyä käännoästä Eidsivatingin tai Borgartingin lakien

⁴⁵ Vogt, 2010, s.74

⁴⁶ 1200-luvulla elänyt islantilainen historioitsija Snorri Sturlason piti Eidsivatingin lakia Kaakkois-Norjassa 800-luvun alussa hallinneen Halvdan Mustan aikaansaannoksena. Frostatingin ja Gulatingin lakien Snorri katsoo syntyneen Haakon Hyvän aloitteesta, vaikka tuoreemmassa tutkimuksessa on selvinnyt Gulatingin olleen lainsäädäntöelin jo ennen Haakon Hyvän hallintokautta vuosina 935–961. (Larson, 1935, s.7)

⁴⁷ Vogt, 2010, s.73

⁴⁸ Vogt, 2010, s.74

⁴⁹ Vogt, 2010, s.41

⁵⁰ Vogt, 2010, s.74

⁵¹ Larson, 1935, s.7

kirkkokaarista. R. Keyserin ja P.A. Munchin vuonna 1846 julkaisemassa oikeushistorian klassikkoteoksessa *Norges gamle Love indtil 1387* esitellään norjalaisten maakuntalakien lisäksi myös muita lakeja sekä keskiajan norjalaiseen lainsäädäntöön liittyviä asiakirjoja. Päätin kuitenkin hyödyntää tutkielmassani Meissnerin teosta, koska se edustaa Eidsivatingin ja Borgartingin maakuntalakien kirkkokaarista tehtyä nuorempaa käännöstä, ja on kirjoitettu nykysaksan kielellä, ollen täten helppolukuisempi kuin keskiajan norjaksi kirjoitettu *Norges gamle Love indtil 1387*.

Frostatingin ja erityisesti Gulatingin lakeja on tutkittu enemmän, todennäköisesti paremmin säilyneen käsikirjoitusaineiston vuoksi. Jo edellä mainitun *Norges gamle Love indtil 1387* -teoksen lisäksi käännöksen Frostatingin ja Gulatingin laeista on tehnyt Laurence M. Larson, jonka vuonna 1935 ilmestyneessä teoksessa *The earliest Norwegian laws, being the Gulathing law and the Frostathing law* edellä mainitut lait on käännetty englanniksi. Larsonin teoksesta on tullut uusi painos muutama vuosi sitten, mutta sitä ei ollut saatavilla tutkielman teon aikana. Sekä Meissnerin että Larsonin teoksissa, joita hyödynnän tutkielmassani, on lähdekriittisiä ongelmia. Koska teokset on käännetty keskiaikaisesta norjasta nykykielelle, saattaa niissä piillä kääntäjien tekemiä tulkinnallisia eroja alkuperäistekstiin tai suoranaisia käännösvirheitä. Näiden mahdollisten vaikutusten tutkielmaani olen pyrkinyt eliminoimaan vertaamalla käännöstekstiä alkuperäistekstiin aina kun se on ollut mahdollista.

2.2. Ruotsalaiset maakuntalait ja niiden kehitys

Maakuntalakien säädökset kertoivat oikeusjärjestelmästä, jonka tavoitteena oli kitkeä verikosto ja suku sodat Ruotsista ja rakentaa tilalle järjestelmä, jonka avulla saataisiin säilytettyä rauha myös vastakkainasettelun aikana.⁵² Jo ennen keskiaikaa ruotsalaisista kylistä ja niiden lähiseuduista muodostui suurempia yksiköitä eli maakuntia, jotka muodostivat lainkäyttöllisiä yksiköitä, eräänlaisia tuomiopiirejä (ruotsiksi *lagsaga*). Sen lainkäyttöllinen ja hallinnollinen keskus oli käräjät.⁵³ Ruotsi koostui keskiajalla useista eri maakunnista, joista kullakin oli omat maakuntakärjänsä ja oma maakuntalakinsa. Elsa Sjöholmin on kuitenkin huomauttanut, etteivät maakuntalait olleet eroavaisuuksista huolimatta syntyneet maakuntien pitkän itsenäisen juridisen kehityksen johdosta.⁵⁴ Kuten jo todettua, ei ruotsalaisten maakuntalakien syntyajankohtia voitu määritellä tarkasti, mutta niitä ryhdyttiin kirjoittamaan muistiin pääasiallisesti 1200- ja 1300-luvuilta lähtien. Ruotsalaiset Uplannin ja Södermanlannin lait olivat ainoita maakuntalakeja, jotka

⁵² Rosén, 1969, s.121

⁵³ Rosén, 1969, s.117

⁵⁴ Sjöholm, 1988, s.50

olivat saaneet kuninkaallisen vahvistuksen, ja niitä voitiin siten pitää varsinaisina lakeina muiden maakuntalakien ollessa lähinnä oikeuskirjoja.⁵⁵

Ruotsalaiset maakuntalait voitiin jakaa kahteen päätyyppiin. Sveanmaan lakeihin (ruotsiksi *svealagar*) kuuluivat Svean maakunnan⁵⁶ alueella sijainneiden maakuntien lait, eli Uplannin laki (*Upplandslagen*, tutkielmassani käytetään lyhennettä UL), Södermanlannin laki (*Södermannalagen*, SML), Helsinglannin laki (*Hälsingelagen*, HL), Taalainmaan laki (*Dalalagen*) sekä Västmanlannin laki (*Västmannalagen*, VML). Götanmaan lakeihin laskettiin kuuluviksi vanhempi Länsi-Götanmaan laki (*Äldre Västgötalagen*, ÄVGL), nuorempi Länsi-Götanmaan laki (*Yngre Västgötalagen*, YVGL), Itä-Götanmaan laki (*Östgötalagen*, ÖGL), Smälannin lain kirkkokaari (*Smålandslagens kyrkobalk*, SMÅL) sekä Gotlannin laki (*Gutalagen*, GL).

Lundin yliopiston historian professori Dick Harrison on Ruotsin historiaa käsitelleessä yleisteoksessaan *Sveriges historia* hahmotellut kronologisen järjestyksen ruotsalaisille maakuntalaeille. Harrisonin mukaan Skånen maakuntalaki oli vanhin,⁵⁷ ja vanhin varsinaisista ruotsalaisista maakuntalaeista oli vanhempi Länsi-Götanmaan laki, joka oli kirjoitettu muistiin 1200–1250-lukujen aikana. Nuorempi Länsi-Götanmaan laki oli mukaelma vanhemmasta Länsi-Götanmaan laista, jonka muokkaaminen alkoi vuoden 1281 jälkeen. Itä-Götanmaan laki löytyi kokonaan säilyneenä 1350-luvun aikaan kirjoitetusta käsikirjoituksesta, mutta laki syntyi Birgerjaarlin kuoleman jälkeen vuonna 1266. Professori ja kielitieteilijä Elias Wessén on ajoittanut vanhemman Länsi-Götanmaan lain 1220-luvulle, ja Elsa Sjöholm on maininnut vanhemman Länsi-Götanmaan lain ajoituksen takarajan (*terminus ante quem*) olleen vuonna 1281.⁵⁸ Länsi-Götanmaan vanhempi laki oli siis vanhin Ruotsissa kodifoiduista maakuntalaeista. 1200-luvun alkupuolelta olivat Helle Vogtin mukaan peräisin Uplannin laki, joka sai kuninkaan vahvistuksen vuonna 1296 sekä Gotlannin laki.⁵⁹

Uplannin laki oli voimassa myös Gästriklandin alueella, ja sen ensimmäinen versio voidaan ajoittaa vuoteen 1296 kuningas Birger Maununpojan vahvistuksen johdosta. Uplannin lain merkitys muiden Svealannin alueen maakuntalakien kehitykselle oli huomattava. Södermanlannin laki, jossa oli nähtävillä vaikutteita Uplannin laista, vahvistettiin vuonna 1327, ja Västmanlannin laki, joka myös muistutti Uplannin lakia, perustui 1300-luvulta peräisin oleviin käsikirjoituksiin. Sitä sovellettiin Västmanlannin sekä mahdollisesti Taalainmaan alueella. Taalainmaan laki on

⁵⁵ Letto-Vanamo, 1989, s.7 Selkeyden vuoksi kaikkia nimitetään tässä tutkielmassa laeiksi tai lakikokoelmiksi.

⁵⁶ Ruotsalaisten ja norjalaisten maakuntien jakautumista maantieteellisesti on selvitetty liitteissä 1 ja 2.

⁵⁷ Skånen maakuntalaki (*Skånske lagen*, SL) on jätetty tutkielman ulkopuolelle, sillä Skåne kuului keskiajalla Tanskaan, ja Skånen maakuntalaki vastasi sisällöltään enemmän tanskalaisia lakeja.

⁵⁸ Sjöholm, 1988, s.90

⁵⁹ Vogt, 2010, s.76

problemaattinen tapaus, sillä ei tiedetä missä lakia oli sovellettu ja milloin se oli syntynyt, mutta lain vanhin tunnettu käsikirjoitus on peräisin 1300-luvun puolestavälistä.⁶⁰

Myös Hälsinglannin lain vanhin tunnettu käsikirjoitus on säilynyt 1350-luvulta, ja siinä oli sekä yhtäläisyyksiä että eroavaisuuksia Uplannin lain kanssa. Hälsinglannin lakia sovellettiin Norrlannissa sekä Pohjanlahden itäpuolella Suomessa. Tiohäradin laki oli käytössä Växjön, Finnveden sekä Njudungin alueella, mutta laista ei ole säilynyt muuta kuin kirkkokaari, jonka käsikirjoitus on peräisin 1300-luvulta. Gotlannin lakia pitävät useat tutkijat yhtenä vanhimmista lakikokoelmista, mutta sen vanhin säilynyt käsikirjoitus on peräisin 1350-luvun ajalta.⁶¹ Edellä mainittujen lakien lisäksi Ruotsissa oli ollut myös muita maakuntalakeja, kuten esimerkiksi Närken maakunnan laki sekä Värmlannin maakuntalaki, mutta koska kummastakaan ei ole säilynyt kirjallisia tietoja, ei niitä tulla käsittelemään tässä tutkielmassa.⁶²

Ruotsalaiset maakuntalait olivat asiasisällöltään melko samankaltaisia, minkä syytä voidaan spekuloida. Oikeushistorioitsija Mia Korpiola on todennut, että asiasisällön samankaltaisuuden voisi mahdollisesti selittää varhaisemmalla valtakunnallisella säädöksellä, joka oli huomioitu maakuntalakien muistiin kirjoitus- ja toimitusprosessissa, mutta joka oli sittemmin tuhoutunut.⁶³ Maakuntalait koostuivat useista eri luvuista, kaarista (*balkar*), joihin oli koottu pääasiallisesti kyseiseen teemaan liittyvät lait. Maakuntalakien kaaret eivät olleet täysin yhtenäiset keskenään, mutta useimmista ruotsalaisista maakuntalaeista löytyi esimerkiksi Naimiskaari (*Giftermålsbalken*), Perintökaari (*Ärvdabalken*) ja Varkaankaari (*Tjuvabalken*). Tutkielmani kannalta tärkeimpiä kaaria olivat esimerkiksi Kuninkaankaari (*Konungabalken*) sekä Rauhanvalan kaari (*Edsörebalken*), joissa useimmiten käsiteltiin törkeimpiä, lainsuojattomuudella rangaistavia rikoksia.⁶⁴

Sveanmaan laeissa, samoin kuin Götanmaan laeissa, oli runsaasti yhteneväisiä piirteitä, esimerkiksi kaarien järjestys. Kirkkokaari (*Kyrkobalken, Kristnubalken*) oli ensimmäinen paitsi Sveanmaan laeissa, myös suurimmassa osassa muita maakuntalakeja. Tätä seurasi Kuninkaankaari (*Konungabalken*), ja lakikokoelman viimeisenä Käräjäkaari (*Rättegångsbalken, Tingmålalbalken*).⁶⁵ Vielä nykypäivän Pohjoismaissa lait on tapana jakaa kaariin. Götanlaeissa ja Sveanmaan laeissa oli kuitenkin huomattavia eroavaisuuksia esimerkiksi sisällössä, prosessioikeudessa ja poliittisessa merkityksessä. Sveanmaan laeissa ei mainittu käräjillä tehdyn tapon olleen rauhanvalarikos, vaikka yleisesti Sveanmaan laeissa oli enemmän rauhanvalarikoksia kuin esimerkiksi Itä-Götanmaan laeissa

⁶⁰ Harrison, 2009, s.289–291

⁶¹ Harrison, 2009, s.289

⁶² Salonen, 2009, s.13

⁶³ Korpiola, 2008, s.209

⁶⁴ Salonen, 2009, s.19–21

Tutkielmassani mainitut lakien kaaret on listattu liitteissä, taulukossa 4.

⁶⁵ Wessén, 1968, s.37

tai Ruotsin maanlaissa. Sveanmaan laeissa rauhanvalarikosten asema oli varsin merkittävä, ja ne esiintyivät omana, erillisenä kokonaisuutenaan, kun taas Itä-Götanmaan laissa ja maanlaissa rauhanvalarikokset olivat sulautuneet muiden säädösten joukkoon.⁶⁶

Tutkielmassani olen käyttänyt Elias Wessénin ja Åke Holmbäckin kirjasarjaa *Svenska landskapslagar – tolkade och förklarade för nutidens svenskar* osia 1-5 (1933–1946), jonka kussakin osassa on käännetty nykyruotsiksi kaksi tai useampi ruotsalaista maakuntalakia. Tässä tutkielmassa on keskitytty tutkimaan Wessénin ja Holmbäckin kirjasarjassa käsiteltyjä maakuntalakeja, sillä kirjasarja käsittää kattavan kokoelman parhaimmin säilyneitä lakeja. Niitä lakeja, joista ei löytynyt lainsuojattomuudella rangaistuja rikoksia, ei ole mainittu tässä tutkielmassa, esimerkkinä Smålannin lain kirkkokaari. Wessénin ja Holmbäckin teosten lisäksi olisi ollut mahdollista käyttää toista ruotsalaisten maakuntalakien transkriptioklassikkoa eli H.S. Collinin ja C.J. Schlyterin *Samling af Sweriges gamla lagar (Corpus iuris Sueo-Gotorum Antiqui)* -kokoelmaa, joka on peräisin 1800-luvulta. Sen 13 osaa käsittävät paitsi ruotsalaiset maakuntalait myös nuorempia lakeja kuten Kuningas Kristofferin maanlain 1600-luvulta. Näistä kahdesta klassikosta valitsin Wessénin ja Holmbäckin sarjan korkean tieteellisen tason ja tekstitulkintojen vuoksi.

2.3. Maunu Lainparantajan maan- ja kaupunginlaki

Norjan kuninkaanvallan kasvu valtiollisella tasolla sekä voutien vallan lisääntyminen paikallisella tasolla edellytti ja seurasi lainsäädännön kehitystä. Kuningas identifioitui oikeudellisten periaatteiden ylläpitäjäksi, ja kehityksen näkyvimmäksi merkiksi tuli kirjallisten lakien syntyminen.⁶⁷ Norjan kuninkaan intressit lainsäädäntöön olivat kasvaneet jo 1100–1200-lukujen aikana, ja 1263 Norjan kuninkaaksi kruunattu Magnus IV Håkonsson⁶⁸ eli Maunu Lainparantaja oli, kuten myöhemmin annetusta lisänimestä *lagabøte* huomataan, kiinnostunut lainsäädännön uudistamisesta.⁶⁹ Vanhojen maakuntalakien laajamittaisen uudistamisen sijaan Maunu Lainparantaja pyrki yhdistämään valtakunnan yhden lain alaisuuteen, vaikka uusi maanlaki perustuikin vanhoihin maakuntalakeihin aivan kuten myöhemmin Ruotsissa.⁷⁰ Kuningas Maunu

⁶⁶ Sjöholm, 1988, a.187–190

⁶⁷ Harrison, 2009, s.288

⁶⁸ Norjan kuningas Magnus VI Håkonsson syntyi 1238 ja kuoli 1280. Kuningas Håkon Håkonssonin toiseksi vanhin poika sai jo lapsena herttuan arvonimen, ja kuninkaaksi hänet kruunattiin 1261. Lainsäädännön lisäksi hänen hallintokautensa liittyivät mm. ulkopoliittiset kiistat mm. Skotlannin kanssa, diplomatian kehitys sekä rahaan ja armeijaan liittyneet uudistukset. Kuningas Magnuksen kuoltua kuninkaaksi valittiin hänen poikansa Eirik II Magnusson. (Helle, 'Magnus IV Håkonsson Lagabøte'. Store norske leksikon. [http://snl.no/nbl_biografi/Magnus_6_H%C3%A5konsson_Lagab%C3%B8te/utdypning] 9.4.2013)

⁶⁹ Larson, 1935, s.22

⁷⁰ Bøe, 1966, s.232

Lainparantajan maanlaki astui voimaan maan käräjillä 1274, ja sitä sovellettiin myös Islannissa.⁷¹ Koko maan kattavalla lailla oli tarkoitus tiukentaa kuninkaan otetta koko valtakunnasta, ja paikallinen vallankäyttö siirtyi kuninkaan virkamiehille käräjien toimijoilta. Maanlain valmistumisen myötä maakuntalakien toiminnallinen Norjassa merkitys väheni, vaikka maanlaissa olikin jäänteitä vanhoista maakuntalaeista. Myös lain rakenne ja eri toimijoiden rooli muuttui maanlain myötä. Maanlaissa kuningas oli oikeuden ja lain lähde, tulihan kuningas nähdä Jumalan nimittämänä, hallitsijana Hänen armostaan.

Maanlain jälkeen työstettiin kaupunginlaki, jota luettiin kauppapaikoilla.⁷² Vanhin norjalainen kaupunginlaki on Nidaroksen *bjarkøretten* eli nykyisen Trondheimin kauppapaikkalaki. Se oli mahdollisesti kirjoitettu muistiin jo kuningas Olav Kyrren hallintokaudella 1066–1093, mutta vain osia käsikirjoituksesta on säilynyt nykypäivään. Vastaavia lakikokoelmia oli käytössä myös muissa norjalaisissa kaupungeissa, kunnes Maunu Lainparantajan kaupunginlaki otettiin käyttöön kaupungeissa vuonna 1276. Kaupunginlaki perustui suurelta osin Maunu Lainparantajan maanlakiin, minkä vuoksi rangaistuskäytäntöjä ei välttämättä ole erikseen mainittu kaupunginlaissa, vaan lakiin oli kirjoitettu, että esimerkiksi rauhanrikosten kohdalla käytössä olivat Maunu Lainparantajan maanlain säädökset.⁷³ Maunu Lainparantajan maanlaki on julkaistu vuonna 1915 teoksessa *Magnus Lagabøters landslov* (tässä tutkielmassa käytetty on lyhennettä MLL), jota hyödynnän tutkielmassani. Tekstin on kääntänyt 1900-luvun norjaksi (*riksmål*) professori Absalon Taranger, ja käännös perustuu olennaisesti *Norges gamle Love II* -lakikokoelmaan, joka on julkaistu vuonna 1848.⁷⁴ Vuonna 1923 julkaistiin kirjana Maunu Lainparantajan kaupunginlaki eli *Magnus Lagabøters bylov* (MLB), jonka kääntäjänä on toiminut Knut Robbestad, ja jota myös käytän tutkielmassani.

2.4. Maunu Eerikinpojan maan- ja kaupunginlaki

Ennen Maunu Eerikinpojan⁷⁵ kuninkuutta valtakunnan oikeussysteemiä oli laiminlyöty, ja oikeusjärjestelmän kehittäminen oli uuden kuninkaan asialistalla Maunun noustua valtaan hänen tultuaan täysi-ikäiseksi vuonna 1336.⁷⁶ Maakuntien välisten liikenneyhteyksien parantuessa ja

⁷¹ Riisøy, 2009, s.13

⁷² Salvesen, 'Magnus IV Lagabøte'. Store norske leksikon. [http://snl.no/Magnus_6_Lagab%C3%B8te] 9.12.2013

⁷³ Esim. MLB, T 4, s.5

⁷⁴ MLL, saatesana (kirjoittanut ja teoksessa Taranger, 1915).

⁷⁵ Ruotsin ja Norjan kuningas Maunu Eerikinpojan oli Magnus Håkonssonin sukulainen suoraan alenevassa polvessa, sillä Magnus Håkonsson oli Maunu Eerikinpojan äidin Ingeborg Håkansdotterin isänisä. Maunusta tuli sekä Ruotsin että Norjan kuningas jo pikkulapsena, ja hänen alaikäisyytensä ajaksi tehtiin sopimus Ruotsin ja Norjan välisestä valtioliitosta. (Harrison, 2009, s.267–273)

⁷⁶ Korpiola, 2004, s. XIV

kontaktien kasvaessa tarve valtakunnanlaajuisille oikeussäännöksille kasvoi. 1350-luvun jälkeen Maunu Eerikinpoika yhtenäisti Ruotsin alueen lakikäytännöt ja vaikutti maan ensimmäisen valtakunnallisen lakikokoelman, Maunu Eerikinpojan maanlain (*Magnus Erikssons landslag*, MEL) syntyyn. Maunu Eerikinpojan maanlain syntyä luultavasti vauhdittivat esimerkiksi Ruotsin yhtenäisyys kirkkoprovinsina saman kirkollisen lainsäädännön alaisuudessa, sekä Norjan maanlaki, joka oli otettu käyttöön 1270-luvulla.⁷⁷

Maunu Eerikinpojan maanlaki otettiin Ruotsissa käyttöön 1350-luvun alkupuolella, eli se on luultavasti valmistunut joitakin vuosia aiemmin. Maanlakia ei kuitenkaan koskaan ratifioitu koko maata koskeväksi, joten ei voida tietää, oliko laki valmistunut 1347 vai vasta myöhemmin, mutta 1360-luvulla Ruotsin sisäpoliittinen tilanne heikkeni niin, ettei kuningas olisi voinut säätää koko maata kattavia lakeja.⁷⁸ Maunu Eerikinpojan maanlaki ei suinkaan yhtenäistänyt koko valtakunnan oikeuslaitosta yhdellä kertaa tai samanaikaisesti,⁷⁹ vaan ruotsalainen oikeudenhoito muuttui vähitellen ja hitaasti.⁸⁰ Maan- ja kaupunginlait eivät ilmestyessään automaattisesti korvanneet vanhempia maakuntalakeja, vaan ne olivat voimassa rinnakkain käräjien hyväksyessä uuden lain. Maakuntalakeja käytettiin maanlain rinnalla vielä 1400-luvun alussa myös Södermanlannissa,⁸¹ ja esimerkiksi Helsinglannin maakunnassa noudatettiin vielä 1430-luvulla vanhojen maakuntalakien määräyksiä.

Maunu Eerikinpojan lakien syntyä ei tunneta täysin, mutta tiedetään kuninkaan nimittäneen komission, jonka tehtävänä oli yhtenäistää maan lakeja. Kuninkaaksi tultuaan Maunu antoi ensin yksittäisiä, koko valtakuntaa koskevia määräyksiä, mutta vasta myöhemmin hänen antamansa asetukset viittasivat haluun uudistaa ja yhtenäistää valtakunnallista oikeuslaitosta.⁸² Kuninkaan lisäksi paikallisella tuomarilla saattoi olla vaikutusvaltaa lakien sisältöön, ja tuomari on saattanut tehdä muutoksia ainakin Västmanlannin lakiin käräjien toimeksiannosta.⁸³ Eri maakuntien oikeusjärjestelmissä oli eroavaisuuksia, ja maanlaki aiheuttikin suuria muutoksia

Maunu Eerikinpojan hallintokautta sävyttivät sodat: Ensin Tanskaa vastaan, minkä seurauksena Skåne siirtyi Ruotsin alamaisuuteen, sekä myöhemmin ristiretket Novgorodia vastaan. Tyytymättömyys Maunun kohtaan kasvoi 1360-luvulla tultaessa, kun valtion taloudellinen tilanne heikkeni. Häntä vastaan kapinoitiin, ja Albrekt Mecklenburgilainen valittiin Ruotsin kuninkaaksi vuonna 1364. Norjan kuninkaaksi oli nimitetty Maunu Eerikinpojan poika Håkan jo vuonna 1355, ja valta Skånessa siirtyi takaisin Tanskalle vuonna 1360. (Tunberg, 'Magnus Eriksson'. Nordisk familjebok, s.503 [<http://runeberg.org/nfbq/0272.html>] 9.4.2013)

⁷⁷ Westman, 1912, s.37–38

⁷⁸ Salonen, 2009, s.18–21

⁷⁹ Salonen, 2009, s.19

⁸⁰ Salonen, 2009, s.25

⁸¹ Westman, 1912, s.42

⁸² Salonen, 2009, s.17

⁸³ Wessén, 1968, s.62

oikeuskäytännöissä eri puolilla Ruotsia, vaikka maanlaki osittain perustui tiettyihin maakuntalakeihin.⁸⁴

Maanlain valmistuttua alkoi kaupunginlain valmisteluprosessi, jonka päätteeksi kaupunginlaki valmistui vuosien 1349–1357 välillä. Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki (*Magnus Erikssons stadslag*, MES) säädettiin maanlain rinnalle kaupunkien erilaisista oikeudellisista tarpeista sekä kaupunkikulttuurista johtuen,⁸⁵ ja sitä noudatettiin ruotsalaisissa kaupungeissa vuoteen 1736 asti.⁸⁶ Myös Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki on valmistunut maanlain jälkeen 1350-luvulla, sillä se perustui jossain määrin maanlakiin, mutta myös aikaisempaan kauppapaikan lakiin (*bjärköarätten*) sekä kaupunkilaisiin oikeuskäytäntöihin, mistä esimerkkinä mainittakoon, että kaupunginlain mukaan oikeutta jaettiin raastuvassa käräjien asemesta. Joissakin kaupunginlain käsikirjoituksista kiellettiin uhkapeli, mistä ei ollut mainintaa maakunta- tai maanlaeissa. Työnekonomisista syistä ja halusta keskittyä kuninkaallisen lainsäädäntöön olen päätenyt jättämään tutkielmani ulkopuolelle myös vanhemmat kauppapaikkojen lait (muinaisruotsiksi *bjærkøarætt*, nykyruotsiksi *bjärköarätten*, muinaisnorjaksi *biarkeyiarrétr*, nykynorjaksi *bjarkøretten*), mutta niihin viitataan tutkielmassani, mikäli se on vertailun kannalta erityisen hedelmällistä.

2.5. Lait historiantutkimuksen lähteenä ja niiden problematiikka

Tutkielmani lähdeaineistoon liittyy useita ongelmia, joita tässä tulen selventämään sekä yleisesti keskiaikaisten lakien tutkimuksen että oman tutkielmani kannalta. Problemaattisesta lähdeaineistosta huolimatta maakunta-, maan- ja kaupunginlakien tuntemus on tärkeää 1100–1350-lukujen pohjoismaista historiaa tutkittaessa, kuuluvathan lait vanhimpaan pohjoismaiseen kirjalliseen aineistoon. Kuten jo mainittiin, on maakunta-, maan- ja kaupunginlakien ajoittaminen ongelmallista, sillä ainoastaan yksittäisten lakien ajoitus on voitu määrittellä tarkasti joko lakien ulkopuolisen tiedon tai lakiin kirjatun vuosiluvun perusteella. Lakien syntyajankohtaa voi yrittää määrittellä myös poikkitieteellisin menetelmin esimerkiksi kielellisen sisällön avulla.

Maakuntalakien syntyhistoria on aiheuttanut debattia historiantutkijoiden keskuudessa, sillä on vaikea määrittellä, mitkä osat laeista perustuvat vanhempaan tapakulttuuriin ja mitkä ulkomailta tai valtionjohdon tasolta saapuneisiin normeihin. Esimerkkinä lakien oletetusta suullisesta historiasta professori Sverre Bagge on maininnut menettelytavat rikos- ja muissa tapauksissa. Menettelytapoja säädelleet säännöt olivat usein lakien vanhinta kerrostumaa, ja ne muodostivat keskeisen osan myös

⁸⁴ Westman, 1912, s.37–38

⁸⁵ Salonen, 2009, s.19

⁸⁶ Westman, 1912, s.45

norjalaisissa maakuntalaeissa.⁸⁷ Lakeja tutkimalla ei kuitenkaan voida tehdä johtopäätöksiä siitä, että vanhemmissa maakuntalaeissa sisältö olisi vastannut tarkemmin vanhempaa tapakulttuuria ja moraalikoodistoa kuin uudempien lakien sisältö,⁸⁸ mutta Mia Korpiolan mukaan on yleisesti tunnustettu, että ruotsalaiset maakuntalait sisälsivät sekä vanhempaa, mahdollisesti suullisesti välitettyä lakimateriaalia että uudempaa normistoa.⁸⁹ Eri normien taustan selvittäminen ei välttämättä onnistu, sillä aina ei voida tietää, oliko normin alkuperä paikallisessa tapakulttuurissa, kirkollisessa lainsäädännössä vai kuninkaallisessa asetuksessa. Vielä vaikeampaa on selvittää, onko kyseessä oleva säädös peräisin esikristilliseltä aikakaudelta ja onko se muuttunut kristillisen elämänasenteen saapussa ja maailmankatsomuksen muuttuessa.⁹⁰ Vanhempia säädöksiä ei välttämättä sisällytetty uudempiin lakeihin erityisesti, jos vanhemmista säädöksistä oli ajan kuluessa tullut osa tapakulttuuria.⁹¹

Sjöholm on kirjoittanut, että eri alueiden maakuntalakien yhdenmukaisuus johtui yhdestä keskeisestä lainsäädäntöön vaikuttaneesta viranomaisesta, joka suurella todennäköisyydellä oli Lundin arkkipiispa.⁹² Hänen mukaansa maakuntalakien eroavaisuudet voidaan selittää kronologisilla eroavaisuuksilla ja maakuntalakien eri-ikäisyydellä. Ne olivat myös saattaneet heijastaa kunkin maakunnan sisäisiä valtasuhteita.⁹³ Sjöholmin lähestymistavat ovat kuitenkin saaneet kritiikkiä muilta historiantutkijoilta, kuten esimerkiksi Thomas Lindkvistiltä, jonka mukaan maantieteellisillä eroavaisuuksilla voidaan paremmin selittää sekä kuninkaan että piispan vallan paikalliset eriävyydet Itä-Götanmaan lain sekä Uplannin lain ollessa kyseessä. Sjöholm on myös päätenyt johtopäätökseen eurooppalaisen lakikulttuurin suuresta merkityksestä ruotsalaisille maakuntalaeille, mitä on kritisoitu runsaasti.⁹⁴ Itse olen samaa mieltä useiden muiden historioitsijoiden kanssa lakien paikallisesta merkityksestä ja siitä, että niiden tuli ainakin kohtuullisesti vastata paikallisyhteisön juridisiin tarpeisiin, kuitenkin tunnustaen mahdollisuuden maakuntalakien eurooppalaisiin vaikutteisiin.

Lakiaineiston kodifikaatioprosessi aiheutti lähdekriittisiä ongelmia. Koska maakuntalakien muistiin kirjoitusta ei ollut juuri dokumentoitu, ei voida tietää ketkä vaikuttivat taustalla ja mitkä heidän henkilökohtaiset intressinsä lakien muistiin kirjoitukseen olivat. Mitkä lait valittiin kirjoitettavaksi muistiin ja mitkä päätettiin jättää lakikirjojen ulkopuolelle? Onko mahdollista, että

⁸⁷ Bagge, 2010, s.189

⁸⁸ Sjöholm, Elsa, 'Indsigelser – Sveriges medeltidslagar'. Historisk tidskrift.

[http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_15rk_0006-PDF/hto_15rk_0006_76887.pdf] 6.5.2013

⁸⁹ Korpiola, 2004, s.XIV

⁹⁰ Rosén, 1969, s.124

⁹¹ Nordeide & McDonald, 2013, s.49

⁹² Sjöholm, 1988, s.50

⁹³ Korpiola, 2004, s.XIV

⁹⁴ Harrison, 2009, s.292–293

lainsuojattomuudella rangaistuja rikoksia oli enemmän, mutta niitä ei syystä tai toisesta kirjoitettu muistiin? Kodifikaatioprosessin luonteesta ei ole päästy yksimielisyyteen, ja historiantutkimuksessa on vallalla kaksi eriävää teoriaa. Ensimmäisen, uudemman näkemyksen mukaan lakien kodifointi ei ole voinut olla täysin passiivinen prosessi vailla aktiivista lainsäätäjää, koska lakien kodifointi kirjalliseen muotoon oli voinut perustua suullisesti välitettyihin lakeihin tai jo olemassa olleisiin tapoihin. Tämä tosin käytännössä saattaisi tarkoittaa uusien, vasta kodifointivaiheessa säädettyjen lakien ilmestymistä mukaan.

Toisen mielipiteen mukaan kirjallinen laki syntyi lainsäätäjän aloitteesta, jo aikaisemmin olemassa olevan tapakulttuurin ollessa täysin epäoleellinen. Sverre Baggen mukaan maakuntalakien kirjallisia versioita ei voida pitää varsinaisina auktoritatiivisina lakikirjoina, jotka on saattanut voimaan lainsäätäjät tai muu lakia säätänyt elin. Tapakulttuurin merkityksettömyys osana kirjallista lakia liittyi joko tapojen itsestäänselvytyksen eli siihen, ettei niitä ollut tarpeen kirjoittaa muistiin, tai koko tapakulttuurin tietoiseen hylkäämiseen.⁹⁵ Tutkijan tuleekin huomioida tämä lähdekriittinen dilemma.

Käsikirjoitusten rakenne aiheuttaa ongelmia sillä yksittäiset osat käsikirjoituksesta voivat olla iältään muuta käsikirjoitusta vanhempia. Tämä johtui siitä, että osa käsikirjoituksesta oli oletettavasti lainattu suoraan vanhemmista teksteistä, joten yhdessä käsikirjoituksessa saattoi olla useita eri-ikäisiä osioita.⁹⁶ Myös originaalimanuskriptien heikko säilyvyys on lähdekriittinen ongelma. Koska esimerkiksi norjalaisesta Eidsivatingin laista ei ole säilynyt kirkkokaaren lisäksi muuta, on pidettävä mielessä, että alkuperäinen laki tuskin vastasi sisällöltään kirkkokaarta, jota tutkielmassani hyödynnän. Manuskriptien säilyvyyteen liittyvän ongelman olen joutunut kohtaamaan pro gradu -tutkielmaa tehdessäni. Kuinka menetellä, kun Ruotsista oli olemassa paljon enemmän aineistoa kuin Norjasta? On mahdollista, että norjalaisista laeista on vuosisatojen kuluessa hävinnyt suuri osa tämänkin tutkielman kannalta potentiaalista materiaalia, mutta koska norjalaisella ja ruotsalaisella oikeus- ja muulla kulttuurilla oli eroavaisuuksia, ei tutkijan mielestäni tulisi keskittyä lakiaineiston määrällisiin eroavaisuuksiin, esimerkiksi käsikirjoitusten tai maakuntalakien eriävään lukumäärään.

⁹⁵ Bagge, 2010, s.181–182

Elsa Sjöholm, jonka mukaan skandinaaviset lait perustuivat osaksi Mooseksen lakiin, osaksi lombardien lakiin ja osittain poliittisten auktoriteettien tai lainsäätäjän intresseihin, edusti siis jälkimmäistä mielipidettä. Sverre Baggen mukaan Sjöholmin väite siitä, että maakuntalait heijastelivat tietoisien lainsäätäjän intressejä tapakulttuurin jäädessä taka-alalle, on vielä osittain tutkimatta, kun taas Sjöholmin käsitys maakuntalakien ja Mooseksen sekä lombardien lain yhteydestä on yleisesti torjuttu. Useat tutkijat, kuten professori Lars Ivar Hansen sekä Helle Vogt ovat päätyneet samoihin johtopäätöksiin kuin Sjöholm, kuitenkin korostaen ulkomaisista vaikutteista erityisesti kanonisen lain merkitystä. (Bagge, 2010, s.182) Myös omassa tutkimuksessani käsittelemäni kanonisen lain merkitystä maakunta-, maan- ja kaupunginlakien kehitykselle, huomioiden myös kuningasvallan merkityksen oikeudellisten normien kannalta.

⁹⁶ Vogt, 2010, s.64

Kvantitatiivisen analyysin tekemistä keskiaikaisten lakien kaltaisesta paikoin puutteellisesta aineistosta tulee kuitenkin pohtia tutkimuskritiikkiä esittäessä, ja kvantitatiivinen analyysi onkin tämän vuoksi tutkielmassani vain tukemassa argumentaatiota ja selventämässä analyysin perusteita. Kun historiantutkimuksessa hyödynnetään Eidsivatingin ja Borgartingin lakien kirkkokaaria, vaikuttaa siltä, että koska kyseessä olivat nimenomaan kirkkokaaret, olivat uskontoon ja uskonelämään liittyvät rikokset kyseisissä kirkkokaarissa yliedustettuina. Tämä täytyy ottaa huomioon tulkintoja tehdessä. Koska Eidsivatingin ja Borgartingin laeista ei ole säilynyt muuta kuin kirkkokaaret, on myös mahdollista, että useat rikokset, joista rangaistiin lainsuojattomuudella, ovat painuneet unholaan. Kun nämä seikat tiedostetaan, voi Eidsivatingin ja Borgartingin lakien kirkkokaaria hyödyntää tutkimuksessa, sillä kirkkokaarissa käsiteltiin myös muita kuin uskontoon ja uskonelämään liittyviä asioita.

Sosiaalisen todellisuuden tutkiminen on normatiivisen lakiaineiston perusteella haasteellista, vaikka normit eivät syntyneetkään itsestään, vaan liittyivät kulttuuriin ja sen todellisuuteen. Lakiaineisto kertoi kuitenkin normeista eli siitä, miten odotettiin toimittavan, muttei juuri lainkaan käytännöstä, eli siitä, miten todellisuudessa toimittiin.⁹⁷ Mikään laki ei kerro kaikesta siitä, mitä yhteisössä pidettiin laillisena ja mitä laittomana, vaan aina oli olemassa oikeuksia ja sääntöjä, joita pidetään itsestään selvinä eikä niitä siten tarvinnut kirjoittaa muistiin.⁹⁸ Mikäli haluttaisiin tutkia todellisuutta, tulee tutkijan hyödyntää lakien sijaan muuta lähdeaineistoa.

Tästä huolimatta lait ja muut normatiiviset päätökset voidaan professori Viljo Rasilan mukaan lukea historiantutkimuksen kannalta arvokkaimpiin lähteisiin kuuluviksi. Menneisyyden ihmiset olivat luoneet normatiivisen aineiston omaa tulevaisuuttaan ajatellen, eli normatiiviset lähteet ilmaisevat nykylukijalle sen, mitä kohti ihmiset olivat pyrkineet ja mitä he olivat pitäneet ihanteellisena ja tavoittelemisen arvoisena.⁹⁹ On kuitenkin tutkittu, että esimerkiksi Norjassa papisto ja hallitsijat ottivat käytännön tarpeet huomioon laatiessaan ruokaan ja ruokavalioon liittyviä sääntöjä, ja että säännöt olivat voimassa koko keskiajan, vaikka niitä ei enää Maunu Lainparantajan maan- ja kaupunginlaeissa mainittukaan.¹⁰⁰

Pro gradu -tutkielmanikaan ei pyri tulkitsemaan todellisuutta ainoastaan normatiivisen lähdeaineiston avulla. Lakitekstien ohella kannattaisikin hyödyntää myös muunlaista lähdeaineistoa, kuten esimerkiksi asiakirjoja. Ennen 1300-lukua ei Norjassa eikä Ruotsissa dokumentoitu juridista

⁹⁷ Esim. Sjöholm, Elsa, 'Indsigelser – Sveriges medeltidslagar'. Historisk tidskrift. [http://img.kb.dk/tidsskriftk/pdf/hto/hto_15rk_0006-PDF/hto_15rk_0006_76887.pdf] 6.5.2013

⁹⁸ Bagge, 2010, s.184

⁹⁹ Rasila, 1977, s.11

¹⁰⁰ Nordeide & McDonald, 2013, s.48

käytäntöä, eikä siten voida varmasti tietää, miten lakeja noudatettiin.¹⁰¹ Pohjoismaiset tuomiokirjat yleistyivät kuitenkin vasta 1400–1500-luvuilla, joten ne eivät sovi tutkielmani aikarajaukseen. Myös muu oikeudellinen materiaali yleistyi 1400-luvulta eteenpäin.¹⁰²

2.6. Katsaus tutkimuskirjallisuuden klassikoihin sekä tuoreempaan tutkimukseen

Pohjoismaisten maakuntalakien tutkimuksen klassikoita ovat jo edellä mainittujen Wessénin ja Holmbäckin teosten lisäksi H.S. Collinin ja Carl Johan Schlyterin toimittama *Samling af Sweriges gamla lagar*. Collinin ja Schlyterin teoksessa on yhteensä 13 osaa, ja ne ovat ilmestyneet vuosien 1827–77 välillä. Collinin ja Schlyterin teos sisältää maakuntalakien lisäksi myös esimerkiksi maanlakeja sekä kaupunginlakeja. Wessénin ja Holmbäckin sekä Collinin ja Schlyterin tuotanto edustavat siis varhaisempaa maakuntalaeista tehtyä tutkimusta sekä maakuntalakien varhaista käännoistyötä.

Maakunta-, maan- ja kaupunginlakeja käsiteltiin yleisellä tasolla jo mainitussa keskiajan historiantutkimuksen klassikossa *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* -kirjasarjassa, jonka 10. osasta löytyi perusteellinen selvitys eri Pohjoismaiden maakuntalaeista ja niiden kehityksestä.¹⁰³ *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* -sarjan ongelmana on sen korkea ikä, sillä 1960-luvun jälkeen on maakuntalakeja tutkittu runsaasti, joten sarja voisi kaivata päivittämistä. Tutkielmani

¹⁰¹ Riisøy, 2009, s.9

Lakien tarjoaman lähdeaineiston tukena voi tutkimuksessa käyttää myös muuta aineistoa. Esimerkiksi keskiaikaisia kirjoja on säilynyt, ja ne liittyivät useasti maanomistukseen, sillä maanomistuksesta kertonutta dokumentaatiota pyrittiin säilyttämään mahdollisimman huolellisesti, olihan maa keskiajan Pohjoismaissa tärkein omaisuuslaji. (Korpiola, 2008, s.210) Joidenkin lakien noudattamista pystytään tutkimaan arkeologisen aineiston avulla, kuten Sæbjørg Walaker Nordeide ja Jennifer R. McDonald ovat tehneet tutkiessaan ruokaan liittyneitä sääntöjä keskiajan Norjassa. Tutkimuksessa perehdyttiin ensin lakien antamaan kuvaan syötäviksi kelpaavista ruoista, minkä jälkeen tutkittiin, vastaako arkeologinen aineisto eli esimerkiksi eläinten luut lakien antamaa kuvaa syömäkelpoisista eläimistä. (Nordeide & MacDonald, 2013, s.41–66) Oikeudellisen materiaalin lisäksi myös kirkollista materiaalia voi käyttää Pohjoismaiden keskiajan tutkimukseen. Kirkossa käytetyn kanonisen oikeuden säännökset säätelivät kirkon organisaation lisäksi esimerkiksi kirkon oppeja ja tuomiovaltaa. Kirkon hallinnon lähteisiin kuuluivat esimerkiksi verotuslähteet, synodaalstatuutit sekä kirjeet ja asiakirjat. Vakavimmat kanonisen oikeuden rikkomukset käsiteltiin paavin katumustuomioistuimessa eli penitentiariaatissa, jota tutkimalla voidaan perehtyä myös ruotsalaisten ja norjalaisten keskiajalla tekemiin rikoksiin. (Knuutila, 2008, s. 176–177) Niitä tutkimalla olisi myös lakiaineistoon perustuvan tutkielman täydentäminen mahdollista, sillä penitentiariaattiaineiston avulla voidaan perehtyä reaali maailman tapahtumiin, mikä täydentäisi normatiivisen aineiston luomaa kuvaa keskiajan pohjoismaalaisten tekemistä rikoksista. Penitentiariaattiaineistokaan ei tosin hyödytä 1100–1350-lukujen tutkijaa, sillä paavillisen penitentiariaatin toiminta oli keskiajalla varsin myöhäinen ilmiö, ja sitä voidaan hyödyntää vasta 1400–1450-lukujen tutkimuksessa. (Jørgensen, 2007, s.19)

¹⁰² Esimerkiksi näitä ruotsalaisia oikeudellisia protokolla- ja muistiinpanokirjoja (*tänkeböcker*) on tutkittu runsaasti sekä painettu ja julkaistu 1900-luvun lopulla. Keskiaikaisia asiakirjoja on julkaistu ruotsalaisessa *Diplomatarium Suecanumissa* sekä norjalaisessa *Diplomatarium Norvegicumissa*, ja *Diplomatarium Suecanumista* on peräisin tämän tutkielman alussa mainittu kuninkaan asiakirja. Näiden lisäksi painettua materiaalia löytyy esimerkiksi provinsiaali- ja synodaalstatuuttien ja tuomiokirjojen muodossa. Säännöt ja statuutit saattoivat olla myös maakuntalakien taustavaikutteita, sillä jo kadonneet statuutit tai säädökset saatiin sisällyttää maakuntalakeihin niiden kodifikaation yhteydessä, mikä osaltaan selittäisi joidenkin ruotsalaisten maakuntalakien asiasisällöltään ja sanamuodoltaan identtiset pykälät. (Korpiola, 2008, s.209)

¹⁰³ Artikkelin ”Landskabslove” teoksessa *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* X (1956) sivuilla 228–233. Artikkelin ovat kirjoittaneet Stig Iuul ja Jan Liedgren.

painetun lähdeaineiston korkeaan ikään tulee myös kiinnittää huomiota. Koska suuri osa painetuista lähteistä on peräisin ajalta ennen 1950-lukua, herää väistämättä ajatus modernin version tarpeellisuudesta tai uudemmassa tulkinnasta. Aberdeenin yliopiston professori Stefan Brinkin johdolla on parhaillaan käynnissä projekti skandinaavisten maakuntalakien kääntämiseksi, mutta projektin aikaansaannokset eivät tutkielman tekoa aloittaessani olleet vielä käytettävissä.

Ruotsalaisten maakuntalakien tutkimuksen klassikoista on mainittava tässä tutkielmassa useasti lainattu Elsa Sjöholmin teos *Sveriges medeltidslagar – Europeisk rättstradition i politisk omvandling* vuodelta 1988. Teoksessaan Sjöholm kritisoi useita maakuntalakien ja keskiajan Ruotsin tutkimukseen aiemmin liittyneitä premisejä esimerkiksi maakuntalakien synnyn osalta. Sjöholmin mukaan kirkon vaikutus maakuntalakeihin oli suurempi kuin esimerkiksi kuninkaan, ja paikallisten suurmiesten valta suhteessa kuninkaaseen oli suurempi kuin aiemmin oli oletettu. Sjöholm on kyseenalaistanut myös maakuntalakien suullisesti välitetyn taustan.¹⁰⁴ Myös Sjöholmin teoksen ilmestymisen jälkeen maakuntalakeja on tutkittu runsaasti, ja jotkut Sjöholmin väitteistä on teiltu myöhemmin, minkä vuoksi Sjöholmin teosta ei kannattane käyttää ainoana lähteenä ruotsalaisiin maakuntalakeihin perehdyttäessä. Sjöholmin teos on oman tutkielmani kannalta erityisen merkityksellä metodologian yhteydessä käsitellyn reseptiteorian vuoksi, ja voisikin sanoa, että oma tutkimukseni on jatkoa Sjöholmin reseptiteoriaan liittyvälle tutkimukselle.

Pohjoismaisia maakuntalakeja käsitellyttä tutkimusta on historian oppiaineen alalla tehty viime aikoina runsaasti. Olen tässä tutkielmassani hyödyntänyt muun muassa oikeushistorioitsija Helle Vogtin teosta *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation* (2010), joka käsitteli sukulaisuutta ja sen roolia keskiajan pohjoismaisissa laeissa. Tämän lisäksi Vogt on teoksessaan käsitellyt kattavasti sekä ruotsalaisten, norjalaisten ja tanskalaisten lakien historiaa sekä myös lainsäädännön historiaa, ja selkeän esitystavan vuoksi on edellä mainittujen maiden lakien historian vertailu ollut yksinkertaista. Maakunta-, maan- ja kaupunginlakien kehitystä on käsitellyt myös oikeushistorioitsija Mia Korpiola vuoden 2004 väitöskirjassaan *Between Betrothal and Bedding – The Making of Marriage in Sweden ca. 1200–1600*, ja hänen väitöskirjansa selkeä rakenne on auttanut myös oman tutkielmani alkuvaiheessa ja disposition laatimisessa, vaikkei hänen väitöskirjansa aihe varsinaisesti omaa tutkimusaiheeni sivuakaan.

Oikeushistorioitsija Kirsi Salosen teos *Synti ja sovitus, rikos ja rangaistus – Suomalaisten rikkomuksista keskiajalla* (2009) käsitteli nimensä mukaisesti suomalaisten tekemiä rikoksia, mutta myös rikoslain historiaa ja rikosten tutkimista. Koska Suomi kuului keskiajalla Ruotsiin, käsiteltiin Salosen teoksessa ruotsalaisia lakeja, oikeuskäytäntöjä sekä niiden historiaa, ja näistä olen saanut

¹⁰⁴ Sjöholm, 1988, s.50–51

oman tutkielmani kannalta paljon hyödyllistä taustatietoa. Suomenkielistä tutkimuskirjallisuutta ruotsalaisista maakuntalaeista on verrattain vähän, ja Salosen teoksen avulla voi perehtyä maakuntalakien suomenkieliseen terminologiaan.

Norjan ja Ruotsin keskiajan yleisteoksista on mainittava Sverre Baggen *From Viking Stronghold to Christian Kingdom – State Formation in Norway c. 900–1350* (2010), joka selvitti norjalaisen valtion muodostumisen alkua, maallisten lakien syntyä, kirkon asemaa keskiajan Norjassa sekä kirkon ja kuninkaan valtaa lainsäädäntöön. Kyseessä on yleisteos, joka kattoi kaikki yhteiskunnan ja kulttuurin osa-alueet mainitun aikarajauksen puitteissa, mutta asioita käsitellään silti niin perusteellisesti, että niistä oli hyötyä omallekin tutkielmalleni. Teoksessa käsiteltiin kattavasti esimerkiksi kuningaskuntaa, kuningasideologiaa ja kuningasvallan vakiintumista keskiajan Norjassa, josta löytyy runsaasti norjankielistä kirjallisuutta. Muutosta sukuyhteisöstä varhaiseksi keskushallinnon ohjaamaksi valtioksi käsitteli rikoslain näkökulmasta norjalainen keskiajan historiantutkija Arne Odd Johnsen teoksessaan *Fra ættesamfunn til statssamfunn* (1948), joka on tämän näkökulman vuoksi osoittautunut tutkielmani kannalta hyödylliseksi klassikkoteokseksi.

Tuoreinta keskiajan lainsuojattomuutta käsitellyttä tutkimusta edustaa vuonna 2009 julkaistu Paul Daltonin ja John C. Applebyn toimittama *Outlaws in Medieval and Early Modern England: Crime, Government and Society, 1066–1600*. Vaikka teos käsitteli keskiajan Englantia, se on hyödyksi myös Pohjoismaiden historian tutkijalle, sillä teoksen aikarajauksen piiriin mahtui myös oman tutkielmani aikarajaus. Teoksesta kävi ilmi, että lainsuojattomuuden pääpiirteet eli lain suojan puuttuminen, omaisuuden menetys ja yhteisön ulkopuolelle joutuminen olivat samat sekä Ruotsissa, Norjassa että Englannissa. Englantilainen laki- ja muu kulttuuri tosin erosivat skandinaavisista, minkä vuoksi Daltonin ja Applebyn teosta ei voi suoraan soveltaa omassa tutkielmassani. Lainsuojattomuutta on tutkinut myös Agneta Breisch, jonka väitöskirja *Frid och fredlöshet – Sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid* (1994) käsitteli lainsuojattomuuden suhdetta Islannin vapaavaltion kehitykseen keskiajalla keskittyen erityisesti sosiaalisten suhteiden muutoksiin esimerkkinä poliittisista ja yhteiskunnallisista muutoksista. Breisch käytti tutkimuksensa lähdeaineistona paitsi islantilaisia lakeja myös saagakirjallisuutta, näin täydentäen lakimateriaalin lähdekriittisiä puutteita.

3. *Konung av Guds nåde: Kirkko, kuningas ja maallinen laki keskiajan Ruotsissa ja Norjassa*

3.1. Kanonisen oikeuden vaikutteet ruotsalaisissa ja norjalaisissa maallisissa laeissa

Kanonisen lain suhdetta maalliseen lakiin on tarpeen esitellä lyhyesti, sillä keskiajalla kirkko ja kanoninen oikeus vaikuttivat kristikunnan elämään kaikilla sen osa-alueilla, ja osaa maallisissakin laeissa mainituista rikkomuksista käsiteltiin pääasiallisesti kirkon tuomioistuimissa. Kirkon organisaatiota kehitettiin sen omien lakien perusteella ja kanonisen lain kautta, mutta kirkon ja maallisen yhteiskunnan suhdetta säädeltiin myös maallisen lainsäädännön avulla. Kirkkolain sisältöä ilmennettiin paavin käskyistä ja kirkolliskokouksien päätöksistä, jotka muodostivat kanonisen lain.¹⁰⁵ Kanonisen lain vaikutusvalta Skandinaviassa lisääntyi kirkollisen organisaation vahvistuttua, ja se vaikutti keskiaikaisen oikeusjärjestyksen useilla eri osa-alueilla, erityisesti prosessi- ja rikosoikeuden sarjoilla.¹⁰⁶ Kirkon edustajat ottivat maalliseen lainsäädäntöön vaihtelevasti osaa, ja siten muodostuivat skandinaavisten maakuntalakien kristilliset lait ja kirkkokaaret.¹⁰⁷

Poliittisen eliitin hyväksytyä kristinuskon tuli paikallisten käräjien hyväksyä uuteen uskontoon liittyviä arkipäiväisiä normeja, säädöksiä ja muutoksia, joiden avulla uusi uskonto tuli osaksi ihmisten arkielämää. Ennen kristinuskon leviämistä ei Pohjoismaissa ollut vastaavaa voimakasta yhteiskunnallista toimijaa, joka pyrki vaikuttamaan kaikkiin elämän osa-alueisiin, myös lainsäädäntöön ja lakeihin.¹⁰⁸ Muutokset koskettivat kaikkia elämän osa-alueita avioelämästä ruokailuun ja uskonnon harjoittamiseen. Useita vanhoja pakanallisia tapoja kriminalisoitiin, ja niiden harjoittamisesta tuli rikollisen toiminnan lisäksi syntejä.¹⁰⁹ Ruotsin ja Norjan kristillistäminen oli pitkä prosessi, jolla pyrittiin saamaan talonpojat omaksumaan uusi uskonto. Tähän pyrittiin esimerkiksi kulttijatkuvuuden avulla, eli vaikkapa rakentamalla kirkko vanhan pyhän paikan tilalle. Tästä huolimatta aikalaislähteissä kerrottiin vielä 1100-luvun lopulla Ruotsissa kohdatun pakanoita.¹¹⁰ Kun kristinuskon saapui Skandinaviaan, oli kanoninen laki vasta kehityksensä alussa, eikä sitä vielä ollut koottu yhteen.¹¹¹ Norja kristillistettiin 1000-luvun alussa, minkä jälkeen tarvittiin säädöksiä kristinuskoon liittyen.

Ensimmäisen kristillisen lain Norjaan työstivät 1000-luvulla luultavasti kuningas Olav II Haraldsson (Pyhä) ja hovipiispa Grimkell, ja se hyväksyttiin käräjillä ja sisällytettiin neljään

¹⁰⁵ Gallén, 1965, s.1

¹⁰⁶ Nylander, 1963, s.223–224

¹⁰⁷ Gallén, 1965, s.1

¹⁰⁸ Monahan, 1994, s.7

¹⁰⁹ Riisøy, 2009, s.188

¹¹⁰ Line, 2007, s.340

¹¹¹ Nordeide & McDonald, 2013, s.43

norjalaiseen maakuntalakiin ensimmäiseksi kappaleeksi.¹¹² Kristilliset lait (nykykirjanorjaksi *kristenrett*, englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa *Christian Law*) olivat Norjassa useimmiten peräisin 1100-luvun loppupuolelta, ja ne olivat voimassa rinnakkain maallisten lakien kanssa. Vanhimmat norjalaiset kristilliset lait olivat *Olafstext* Gulatingin vanhassa kristillisessä laissa sekä Borgartingin ja Eidsivatingin vanhemmat kristilliset lait eli kirkkokaaret. Säilyneistä käsikirjoituksista kävi ilmi, että laeissa oli myös kyseiseltä aikakaudelta peräisin olevaa materiaalia,¹¹³ ja vanhimmat kristillisten lakien käsikirjoitukset saattoivat peräisin noin vuodelta 1200, mutta käsikirjoituksissa voi olla osia, joiden alkuperä oli 1150-luvulla.¹¹⁴ Gulatingin lain voi jakaa kuningas Olavi Pyhän¹¹⁵ ja kuningas Magnus Erlingssonin aloitteesta lakiin lisättyihin teksteihin, joista kristillisissä laeissa näkyi oikeushistorioitsija Helle Vogtin mukaan selkeästi Gratianuksen *Decretumin* vaikutus.¹¹⁶ Kristilliset lait oli useimmiten sisällytetty kappaleeksi maallisten lakikirjojen alkuun, kuten myös tutkimissani maakuntalaeissa.¹¹⁷ Norjassa kristilliset lait määrittelivät kansan suhteen kirkkoon ja säätelivät kristitylle sopivaa käyttäytymistä.

Kun Nidarosin (nykyinen Trondheim) arkkipiispanistuin otettiin käyttöön joko vuonna 1152 tai 1153 paavillisen legatin Nicolaus Breakespearin (myöhemmin paavi Hadrianus IV) Pohjoismaiden-matkan aikana, olivat myös Norjan kuninkaat, piispat ja varakkaat maanomistajat paikalla. Tässä kansalliskokouksessa päätettiin useista kirkon piiriin kuuluviin lakeihin liittyneistä muutoksista, ja maallisten lakien kirkkokaaria muokattiin, jotta ne vastaisivat kanonisen lain vaatimuksia.¹¹⁸ Kristillisiä määräyksiä tarvittiin Ruotsissakin maan kristillistyttyä 1100-luvulla ja kristillistämisen prosessin tultua loppuunsa noin vuonna 1200.¹¹⁹ Ruotsissa kanoninen oikeus vakiintui Skänningessä kardinaalilegaatti Vilhelm Sabinalaisen vuonna 1248 pitämän provinsiaalikonssiilin jälkeen. 1200-luvun edetessä kanonisen oikeuden merkitys Ruotsin valtakunnassa lisääntyi, ja roomalaisen oikeuden vaikutus ilmeni enimmäkseen kirkon välityksellä.¹²⁰ Kirkkokaaria oli ruotsalaisissa maakuntalaeissa jo ennen provinsiaalikonssiilin päätösten leviämistä koko valtakuntaan, esimerkiksi vanhemmasta Länsi-Götanmaan laissa. Kanoninen laki vaikutti siis merkittävästi pohjoismaiseen oikeuselämään, sillä esimerkiksi Ruotsissa Skänningin

¹¹² Gallén, 1965, s.1, myös Nordeide & McDonald, 2013, s.44

¹¹³ Riisøy, 2009, s.9

¹¹⁴ Vogt, 2010, s.37

¹¹⁵ Kuningas Olavi Pyhä ei kuitenkaan välttämättä liity lainsäädäntöön mitenkään, vaan lakikirja piti nimetä hänen mukaansa, sillä Olavi Pyhä oli saagojen ja pyhimyskertomusten mukaan suuri lainsäätäjä. (Vogt, 2010, s.37)

¹¹⁶ Vogt, 2010, s.74

¹¹⁷ Bandlien, 2011, s.192

¹¹⁸ Vogt, 2010, s.40

¹¹⁹ Korpiola, 2004, s.X

¹²⁰ Korpiola, 2008, s.204

kirkolliskokouksessa vuonna 1248 päätettiin, että kaikkien piispojen tuli hankkia kanoninen lakikokoelma ja perehtyä siihen.¹²¹

Myös kristillisiä lakeja uudistettiin, sillä kanoninen laki ei suinkaan ollut staattinen kokonaisuus, vaan se kehittyi voimakkaasti 1100–1200-luvuilla, ja kristillisten lakien toivottiin vastaavan kanonista lakia.¹²² Keskiajalla muokattiin järjestelmällisimmin niitä lakeja, jotka käsittelivät jo olemassa ollutta tapakulttuuria sekä verrattain uusia innovaatioita, joista esimerkkeinä mainittakoon kirkon kanoniseen lakiin perustuneet lait sekä valamiehistön menettelyyn ja kuninkaalle, hänen alaisilleen tai kirkolle osoitettuihin sakkoihin tai maksuihin liittyneet asiat.¹²³ Toisena esimerkkinä voidaan mainita kirkon ja lainsuojattomien välitön kohtaaminen, joka ilmeni joissakin uudemmissa ruotsalaisissa maakuntalaeissa, joiden mukaan myös lainsuojattomat saivat turvapaikan kirkosta kirkkolain suojelevan kannan mukaisesti.¹²⁴ Tietyt kristilliset säädökset, esimerkiksi ruokavalioon liittyen, pysyivät voimassa keskiajan loppuun saakka, vaikka niitä ei sisällytettykään maan- ja kaupunginlakiin.¹²⁵

Esimerkkinä kanonisen lain vaikutuksesta maalliseen lakiin voidaan lisäksi mainita jumalantuomiot, joiden toteutukseen osallistuminen kiellettiin kirkonmiehiltä IV lateraanikonsiilissa vuonna 1215. Paavi Aleksanteri III oli paheksunut hengellisten toimijoiden kidutusta Ruotsissa, ja myöhemmin jumalantuomiot poistuivat myös maallisista laeissa Pohjoismaissa.¹²⁶ Joissain tapauksissa voidaan huomata lainsuojattomuusrangaistuksen rinnastuneen ekskommunikaatioon. Esimerkiksi Uplannin maakunnassa kirkonkiroukseen julistettu saattoi osallistua messuun,¹²⁷ mutta Länsi-Götanmaan maakunnassa lainsuojattomaksi tuomittu tuli ajaa ulos kirkosta kesken messun, jos tämä tuli kirkkoon sisään, eli lainsuojaton tuli karkottaa myös kirkollisen yhteisön huomasta.¹²⁸ Lainsuojattoman suojelusta ja kanssakäymisestä tämän kanssa rangaistiin useissa maakuntalaeissa.¹²⁹

¹²¹ Ylikangas, 1978, s.71–72

¹²² Nordeide & McDonald, 2013, s.45

¹²³ Line, 2007, s.153

¹²⁴ Blomkvist, 2007, s.172

¹²⁵ Nordeide & McDonald, 2013, s.48

¹²⁶ ‘Twelfth Ecumenical Council: Lateran IV 1215, Canon 18’, Medieval Sourcebook.

[<http://www.fordham.edu/halsall/basis/lateran4.asp>] 26.12.2013

¹²⁷ UL, K 14:7, s.24

¹²⁸ ÄVGL, K 22, s.7

¹²⁹ Sukuyhteiskunnassa suvun ainoa vaihtoehto oli sanoutua irti rikoksenteijästä ja siten jättää tämä suvun rauhan ulkopuolelle. (Ylikangas, 1978, s.15) Lainsuojattomuustuomio kosketti siis koko yhteisöä, sillä keskiaikaisten lakien mukaan lainsuojattoman kanssa tekemisissä oleminen oli usein rangaistavaa. Avulias ele, kuten airon heittäminen lainsuojattoman veneeseen, oli tosin sallittu ainakin Gulatingin lain mukaan. (Hemmer, 1959, s.602) On kuitenkin muistettava, ettei paikallisyhteisö aina noudattanut sääntöä olla olematta tekemisissä lainsuojattoman kanssa, vaan lainsuojaton saattoi tuomiostaan huolimatta elää rauhassa paikallisyhteisön jäsenenä. (Jørgensen, 2013, s.226)

Norjalaisia maakuntalakeja tutkimalla voi muodostaa käsityksen kirkollisten ja maallisten auktoriteettien yrityksistä edistää kristillisten ihanteiden asemaa yhteisössä.¹³⁰ Sekä ruotsalaisissa että norjalaisissa maakuntalaeissa ensimmäinen kaari oli usein kirkkokaari, joka käsitteli esimerkiksi kirkkolakia, papistoa ja kirkkorakennusta.¹³¹ Maallinen ja kirkollinen laki saattoivat siis esiintyä yhtenä kokonaisuutena, ja erityisesti maakuntalaeista on nähtävissä vaikutteita kanonisesta oikeudesta.¹³² Norjalaisten maakuntalakien perusteella voidaan päätellä, että lait olivat yhteneväisiä kanonisen lain kanssa, mutta ne vastasivat myös paikallisyhteisöjen tarpeisiin.¹³³

Maakuntalakien ja maanlain välisistä eroavaisuuksista huomattavin oli kirkkokaaren puuttuminen maanlaista, kun taas useassa maakuntalaissa oli kirkkokaari lakikokoelman ensimmäinen osio.¹³⁴ Elsa Sjöholmin mukaan Maunu Eerikinpojan maanlain ilmestymisen aikaan kuninkaan ja kirkon väliset ristiriidat olivat eskaloituneet niin suuriksi, ettei maanlakiin sisällytetty kirkkokaarta,¹³⁵ mutta voi myös olla mahdollista, ettei kirkkokaarelle ollut tarvetta kuninkaan ja kirkon yhteistyön sujuessa hyvin ja kristinuskon jo ollessa tiivis osa yhteiskuntaa. Kirkkokaarista kävi kuitenkin ilmi, että kirkon lainsäädäntöä ei käytetty muuttamattomana, vaan sitä piti soveltaa ja muunnella kirkollisten ja maallisten viranomaisten välisten konfliktien sekä yhteisöllisten tarpeiden seurauksena.¹³⁶

Kirkollisen organisaation saavuttua Ruotsiin oli kirkko valmis tekemään joitakin myönnytyksiä laillisten opinkappaleiden kohdalla, mutta keskiajan loppua kohden kirkkolain merkitys lisääntyi maallisenkin lainsäädännön, esimerkiksi avioliittolain, kehityksessä,¹³⁷ ja kirkon kanta aiemmin hyväksytyihin myönnytyksiin tiukentui.¹³⁸ Kirkon kontrollin alaisuuteen jäivät lainsäädännön kehittyessä esimerkiksi avioliitto-oikeuteen liittyneet aspektit, sillä avioliitto nähtiin kirkon piirissä sakramenttina, ja avioliitto-oikeutta oli säädelty Mooseksen laissa, jonka mukaan avioliitto sukulaisten välillä oli kielletty.¹³⁹ Kanoninen oikeus oli myös ensimmäinen yliopistoissa opetetun oikeuden vaikutuskanava Pohjoismaissa.¹⁴⁰

Avioliittoa instituutiona kohtasivat sydänkeskiajalla useat muutokset. Avioliittoon, prostituutioon, siveyteen, ja aviorikoksiin liittyneet säännökset olivat keskiajalla sekä uskonnollisia,

¹³⁰ Nordeide & McDonald, 2013, s.45

¹³¹ Bøe, 1964, s.297

¹³² Tamm, 1998, s.18–19

¹³³ Nordeide & McDonald, 2013, s.61

¹³⁴ Liedgren, 1966, s.223

¹³⁵ Sjöholm, 1988, s.51

¹³⁶ Westman, 1912, s.31

¹³⁷ Korpiola, 2004, s.100

¹³⁸ Korpiola, 2004, s.314

¹³⁹ Ylikangas, 1978, s.71–72

¹⁴⁰ Letto-Vanamo, 1998, s.81

moraalisia että oikeudellisia,¹⁴¹ ja ne kuuluivat esimerkiksi keskiajan Ruotsissa pääasiallisesti kirkollisen oikeuslaitoksen piiriin.¹⁴² Kanonisen oikeuden kehitys muutti kirkon suhtautumista avioliittoon, ja vuosien 1075–1300 aikana avioliitosta kehittyi sakramentti, joka ei edellyttänyt viranomaisten läsnäoloa. Tärkeintä oli osapuolten välinen sopimus muodollisuuksien noudattamisen sijaan.¹⁴³

Sydänkeskiajalla sekä myöhäiskeskiajalla avioliiton solmimisprosessi muuttui, kun perinteisen ja monimutkaisen avioliiton solmimiskaavan korvasi epämuodollinen ja individualistinen avioliittokaava, ja avioliitosta tuli validi ilman vanhempien hyväksyntää tai todistajia. Tähän vaikutti kanoninen avioliittolainsäädäntö, vaikka avioliitto olikin Ruotsissa pitkään maallinen instituutio.¹⁴⁴ Koska avioliitto oli kirkon sakramentti, oli kirkolla merkittävä intressi avioliiton säätelyyn, solmimiseen sekä myös sen purkamiseen. Avioliitto oli myös maallisen yhteisön kannalta tärkeä asia, sillä sen avulla pyrittiin kontrolloimaan esimerkiksi lasten kasvatusta, sukupuolisuutta sekä sukujen varallisuutta.

Koska suuri osa siveellisyysrikoksista kuului ruotsalaisissa laeissa kirkkokaareen, ei siveellisyysrikoksia käsitelty kovin suurilukuisesti Maunu Eerikinpojan maanlaissa eikä kaupunginlaissa.¹⁴⁵ Kirkon rajoitukset, jotka liittyivät seksuaalisuuteen, alkoivat ilmetä myös maallisista laeista 1000-luvulla ja sen jälkeen.¹⁴⁶ Yleisenä kattokäsitteenä keskiajan seksuaalisuuteen liittyi seksuaalinen puhtaus, ja luostarissa elävät askeetikot nähtiin hyveellisimpinä ja todellisimpina kristittyinä. Homoseksuaalisuus kuului kirkon mukaan katalimpiin synteihin. Haureus oli laitonta jo Frostatingin lain mukaan, ja norjalaisessa Nidarosin kaupunginlaissa oli kriminalisoitu naimattomien naisten seksuaalisuhteet, joista rangaistiin sakoin.¹⁴⁷

3.2. Kuningas lainsäätäjänä ja kuninkaan vaikutus maallisiin lakeihin

Keskiajan Euroopassa alkoivat hallitsijat aktivoitua rangaistusvallan käyttäjinä, mutta muutokset tapahtuivat pohjoismaisissa periferioissa hitaammin kuin Keski-Euroopassa.¹⁴⁸ Samalla kun kirkko alkoi perustaa verotulo- ja oikeudellisia vaatimuksiaan yhden tietyn kanonisen lain koodeksin

¹⁴¹ Pihlajamäki, 2007, s.202–203

¹⁴² Kirkko oli puuttunut kuninkaallisiin avioliittoihin jo 1000-luvulla, jolloin arkkipiispa toimi Tanskan kuningas Sven Estridseniä vastaan ja kumosi tämän avioliiton lähisukulaisuuden vuoksi. (Korpiola, 2004, s.100) Lähisukulaisten väliset avioliitot oli kriminalisoitu maallisissa laeissa, minkä lisäksi pyrittiin estämään myös ”hengellisten sukulaisten” kuten kummin ja kummilapsen väliset avioliitot. Avioliitto nähtiin kuitenkin elämän mittaisena ihanteena, ja kirkon käsitys avioliitosta levisi keskiajan kuluessa kirkollisista piireistä osaksi maallista kulttuuria.

¹⁴³ Pihlajamäki, 2007, s.216–218

¹⁴⁴ Korpiola, 2004, s.307

¹⁴⁵ Salonen, 2009, s.42

¹⁴⁶ Brundage, 1987, s.173–175

¹⁴⁷ Riisøy, 2009, s.31

¹⁴⁸ Pihlajamäki, 2007, s.255

varaana, ilmestyivät myös ensimmäiset kirjoitukset kuninkaasta lain ja poliittisen sfäärin ylimpänä valvojana.¹⁴⁹ Kuninkaan tehtävä oli toimia kristillisen yhteisön johtajana sekä suojata valtakunnan sisäistä rauhaa ja maata ulkoisilta uhkilta,¹⁵⁰ ja kuninkaan asema rauhan suojelijana oli juridisesti keskeinen aihe 1200-luvun Skandinaviassa esimerkiksi rauhan- ja rauhanvalalakien myötä. Valtakunnan sisäisen rauhan ylläpito merkitsi rikollisuutta vastaan taistelua ja rikollisten rankaisua, ja rangaistusoikeudesta kehittyikin Ruotsissa tärkeä asia kuninkaalle.¹⁵¹

Norjassa valtakunnallisten olosuhteiden vakiintuminen riippui kirkon ja kuninkaan sujuvasta yhteistyöstä, ja kirkolla oli läpi keskiajan oma kantansa myös maallisen aatelin ja kuninkaan suhteeseen liittyneisiin kysymyksiin. Läheiset yhteyden Englannin kirkkoon vaikuttivat norjalaisen kuninkuuden kehitykseen, vaikka Norjassa kuninkaan nähtiin karolingisen mallin mukaan olevan kristillisen yhteisön ylin johtaja. Kristinusko ja kuninkuus kuuluivat Norjassa tiivistä yhteen. Keskiajan kuluessa ja kirkon omaisuuden karttuessa kymmenysten, testamenttien ja lahjoitusten avulla kirkosta kehittyi kuninkaan ohella valtakunnan mahtavin toimija, jota on syytä käsitellä myös keskiajan norjalaista maallista yhteisöä tutkittaessa.¹⁵²

Saagakirjallisuus antoi kuvan Norjan kuninkaasta lainsäätäjänä, mikä ei Helle Vogtin mukaan ollut täysin vailla todellisuuspohjaa. Hallitsija pyrki vaikuttamaan alaistensa elämän puitteisiin, ja lainsäädäntö saattoi vahvistaa kuninkaan legitimiyyttä lain säätäjänä. Koko kristillisessä Euroopassa vallinneen kuninkaallisen ihanteen mukaan lakia säätänyt kuningas tuli esittää rauhan ja oikeudenmukaisuuden suojelijana.¹⁵³ Norjassa jo kuningas Magnus Erlingsson pyrki säätelemään kärjäkäyttäytymistä ja teki muutoksia Gulatingin lakiin, minkä vuoksi Gulatingin laissa on sekä Magnus Erlingssonin että kuningas Olav II Haraldssonin (Pyhä) mukaan nimettyjä osioita.¹⁵⁴ On toki mahdollista, että uudet anonyymien lainsäätäjän tuotokset oli pyritty legitimoimaan yhdistämällä ne kuninkaisiin. Virallisesti kuninkaasta tuli valtakunnan ylin tuomari Maunu Lainparantajan maanlaissa, vaikka tosiasiaa ylin tuomiovalta oli ollut kuninkaalla jo pitkään ennen vuotta 1274.¹⁵⁵

Norjassa vallan monopolisointi kuului kuninkaan tärkeimpiin hankkeisiin, mutta yhtä tärkeänä pidettiin myös tuomioistuinten kontrollointia. Koska sukukostot ja sukujen väkivalta olivat ongelmanratkaisukeinoja yhteisössä, jossa ei ollut järjestäytyntä valtiovaltaa, oli kuninkaan

¹⁴⁹ Line, 2007, s.151

¹⁵⁰ Häthén, 2004, s.39

¹⁵¹ Häthén, 2004, s.52

¹⁵² Fosnes, 'Kristenretten i norsk middelalder'. Bergenin yliopisto. [<http://www.ub.uib.no/fag/rettsvit/kristenretten.htm>,] 13.1.2014

¹⁵³ Vogt, 2010, s.38

¹⁵⁴ Bull, 1970, s.93–97

¹⁵⁵ Nedkvitne, 2011, s.93

kehitettävä toimiva tuomioistuinjärjestelmä. Tehokas tuomioistuinjärjestelmä edusti väkivallan monopolin keskittymistä kuninkaalle, samoin kuin käräjämiesten uskollisuus kuninkaalle kehitti käräjäjärjestelmää kohti vakiintuneen keskusvallan oikeudellista järjestelmää, johon eivät kuuluneet tuttavat tai sukulaiset todistajina tai valamiehinä. Myös laamannin merkitys muuttui. 1100-luvulla laamanni nähtiin paikallisen yhteisöllisen valamiehistön konsulttina, mutta 1100–1200-lukujen aikana kuningas Sverre kehitti laamannista kuninkaallisen virkamiehen, jolla oli tuomiovaltaa paitsi käräjillä yhdessä juryn kanssa, myös yksin ja käräjien ulkopuolella.¹⁵⁶

Kaikissa Skandinavian maissa kuninkaan valta kasvoi kristinuskon vakiintuessa, mutta Norjassa kuninkaan päätäntävalta kristinuskoon kääntymiseksi oli suurempi kuin Ruotsissa, mikä johtui pääasiallisesti siitä, että norjalaiskuninkailla, esimerkiksi Olav Trygvasonilla, oli Norjassa enemmän valtaa kuin kenelläkään kuninkaalla Ruotsissa ennen 1150-lukua.¹⁵⁷ Kuninkaanvallan vakiinnuttua yhdelle kuninkaalle 1160-luvulla leimasi aikakautta kuninkaan ja kirkon tiivis yhteistyö, jonka seurauksena tehtiin lisää muutoksia myös maalliseen rikoslakiin. Gulatingin vanhassa kristillisessä laissa selitettiin mitkä lait ja lakien versiot olivat 1160-luvulla kuningas Magnus Erlingssonin aloitteesta säädettyjä.¹⁵⁸ Vaikka muutokset hyväksyttiin kansalliskäräjillä kuninkaan ja muiden mahtimiesten läsnä ollessa, eivät ne olleet voimassa ennen kuin ne oli hyväksytty myös maakuntakäräjillä. Tämän johdosta Gulatingin ja Frostatingin laeissa oli eroavaisuuksia.

Hirvittävien rikosten (*urbotamål, orbodemål*) laki tai laki rikoksista, joista ei voi rangaista sakoin luotiin Norjan kuninkaan uutta rauhanlainsäädäntöä varten. Kruunusta käydyn sodan jälkeen vuosina 1189–1190 Norjan kuningas Sverre Sigurdsson ja uusi arkkipiispa Eirik Ivarsson julkistivat kuninkaan rauhanlain, joka takasi rauhan naisille, käräjille, kirkolle ja kirkonmiehille maastakarkoituksen ja lainsuojattomuuden uhalla.¹⁵⁹ Kirkonmiesten suojeleminen saattoi juontaa juurensa toisen lateraanikonsiilin vuonna 1139 tehdystä päätöksestä, jossa rangaistiin ekskommunikaatiolla sitä, joka kävi väkivaltaisesti kirkonmiehen kimppuun (*si quis suadente*).¹⁶⁰

Laillisia uudistuksia tehtiin myös 1200-luvulla, jolloin Gulatingin ja Frostatingin kristillisiä sekä murhaan ja muihin vakaviin rikoksiin liittyneitä lakeja uudistettiin, luultavasti kuninkaan ja arkkipiispan aloitteista.¹⁶¹ 1200-luvun Norjassa pohdittiin kuningasideologiaa, joka, kuten kirkon ideologia, perustui kristillisiin ihanteisiin. Luultavasti Maunu Lainparantajaa varten tehtiin ihanteellisesta kuninkaasta kertova teos, Kuninkaan peili (*Konungs skuggsjá, Speculum regale*),

¹⁵⁶ Nedkvitne, 2011, s.91–93

¹⁵⁷ Line, 2007, s.347

¹⁵⁸ Vogt, 2010, s.37

¹⁵⁹ Vogt, 2010, s.41–42

¹⁶⁰ Helmholtz, 2010, s.385

¹⁶¹ Vogt, 2010, s.42–43

jossa kerrottiin kuninkaan tehtävistä oikeuden, rauhan ja kristillisen uskon suojelijana.¹⁶² Kun kuningas Maunu Lainparantajan nimissä tehty hanke maakuntalakien muokkaamiseksi kohti koko valtakunnan kattavaa lakia alkoi 1270-luvulla, vastusti kirkko kristillisten lakikappaleiden uudistamista, ja kirkon ja kuninkaan välisten erimielisyyksien vuoksi Maunu Lainparantajan maan- ja kaupunginlaki jäivät ilman kirkkokaarta.¹⁶³ Kirkkokaaren laatimisoikeus oli lain ilmestymisaikana varsin ristiriitainen teema. Kirkon mukaan kirkkokaaren laatimisoikeus kuului yksinomaan kirkolle, kun taas kuninkaan mukaan laatimisoikeus oli kuninkaalla ja kirkolla yhteisesti norjalaisen tavan mukaisesti.¹⁶⁴ Kirkon asema kuningaskunnassa ja kuninkaan oikeudet kirkossa määriteltiin vasta 1270-luvulla, jolloin Maunu Lainparantaja ja arkkipiispa Jon Raude sopivat esimerkiksi kirkon velvollisuudesta olla puuttumatta kuninkaan valintaan ja kuninkaan velvollisuudesta olla ottamatta kantaa piispojen nimityksiin.

Kuninkaan ja piispan kokouksen päätöksistä vuonna 1277 tehdyssä *Sættargjerden (Compositio Tunsbergensis)* -dokumentissa tehtiin linjanvetoja myös maallisen ja kirkollisen oikeuden rajoista. Uudemman ihanteen mukaisesti arkkipiispa halusi kirkolle oikeuden tuomita kirkon piiriin kuuluvista tietyistä oikeustapauksista kanonisen lain mukaisissa tuomioistuimissa. Kuningas suostui kirkon erivapauksiin ja luopui oikeudestaan vaikuttaa jo maakuntalakien kirkkokaarissa ja maanlaissa mainittuihin kirkollisiin asioihin, kuten kirkon omaisuuteen, kerettiläisyyteen, avioliittoon, insestiin ja kasteeseen liittyneisiin rikkomuksiin. Kuninkaalle jäi kuitenkin oikeus rangaista maan tapojen ja maallisten lakien mukaisissa rikostapauksissa.¹⁶⁵ *Sættargjerden*-dokumentin seurauksena kirkko julkaisi käytössä olleen kristillisen lain, samalla kun kuningas puolestaan julisti vanhan kristillisen lain olevan voimassa. Uusi kristillinen laki saatiin kuitenkin aikaan vuonna 1350, jossa kirkolle oli annettu useita myönnytyksiä.¹⁶⁶

1100- ja 1200-luvuilla Ruotsin kuningasvalta oli vasta vakiintumassa, ja Ruotsissakin käytiin sotaa kruununperimyksestä. Myös kruunun ja kirkon suhde oli vielä kehittymässä.¹⁶⁷ 1100-luvun alun Ruotsi ei ollut yhtenäinen valtakunta, vaan maa-alueet olivat jakautuneet verrattain itsenäisiksi maakunniksi. Maakuntia yhdisti valtakunnan yhdistymisen jälkeen yksi kuningas, vaikka alueet muutoin olivatkin vain löyhästi yhtenäiset. Tämä kävi ilmi myöhemmin ilmestyneiden maakuntalakien kuninkaan valintaa kuvaavista laeista. Tullakseen lailliseksi kuninkaaksi tuli

¹⁶² Häthén, 2004, s.31–32

¹⁶³ Gallén, 1965, s.2, myös Nordeide & McDonald, 2013, s.48

¹⁶⁴ Jørgensen, 2007, s.24

¹⁶⁵ Jørgensen, 2007, s.21–24

¹⁶⁶ Jørgensen, 2007, s.25

¹⁶⁷ Rosén, 1969, s.124 Mahtavien Eerikin ja Sverkerin sukujen kruunusta käymiin sotiin liittyivät sekä maalliset että hengelliset intressit, ja kirkko yritti hyödyntää valtataistelua omien tavoitteidensa saavuttamiseksi. Vasta 1200-luvulla kuninkaan ja kirkon yhteistyö muuttui sujuvammaksi, ja vuoden 1318 jälkeen Bjälbo-suvun asema Ruotsin valtaistuimella vakiintui. (Rosén, 1969, s.124)

kuninkaan matkustaa käräjiltä käräjille halki maan, vanhoa siellä valansa ja vastaanottaa suosionosoituksia, eli kuninkaaksi julistaminen yksillä käräjillä ei suinkaan riittänyt koko maan kattaviin valtaoikeuksiin.¹⁶⁸

Ruotsin kuninkaan intressistä lainsäädäntöön viestivät ainakin kahden maakuntalain, Uplannin lain sekä Södermanlannin lain, saama kuninkaallinen vahvistus sekä kuninkaallinen rauhanvalalainsäädäntö, joka sisällytettiin maakunta-, maan- ja kaupunginlakeihin kuningas Maunu Eerikinpojan hallintokaudella.¹⁶⁹ Keskeisimpien Sveanmaan lakien syntyyn olivat voineet vaikuttaa kuninkaan ja suurmiesten valtataistelu, kun taas Itä-Götanmaan lain synnyssä olivat vaikuttavina voimina olleet kuningas ja kirkko. Ruotsalaisista maakuntalaeista Götanmaan lakeja pidetään yksityisten tuomareiden toimeksiannon seurauksesta kirjoitettuina, minkä vuoksi niitä pidetään pikemminkin oikeuskirjoina eli yksityishenkilöiden toimesta tehtyyn vallitsevan lain kirjaamiseen. Täten kasvavan kuninkaanvallan merkitys maalliseen oikeuteen ei näkynyt Götanmaan laeissa yhtä merkittävästi kuin Sveanmaan laeissa.¹⁷⁰

Ruotsalaisissa maakuntalaeissa kuninkaalla ei periaatteessa ollut tuomio- tai lainsäädäntövaltaa, mutta erityisesti tuomiovalta alkoi keskittyä kuninkaalle 1200-luvulla, mikä johti maakuntalakien oikeudellisen integriteetin vähenemiseen. Kuningas vahvisti uuden Uplannin lain vuonna 1296, jonka voidaan nähdä uusitun kuninkaan aloitteesta ja sisältävän vaikutteita Tanskan kuninkaan Valdemar sejrin *Jyske lov* -lakikokoelmasta.¹⁷¹ Kuninkaaksi julistettiin ja lakia luettiin siis samalla paikalla, eli kuningas ja laki nivoutuivat yhteen konkreettisellakin tasolla. Kiitokseksi uskollisuudesta kuningas takasi alamaisilleen rauhan tietyissä paikoissa ja tiettyjen olosuhteiden vallitessa, joista muodostui rauhanvalalainsäädäntö, kuninkaan rauhanvalalait.¹⁷²

Ruotsissa kuninkaan vaikutus lakeihin näkyi selvästi kuninkaallisessa rauhanvalalainsäädännössä. Ruotsin kuningas Maunu Ladonlukko edusti rauhaa suojelevaa kuningasihannetta, ja 1280-luvun kuninkaalliset asetukset kertoivat kuninkaan tavoitteesta konkretisoida tätä ihannetta ja muokata lakia esimerkiksi rauhanlakien osalta.¹⁷³ Valtataistelut päättyivät, kun Birgeristä tuli jaarli ja valtakunnan sijaishallitsija 1250-luvulla. Birgerin aikana oppi oikeamielisestä kuninkaasta levisi, kuninkaan tehtävät kasvoivat ja keskusvalta vahvistui. Kuningas nähtiin aktiivisena valtakunnanrauhan suojelijana ja kristinuskon puolustajana, ja erityisesti Birgerin poika, kuningas Maunu Ladonlukko edusti vahvaa kuningasvaltaa ja auktoriteettia.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Rosén, 1969, s.119

¹⁶⁹ Korpiola, 2004, s.XIV

¹⁷⁰ Korpiola, 2008, s.205

¹⁷¹ Häthén, 2004, s.33

¹⁷² Rosén, 1969, s.119

¹⁷³ Häthén, 2004, s.31–32

¹⁷⁴ Häthén, 2004, s.28–29

Kuninkaan rauhanvalalait tulivat koko Ruotsin valtakunnassa lainvoimaisiksi Alsnön kuninkaallisen säännön (*stadga*) myötä vuonna 1280, ja vuonna 1284 Skänningen statuutin myötä saatiin vahvistus kuningas Maunu Ladonlukon tavoitteesta keskittää tuomio- ja väkivallan kontrolli kuninkaalle. Vanhemmat paikalliset rauhanlait yhdistettiin, ja ne tulivat voimaan kaikissa maakunnissa, minkä lisäksi rauhanrikkomuksista tuli rangaista lainsuojattomuudella. Rauhan- ja rauhanvalalakien yhteislukumäärä kasvoi, mikä johti kuninkaan vallan kasvuun lain ja oikeuden saralla. Alsnön sääntö oli varsin merkittävä myös yleisesti, sillä maallisen rälssin katsotaan syntyneen Ruotsissa 1250-luvulla Alsnön kuninkaallisen säännön myötä.¹⁷⁵

Ruotsissa Maunu Eerikinpojan maanlaki merkitsi oikeudenkäytön institutionalisoitumista yhteiskunnan vastuulle. Heikki Ylikankaan mukaan kuningasvallan kasvu merkitsi rikoksen asianomistajien päätäntävallan kaventumista sekä rangaistusten ankaroitumista.¹⁷⁶ Täten oli todennäköistä, että kuninkaan vaikutusvallan kasvaessa myös kuninkaan kiinnostus rangaistuskäytäntöihin kasvoi.¹⁷⁷ Yhtenäisen lain olemassaolo rajoitti siis vanhaa, maakuntalaeissakin esiintynyttä käytäntöä sovittelusta, jonka saattoivat tehdä rikosentekijän ja uhrin suvut. Maanlaissa kuninkaan valta-asema ylimpänä tuomarina vahvistui, kun sukujen sovitteluvallasta poistettiin ja rikosasiat oli käsiteltävä oikeudessa. Rikoksista oli myös aina tiedossa tietty etukäteen määritelty rangaistus, josta ei voitu joustaa.¹⁷⁸

Sydänkeskiajan alussa pohjoismainen lainkäyttö oli kuitenkin pääasiallisesti paikallista, vaikka yhtenäiseen hallintoon ja vallankäyttöön pyrkivät kuninkaat yrittivätkin vaikuttaa lainsäädäntöön muokkaamalla omalta kannaltaan epäedullisia perinteitä luomalla koko valtakunnan kattavia lakikokoelmia.¹⁷⁹ Maakuntien itsenäiset piirteet saattoivat säilyä 1500-luvulle asti, kun kyse oli esimerkiksi maakuntakäräjien poliittisesta toimivallasta,¹⁸⁰ ja paikalliset tuomioistuimet saattoivat perustaa tuomionsa edelleen tapakulttuuriin ja paikallisten laintuntijoiden toimintaan. 1600-luvulle asti lain soveltaminen tapahtui siis paikallisesti, ja oikeudenjaolla oli kollektiivisia piirteitä, esimerkiksi edellä mainittu sovittelun mahdollisuus.¹⁸¹

3.3. Keskiaikainen rikos, rangaistus ja todellisuus

Keskiajan Ruotsin tai Norjan oikeusnormit ja -käytännöt eivät siis olleet homogeenisiä, vaan niissä vallitsivat useat eri normit ja käytännöt maallisista kirkollisiin. Pohjoismaissa ei kuitenkaan ollut varsinaista vastakkainasettelua maallisen ja hengellisen oikeuden välillä, vaan kirkko vaikutti

¹⁷⁵ Häthén, 2004, s.36–37

¹⁷⁶ Ylikangas, 1983, s.114

¹⁷⁷ Ekholst, 2009, s.163

¹⁷⁸ Salonen, 2009, s.25

¹⁷⁹ Hentilä, Krötzel & Pulma, 2002, s.45

¹⁸⁰ Westman, 1912, s.2

¹⁸¹ Korpiola, 2004, s.XVII

maalliseen lainsäädäntöön kuninkaan kanssa, ja sekä maallinen että hengellinen oikeus perustuivat samaan teokraattisen valtion malliin sekä Raamattuun.¹⁸² Lainsäädännön avulla pyrittiin muokkaamaan ihmisten käyttäytymistä sekä yhteiskuntaa, mutta tietyt moraalikäsitteet pysyivät voimassa lainsäädännön kehittyessä. Lainsäädäntöön perustuva sosiaalinen kontrolli oli kuitenkin aina jäljessä yhteiskunnallisesta kehityksestä, sillä rikoslainsäädäntö syntyi vasta ei-toivotun käyttäytymisen toteamisen jälkeen.¹⁸³ Voidaan siis olettaa, että ne juridiset tilanteet, joita lähdeaineistossakin kuvattiin, olivat joskus olleet ainakin jossain määrin todellisuutta. Oletettavasti lihaa oli syöty paaston aikana, koska se piti kieltää lailla.

Keskiajalla lait ja todellisuus eivät välttämättä vastanneet toisiaan, mutta keskiaikainen oikeus oli luonteeltaan erilaista kuin nykypäivänä. Tavallista oli, että rikosten selvittelyssä keskityttiin pääasiallisesti rikosten seuraamuksiin eikä niinkään rikollisuuden syihin.¹⁸⁴ Tästä huomattiin merkkejä myös esimerkiksi maakuntalaeissa, sillä itse rikostapaus tai rikoksen tekohetki oli kuvailtu varsin lyhyesti, eikä teon motiiveja käsitelty laeissa. Sen sijaan eri rangaistusvaihtoehdot oli selvitetty monisanaisesti. Lakia ei välttämättä noudatettu kirjaimellisesti, eikä lain noudattamista kaikissa tapauksissa edes nähty tarpeellisena. Ei siis voida olettaa, että paikallisyhteisö tai tuomarit tuomitsivat rikostapauksissa juuri siten, mitä laissa määrättiin, vaan oikeusprosessiin kuului olennaisena osana harkintavalta sekä laajat mahdollisuudet sovitteluun. Tuomiota jaettaessa saatettiin ottaa huomioon myös yhteisön mielipide.¹⁸⁵

Keskiaikaiset lait, perustuivatpa ne sitten tapakulttuuriin tai kanoniseen oikeuteen, olivat kasuistisia ja epäjohdonmukaisia, mikä saattoi professori Heikki Ylikankaan mukaan liittyä keskusvallan heikkouteen tai oikeudellisen ajattelun kehittymättömyyteen.¹⁸⁶ Vaikka eri aloja koskevat säädökset saattoivatkin olla epäjärjestelmällisiä, voidaan ruotsalaisista sekä norjalaisista keskiaikaisista laeista erottaa prosessioikeus, rikosoikeus sekä kauppa- ja perheoikeus. Ylikangas on kirjoittanut, ettei talonpoikaisyhdyskunnassa ollut sijaa oikeudelliselle systematiikalle, vaan keskusvallan täytyi vahvistua ja yhteiskunnan kehittyä ennen oikeudellisen systemaattisuuden syntyä. Siten saattoivat syntyä myös yleisluonteiset lailliset säännöt kuten maanlait.¹⁸⁷

Keskiaikainen rikos määriteltiin teoksi, jonka tekijän oli kärsittävä teon paheksuttavuusarvioon perustuva negatiivinen seuraamus eli rangaistus, joka oli riippuvainen tekoon ja sen tekijään kohdistuvasta sosiaaliseettisestä paheksuttavuusarviosta. Varhaiskeskiajalla ihminen miellettiin pääasiallisesti sukunsa jäseneksi, ja sukujen välinen oikeudenjako oli keskeinen osa

¹⁸² Sjöholm, 1988, s.21

¹⁸³ Laine, 1991, s.34

¹⁸⁴ Ylikangas, 1983b, s.12

¹⁸⁵ Korpiola, 2008, s.203

¹⁸⁶ Ylikangas, 1983, s.113

¹⁸⁷ Ylikangas, 1983, s.118

varhaiskeskiajan oikeuskulttuuria.¹⁸⁸ Rauha ja solidaarisuus vallitsivat suvun piirissä, mikä oli sekä luonnollista että välttämätöntä. Konfliktit eivät jääneet yksilötasolle, vaan niiden ratkaisuun osallistui usein yksilön lisäksi suku.¹⁸⁹ Kehittyvässä julkisessa rikosoikeudessa alettiin nähdä joidenkin tekojen kohdistuvat koko yhteisöä vastaan, eikä ainoastaan yksilöä tai sukua vastaan kuten aiemmin. Yhteisöä vastaan kohdistuneet rikokset olivat tyypillisesti vakavia rikoksia kuten henki- ja majesteettirikoksia sekä rikoksia yhteisöllisiä tabuja vastaan, ja niistä seurasi ankara rangaistus, kuten kuolemanrangaistus.¹⁹⁰ Sekä kirkko että kuningas kuitenkin kannattivat sovittelua ja rauhanomaista konfliktinratkaisua.¹⁹¹

Julkisen rikosoikeuden kehitys liittyi olennaisesti oikeustieteen ja erityisesti kanonisen lain kehitykseen. Eurooppalainen oikeusperinne, latinaksi *ius commune*, jonka perusta oli pääasiallisesti roomalaisessa ja kanonisessa oikeudessa, yhdisti Eurooppaa keskiajalla. Vaikka *ius commune* harmonisoi oikeudenalojen sisältöä, yhtenäisti prosessioikeutta ja vaikutti paikallisiin kodifioituihin lakeihin ja uusiin normeihin, oli paikallistasolla tapaoikeus edelleen merkittävä oikeudenkäyttötapa.¹⁹² Rikosoikeuden muutokseen vaikutti myös keskiajalla tapahtunut yleinen yksilöllistymiskehitys. Myöhäiskeskiajalla rikoskäsitteet korostivat yksilöllisyyttä, mutta jo sydänkeskiajalla julkisvalta alkoi tavoitella väkivallankäyttöön ja rangaistuksiin liittyntä yksinoikeutta ainakin törkeimpien rikosten ollessa kyseessä, mikä myös osaltaan saattoi johtaa sukujen välisten verkostojen harvenemiseen.¹⁹³ Sydänkeskiajan kanonisen rikoslainopin pääasiallinen toimija oli yksilö, jolla oli lain edessä sekä velvollisuuksia että oikeuksia. Häntä ei esimerkiksi saanut tuomita ilman laillisen oikeudenkäyntijärjestyksen mukaisia menettelyjä. 1200–1300-lukuja voidaankin pitää individualistisen ajattelun kehityksen aikakautena, jolloin huomiota alettiin kiinnittää yksilöön ja hänen oikeuksiinsa ja kykyihinsä.¹⁹⁴

Myös kanonisen oikeuden piirissä pohdittiin rikosta ja rangaistuksen tarkoitusta. Kirkollisilla rangaistuksilla oli yleensä joko sovittava tai parantava vaikutus, ja useimmat rangaistukset olivat parantavia. Parantaviksi rangaistuksiksi luokiteltiin esimerkiksi kirkonkirous eli ekskommunikaatio sekä panna eli interdikti, joka kielsi kirkollisten toimitusten harjoittamisen tietyllä alueella, mutta

¹⁸⁸ Pihlajamäki, 2007, s.253–255

¹⁸⁹ Johnsen, 1948, s.73

¹⁹⁰ Pihlajamäki, 2007, s.255

¹⁹¹ Ylikangas, 1978, s.90

¹⁹² Korpiola, 2008, s.204

Roomalaisen oikeuden ekspansioon liittyi olennaisesti kirkon vaikutusvalta, sen kulttuurin ja sivistyksen valta-asema sekä sen poliittisorganisatoriset piirteet. Lainsäädäntö kehittyi keskiajan aikakaudella Euroopassa kuten myös Pohjoismaissa, ja *ius commune* tuli keskiajalla myötä tutuksi myös pohjoismaisille oppineille. Syitä tälle kehitykselle olivat muun muassa oikeuden yliopisto-opetuksen yleistymisen, kirkon vallan vakiintuminen ja kasvu sekä sen myötä tapahtunut kanonisen lain merkityksen kasvu. Vaikka kyseessä oli yleiseurooppalainen ilmiö, *ius commune* vaikutti myös paikalliseen lainsäädäntöön ja käsitti paikallisia vaikutteita. (Letto-Vanamo, 1998, s.7, 85)

¹⁹³ Pihlajamäki, 2007, s.253–254

¹⁹⁴ Mäkinen, 2003, s.151

samoja rangaistuksia saatettiin käyttää sekä parantavina että sovittavina rangaistuksina. Kirkonmiehillä oli lisäksi omat rangaistuksensa eikä kirkon piirissä käytetty keskiajalla yleistyneitä kuoleman- ja ruumiinrangaistuksia.¹⁹⁵ Ekskommunikaatio eli kirkonkirous tarkoitti käytännössä sitä, ettei kukaan saanut olla tekemisissä tuomitun kanssa, eikä tämä saanut osallistua kirkollisiin toimituksiin. Hänet suljettiin sekä maallisen että kirkollisen yhteisön ulkopuolelle. Kirkonkirous kohtasi automaattisesti sitä, joka teki papille väkivaltaa, ja ainoastaan paavi saattoi kumota rangaistuksen.

Kirkon ja maallisen vallan rinnakkaisuus kävi ilmi myös tuomitun kohtalosta, sillä vuoden ekskommunikoituna ollut tuli julistaa lainsuojattomaksi. Tämän saattoi kuitenkin välttää sovittamalla rikoksensa esimerkiksi pyhiinvaelluksen tekemällä.¹⁹⁶ 1300-luvulla tuomittiin enenevässä määrin kanonisen lain vastaisista rikkomuksista pyhiinvaellukselle, joiden tavallisia kohteita olivat Rooma, Jerusalem ja Santiago de Compostela.¹⁹⁷ 1300-luvulla myös naisia voitiin tuomita pyhiinvaellukselle rangaistuksena rikoksistaan. Vuonna 1325 Bergenin arkkipiispa Arnfinnin mukaan oli Ragnhild-niminen nainen tuomittu noituuden harjoittamisesta seitsemän vuoden pyhiinvaellukselle Norjan rajojen ulkopuolelle, joka nähtiin lievänä rangaistuksena kyseisestä rikoksesta. Koska hän ei saanut palata Norjaan ennen seitsemän vuoden aikarajan umpeutumista, muistutti rangaistus jossain määrin lainsuojattomuusrangaistusta.¹⁹⁸

Keskiajalla vapaan miehen elämä ja kunnia olivat pyhiä, ja myös toisten ihmisten tuli tunnustaa niiden loukkaamattomuus. Tähän saattoi osittain perustua ruotsalaisten ja norjalaisten maakuntalakien rangaistuskäytäntö, ja henkilökohtaisten pyhyden loukkaamisesta oli rangaistava joko rahallisella korvauksella tai fyysisellä rangaistuksella. Ennen kuningasvallan vakiintumista, rikosoikeudellisen vastuun keskittymistä yksilölle ja sukukoston merkityksen vähenemistä tapon kostaminen ei ollut ainoastaan oikeudenmukaista vaan pyhä velvollisuus, sillä rikos ei koskaan koskettanut ainoastaan yksilöä, vaan myös koko sukua, ja sitä kautta myös suvun kunniaa ja tasapainoa sekä asemaa yhteisössä.¹⁹⁹ Tavallista oli, että suvut kostivat itseensä kohdistuneet loukkaukset verikoston avulla, mikäli riitaa ei saatu muuten sovittua. Verikoston yleisyys kuitenkin väheni 1100-luvun aikana, oletettavasti kristinuskon mukanaan tuomien rauhan ja sopuun liittyneiden ihanteiden vuoksi,²⁰⁰ ja mahdollisesti myös kirkon ja kuninkaan rauhanomaiseen riidanratkaisuun pyrkivien tavoitteiden vuoksi. Verikoston korvasi myöhemmin henkisakko, ja sen

¹⁹⁵ Pihlajamäki, 2007, s.265–266

¹⁹⁶ Salonen, 2009, s.110–112

¹⁹⁷ Krötzl, 1994, s.117

¹⁹⁸ *Diplomatarium Norvegicum* I, s.115,

[http://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/diplom_vise_tekst.prl?b=8246&s=n] 2.2.2014, myös Krötzl, 1994, s.120

¹⁹⁹ Larson, 1935, s.14–15

²⁰⁰ Johnsen, 1948, s.85

sisältämä ajatus teon sovittamisen mahdollisuudesta ja korvausvastuusta edelsi oikeuskäytännön muutosta.

Henkisakkoon sisältyi myös oletus yhteiskunnallisesta vastuusta sekä kuninkaan vallan kasvusta, sillä osa henkisakosta maksettiin kuninkaalle myös esimerkiksi ruotsalaisten maakuntalakien mukaan.²⁰¹ Varsinkin pienemmistä, vähemmän vakavista rikoksista saatettiin määrätä sakkorangaistus, ja sakkorangaistukset olivat yleisimpiä rangaistuksia myös tutkimissani keskiaikaisissa laeissa. Ruotsalaisissa maakuntalaeissa sakkojen suuruus vaihteli hieman maakunnittain.²⁰² Vaikka maakuntalakien pääasiallinen subjekti oli vapaa talonpoika, koskivat lait käytännössä kaikkia, sillä esimerkiksi norjalaisen Frostatingin lain mukaan kuningasta, joka hyökkäsi miehen kimppuun tämän kotona, tuli rangaista kuoleamalla, jos hänet saatiin kiinni.²⁰³

Teloitusrangaistus oli varhaiskeskiajalla harvinainen, paitsi esimerkiksi murhasta, taposta, maanpetoksesta, ryöstöstä tai siveellisyysrikoksista. Tämä saattoi selittyä varhaiskeskiaikaisella yhteiskuntarakenteella, joka oli tyypillinen Ruotsissa, mutta lienee ollut sitä myös Norjassa: oikeutta jaettiin pienissä ja tiiviissä yhteisöissä, yhteisön jäsenten toimesta ja sen jäsenille. Tämä oli tavallista myös muualla Euroopassa, mutta se väheni sydänkeskiajalla kun lainoppineisuus ja kirkkolain vaikutusvalta lisääntyivät.²⁰⁴ Oikeushistorioitsija Christine Ekholst on väitöskirjassaan kirjoittanut kuolemanrangaistuksen käyttöönoton sakkorangaistusten, lainsuojattomuuden ja koston sijaan olleen tärkeä askel oikeudellisessa kehityksessä, mikä Ekholstin mukaan liittyi olennaisesti kuningasvallan kehitykseen. Vaikka sakkorangaistukset ja lainsuojattomuuden käyttö vähenivät lakiteksteissä, ei se tarkoittanut niiden vähenemistä käytännössä, vaan esimerkiksi Suomessa annettiin sakkorangaistuksia taposta vielä 1500-luvun aikana. Yksilöiden oikeuksien rajoitus ja valtiovallan puuttuminen koston ja oman päätäntävällän käyttämiseen sopivat ajan ideologiseen kehityssuuntaan, kun kuningas pyrki hankkimaan itselleen yksinoikeuden rangaistuksiin liittyneen vallan ja väkivallan käyttöön yhteiskunnassa, ja kuoleman- ja lainsuojattomuusrangaistuksen avulla kuningas saattoi painostaa alamaisiaan sovinnon tekoon ja sakkojen maksuun.²⁰⁵

²⁰¹ Pihlajamäki, 2007, s.253–255

²⁰² Suurimpia sakkoja sai esimerkiksi tietyistä henkirikoksista tai ryöstöstä, 40 markkaa Itä-Götanmaan lain mukaan. Erityisen suuret sakot annettiin törkeimmistä rikoksista. Jos mies oli silvottu ja hänestä tuli lisääntymiskyvytön, oli sakko rikoksesta 40 markkaa haavasta, 40 markkaa ruumiinvammasta, 40 markkaa pojasta ja 40 markkaa tyttärestä, jotka hän olisi voinut siittää, eli yhteensä 160 markkaa Itä-Götanmaan lain mukaan. (Wennström, 1940, s.73) 40 markan sakot saattoi saada myös lainsuojattoman suojelemisesta esimerkiksi Helsinglannin lain mukaan. Rahan arvo ei ollut yhtenäinen 1200–1300-lukujen Ruotsissa, eikä sakkoja välttämättä tarvinnut edes maksaa rahalla. Sakko saatettiin maksaa myös tavaroilla, joiden arvo määriteltiin kullassa tai hopeassa. Ruotsalaisissa maakuntalaeissa arvo määriteltiin kuitenkin enimmäkseen hopeassa.

²⁰³ Larson, 1935, s.21

²⁰⁴ Korpiola, 2004, s.XVII

²⁰⁵ Ekholst, 2009, s.164

3.4. Lainsuojattomuuden ja rikosten terminologia

3.4.1. Lainsuojattomuus

Eräänlainen lainsuojattomuuden käsite oli tunnettu jo antiikin Roomassa. *Homo sacer* oli yhteiskunnan ulkopuolelle joutunut yksilö vailla lain tarjoamaa suojaa, jonka saattoi tappaa rangaistuksetta. *Homo sacer* oli siis vain elossa oleva ihmisyyksilö, vailla poliittista tai yhteisöllistä merkitystä.²⁰⁶ Lainsuojattomuusrangaistus perustui keskiaikaiseen ajatukseen vapaan miehen elämän arvokkuudesta ja pyhyydestä, jota kanssaihminen tuli kunnioittaa. Rikoksenteijä, esimerkiksi tappaja, loukkasi uhrinsa elämän pyhyyttä, ja siten menetti oman elämänsä pyhyyden ja sen myötä myös oikeuden elää rauhassa muiden joukossa. Lainsuojaton menetti kirjaimellisesti lain suojan, rauhan ja loukkaamattomuuden, josta oikeusyhteiskunnan jäsen nautti, ja jäi oikeusyhteiskunnan ulkopuolelle, vaille ihmis- tai muita oikeuksia.

Lainsuojattomuusrangaistus saattoi olla peräisin Pohjoismaiden esikristilliseltä aikakaudelta, jolloin rikoksesta rangaistiin sulkemalla rikoksenteijä ulos turvaa ja suojaa antavasta sukuyhteisöstä. Lainsuojattomuusrangaistus tunnettiin varhaiskeskiajan Islannissa, jossa lainsuojattoman sai tappaa vapaasti, sukukoston ollessa vielä voimissaan.²⁰⁷ Tanskassa lainsuojattomuus, joka kirjattiin maakuntalakeihin 1200-luvulla, perustui kuitenkin suuressa määrin kirkon ja kuninkaan yrityksiin rajoittaa sukujen koston kierrettä. Lainsuojattomuusrangaistuksen esikuva saattoi perustua myös ulkomaiseen rauhanideologiaan, jonka mukaan kuninkaalla oli velvollisuus vahvistaa valtakunnan sisäinen rauha. 1500-luvun Tanskassa otettiin kuitenkin käyttöön kuolemanrangaistus rangaistukseksi sellaisista rikoksista, joista aiemmin oli rankaistu lainsuojattomuudella,²⁰⁸ kun Ruotsissa ja Norjassa sama oli tapahtunut jo aiemmin.

Keskiajan Ruotsissa ja Norjassa lainsuojattomuus merkitsi yhteisön jäsenen sosiaalista kuolemaa, mutta se saattoi johtaa myös konkreettiseen hengen menetykseen, sillä kuka tahansa saattoi periaatteessa rangaistuksetta hyökätä lainsuojattoman kimppuun tai tappaa hänet, kunhan teko tapahtui tietyn ajanjakson puitteissa ja siitä raportoitin oikein.²⁰⁹ Jos lainsuojattoman (nykyruotsiksi *biltog*,²¹⁰ aiemmin *biltogha*, *biltogher*, lakiaineistossa esiintyivät myös vanhemmat termit *att få fred*, *fredlös*,²¹¹ norjalaisissa maakunta- maan- ja kaupunginlaeissa *utlæg* tai *fredløs*) tappoi, tuli tappajan ainoastaan raportoida teosta saman päivän aikana muille maakunnan miehille,

²⁰⁶ Fiskesjö, 'Outlaws, barbarians, slaves - Critical reflections on Agamben's homo sacer'. HAU: Journal of Ethnographic Theory, s.161 [<http://www.haujournal.org/index.php/hau/article/viewFile/51/107>] 28.1.2013

²⁰⁷ Nedkvitne, 2011, s.63

²⁰⁸ Büchert Netterstrøm, 'Fredløshed'. Danmarkshistorien.dk. [<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/fredloshed/>] 23.5.2013

²⁰⁹ Hemmer, 1959, s.597

²¹⁰ Lainsuojaton koko valtakunnan alueella

²¹¹ Lainsuojaton maakunnan alueella

kerrottiin norjalaisessa Frostatingin laissa. Jos näin ei menetelty, pidettiin tappajaa murhaajana, joka puolestaan tuli julistaa käräjillä lainsuojattomaksi²¹² ja tuomita menettämään omaisuutensa.²¹³

Lainsuojattomalle saatettiin antaa muutama päivä aikaa poistua yhteisöstä tai maakunnan alueelta, mutta hänelle saatettiin antaa lupa palata maksettuaan sakon.²¹⁴ Mikäli lainsuojaton jäi kiinni ja tämä tapettiin, ei sukulaisilla ollut oikeutta vaatia hyvitystä taposta, toisin kuin joissakin muissa henkirikostapauksissa.²¹⁵ Lainsuojattomuus ei siis merkinnyt kaikissa tapauksissa varmaa kuolemaa, vaan siitä saattoi vapautua. Lainsuojattomuus saattoi olla tilapäinen rangaistus, mikä saattoi tehdä siitä vähemmän pelätyn tai vakavana pidetyn rangaistuksen.

Lainsuojattomuus oli kuolemantuomiota lievempi rangaistus myös sovittelumahdollisuuden vuoksi,²¹⁶ ja joissakin tapauksissa lainsuojaton saattoi palata takaisin yhteisönsä jäseneksi, useimmiten sovittelun tai sakkojen maksamisen jälkeen.²¹⁷ Voidaankin olettaa, että yksi tärkeimmistä lainsuojattomuusrangaistusten aspekteista oli painostus, ja lainsuojattomuusrangaistuksen olemassaolon avulla saatettiin pyrkiä painostamaan rikoksen tehnyttä osapuolta maksamaan sakot.²¹⁸ Kaikkein vakavimmista rikkomuksista kuitenkin tuomittiin lainsuojattomuuteen, josta ei ollut paluuta, minkä lisäksi lainsuojattoman omaisuus takavarikoitiin. Irtaimen tai maaomaisuuden menetys liittyikin olennaisesti lainsuojattomuuteen. Lainsuojattomuus oli myös sekundäärinen rangaistus, eli lainsuojattomaksi voitiin tuomita se, joka ei kärsinyt alkuperäistä rangaistustaan yleisen käytännön mukaisesti.²¹⁹

Lainsuojattomuuteen viitannneiden termien etymologia on jokseenkin epäselvä. Rauhanvalalakien lainsuojattomuutta merkitsevä käsite *biltog* on tullut ruotsinkieliseen

²¹² Käräjillä julistettiin rikoksen tapahtumisesta yhteisön ja myös perillisten edessä, mikäli kyseessä oli henkirikos. Uhrin perilliset tai tappaja itse julkistivat tappajan henkilöllisyyden käräjillä. Syyttäjän, uhrin tai perillisen tuli vannon vala asiansa oikeellisuuden ja totuudenmukaisuuden puolesta, ja vakavimpien rikosten kuten henkirikosten yhteydessä saatettiin turvautua todistajien apuun. Yhden rikoksen käsittelyyn saatettiin tarvita useampia käräjiä, ja esimerkiksi henkirikosta käsiteltäessä syytetty tuomittiin maanpakoon kolmansilla käräjillä. Silloin tuomio astui heti voimaan, tosin tuomittu sai syödä aterian kotonaan vielä ennen pakenemistaan. (ÄVGL, Om mandröp 1:1-5, s.23–24)

Jos uhrin perilliset halusivat säästää tuomitun lainsuojattomuudelta, oli syytetyt mahdollista korvata rikos maksamalla sakot, joiden suuruus vaihteli rikoksesta ja maakunnasta riippuen. Esimerkiksi Uplannin laissa kerrottiin murhasta maksetun sakon olleen 140 markkaa, ja summa saattoi vaihdella eri lakikokoelmien välillä. Riidan ratkaisemismenettely aloitettiin osapuolten yhteisellä sopimuksella tai kantajan suorittamalla vastaajan haastamisella. Todistuskeinoista lakiaineistossa mainitaan useimmin vala, mutta käytössä olivat myös todistajanlausunnot sekä ennen 1250-lukua jumalantuomiot. Asianosaisten valaa seurasi valanvahvistajien eli asianosaista tukevien miesten vala, sillä vala nähtiin keinona, jolla vastaaja tai syytetty saattoi puhdistaa itsensä häneen kohdistuvista vaatimuksista tai syytteistä. Yleisesti ottaen oikeudenkäyttö oli yhteisön asia, ja oikeuden auktoriteetti perustui yhteisön yleisen mielipiteeseen, vaikka keskiajallakin Ruotsista ja Norjasta löytyi laintuntijoita, jotka saattoivat asianosaamisensa avulla osallistua konfliktin ratkaisuun. (Letto-Vanamo, 1998, s.94–95)

²¹³ FL, PR 42, s.257

²¹⁴ Larson, 1935, s.12

²¹⁵ Nyqvist Grødtvedt, 1967, s.634

²¹⁶ Hemmer, 1959, s.598

²¹⁷ Larson, 1935, s.12

²¹⁸ Ekholst, 2009, s.158

²¹⁹ Bøe, 1959, s.602

oikeustermistön osaksi vasta rauhanvalalainsäädännön myötä, ja sitä käytettiin usein verbin yhteydessä, ja *'döma biltog'* merkitsi lainsuojattomaksi tuomituksi tulemista koko valtakunnan alueella. Alsnön kuninkaallisessa säännössä käytetty termi *utlæg* tai Norjassa käytetty *útlægr* tarkoittivat samaa kuin *biltog*, ja merkitsivät ulkopuolella olevaa (vrt. *'uteliggande'*).²²⁰ Sekä norjalaisissa että ruotsalaisissa laeissa lainsuojattomuuteen liittyy adjektiivi *fredlös/fridlauss*, minkä lisäksi norjalaisissa maakuntalaeissa lainsuojatonta saatetaan kutsua sudeksi (*vargr*), ja esimerkiksi murhapolton vuoksi lainsuojattomaksi julistettua voitiin kutsua nimellä *brennuvargr*.²²¹ Lainsuojattomuusrikosten tutkijan tulee siis tuntea kaikki nämä käsitteet sekä myös lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten nimikkeet, jotta lähdeaineiston perusteella saataisiin oikeat johtopäätökset. Kielihistoriallinen osaaminen hyödyttää siis historian tutkimuksessakin.

Lainsuojattomuusrangaistuksessa oli keskiajalla joitakin paikallisia käytännöllisiä eroavaisuuksia. Norjassa tunnettiin kaksi lainsuojattomuustyyppiä. Yleinen lainsuojattomuus (*common outlawry*) nähtiin kunniakkaampana lainsuojattomuutena, josta saattoi vapautua maksamalla sakon kuninkaalle ja asianomistajille. Pysyvä lainsuojattomuustuomio taas langetettiin kunniattomille vakavien rikosten tekijöille, joilla ei ollut mahdollisuutta korvata rikostaan sakoin (*úbotámandr, ubotamand: passim*), vaan jolla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin paeta metsään pois ihmisten ilmoilta.²²² Ruotsalaisissa maakuntalaeissa tuomittiin tavallisesti lainsuojattomuuteen maakunnan alueella, kun maanlaissa lainsuojattomuusrangaistus kattoi koko valtakunnan alueen. Sveanmaan laeissa lainsuojattomuus ei rajoittunut paikallisesti yhden maakunnan alueelle, vaikka lainsuojattomuus oli saattanut olla Sveanmaallakin paikallinen rangaistus ennen lakien kodifikaation aikakautta. Sveanmaan lakien maantieteellisesti kattavampi lainsuojattomuusrangaistus saattoi siis kertoa kuninkaan vaikutusvallasta jo varhaisessa vaiheessa.²²³

Vaikka lainsuojattomuustuomio oli ruotsalaisten maakuntalakien aikakaudella useimmiten voimassa vain yhden maakunnan alueella, ei esimerkiksi kuninkaan rauhanvalalakia rikkonut ollut lainsuojaton ainoastaan oman tuomiopiirinsä alueella, vaan koko valtakunnassa. Tämä viittasi valtakunnan yhtenäistymiseen sekä vanhojen tuomiopiirien ja maakuntien rajojen hälvenemiseen.²²⁴ Laajempaan kirkolliseen ekskommunikaatioon eli yhteisön ulkopuolelle lainsuojattoman tapaan

²²⁰ Hemmer, 1959, s.600

²²¹ Bøe, 1959, s.601-602

²²² Lawrence, 1935, 425

²²³ Sjöholm, 1988, s.187–190. Sjöholmin mukaan kuninkaan rauhanvalarikoksilla, joista yleensä rangaistiin lainsuojattomuudella, oli erityisen merkittävä poliittinen asema sveanmaan laeissa.

²²⁴ Rosén, 1969, s.126, myös Breisch, 1994, s.137

voitiin kirkollisen lain mukaan tuomita erityisen raskaista rikkomuksista, esimerkiksi väkivallasta tai henkirikoksesta kirkonmiehiä kohtaan.²²⁵ Lainsuojattomuus vaikutti myös perimisoikeuteen.²²⁶

Ruotsalaisissa maakuntalaeissa lainsuojattomuus seurasi vasta tuomioistuimen tuomiosta, kun taas norjalaisten maakuntalakien ollessa kyseessä tätä ei voi todeta varmaksi.²²⁷ Oli kuitenkin oletettavaa, että Norjassakin lainsuojattomaksi tuomittiin vasta käräjillä, vaikka lakien kieliasun perusteella voisi joskus vaikuttaa siltä, että lainsuojattomuus alkoi *ipso facto* rikoksen tekohetken jälkeen.²²⁸ Lainsuojattoman tuli Ruotsissa poistua valtakunnan tai maakunnan alueelta ja lähteä maanpakoon, sillä hän on rikoksen myötä menettänyt oikeutensa asua maakunnassa, yhteisönsä jäsenenä. Norjassa lainsuojattoman tuli poistua ”kuninkaamme alueelta” tai ”pakanoiden maahan”.²²⁹ Lainsuojaton saattoi paeta metsään, ja sieltä myöhemmin alueelle, jossa häntä ei tunnettu.²³⁰

Lainsuojattomuus menetti alkuperäisen merkityksensä, kun sen sijaan ryhdyttiin soveltamaan ruumiillisia ja valtiollisia rangaistuksia,²³¹ samalla kun kuninkaan rangaistusoikeus ja väkivallan monopoli vakiintuivat. Koska tavoitteena oli pelästyttää ihmiset tekemästä rikoksia, ankarat ruumiin- ja sakkorangaistukset yleistyivät.²³² Näin kävi myös Ruotsissa, jossa lainsuojattomuus oli maanlain mukaan pääasiallinen rangaistus rauhanvalarikoksista, kun taas uudemmassa kaupunginlaissa rauhanvalarikoksista rangaistiin sakoin.²³³ Lainsuojattomuus oli olennainen käsite rauhanvalalakien ilmentäessä valtiollista lainsäädäntöä, sillä lainsuojatonta merkitsevää käsitettä *biltog* käytettiin ensimmäisen kerran rauhanvalalakien yhteydessä. Se merkitsi koko valtakunnan alueella lainsuojattomaksi joutunutta henkilöä, kun taas vanhempi käsite *fredlös* tarkoitti

²²⁵ Salonen, 2010, s.111

²²⁶ UL, Ä 21:1-2, s.74

Lapset, jotka syntyivät lainsuojattomuuden aikana, saivat kärsiä vanhempansa asemasta, sillä lainsuojattomuuden aikana syntyneillä lapsilla ei joissakin tapauksissa ollut perimisoikeutta. Esimerkiksi Uplannin laissa mainitiin, ettei lainsuojattoman kotimaassa tai ulkomailla syntyneillä lapsilla ollut perimisoikeutta. Perimisoikeutta ei ollut lainsuojattomalla itselläänkään.

²²⁷ Hemmer, 1959, s.598–600

²²⁸ Bøe, 1959, s.601–603

²²⁹ Hemmer, 1959, s.602–3

²³⁰ Dalton & Appleby, 2009, s.40

Agnetta Breischin väitöskirjasta kävi ilmi, että Islannissa lainsuojattomuuteen liittyi yhteisön kollektiivinen käsitys itsestään, keskustasta ja periferiasta, jota voinee soveltaa myös ruotsalais- ja norjalaisyhteisöihin. Yhteisö itse asui keskustassa, jossa olivat ihmiset ja kulttuuri. Periferia, jonne lainsuojattomat karkotettiin, oli puolestaan villin luonnon vallassa. (Breisch, 1994, s.133)

²³¹ Büchert Netterström, ‘Orbodemaal’. Danmarkshistorien.dk. [<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/orbodemaal/>] 23.5.2012

²³² Häthén, 2004, s.53

²³³ Lindström, 1988, s.26

lainsuojatonta vain tietyn maakunnan alueella,²³⁴ kuten myös myöhemmin ruotsalaisessa Maunu Eerikinpojan maanlaissa.²³⁵

3.4.2. Erillisrauhat sekä rauhan- ja rauhanvalalait

Yksi lain ja oikeuden tarkoituksista ja olemassaolon syistä oli, ja on edelleen, yhteiskuntarauhan ja -turvan ylläpitäminen. Yhteiskuntarauhaan liittynyt käsite oli ruotsiksi *frid* ja norjaksi *fred*, rauha, joka muodostui sosiaalisesta yhteishengestä ja tasapainosta.²³⁶ Rauhanlakien peruseriaatteena oli, että rikokset yksilön oikeuksia vastaan vaikuttivat koko yhteisön rauhaan ja johtivat koko yhteisön reaktioon niiden sanktioiden avulla, joista laissa määrättiin.²³⁷ Pohjoismaisten rauhanlakien mukaan jokainen yksittäinen rikos vahingoitti koko yhteisön rauhaa ja siten johti koko yhteiskunnan reagointiin laissa määrättyihin rangaistuksiin.²³⁸ Rauhaan liittyneillä määräyksillä pyrittiin Pohjoismaissa rajoittamaan arkielämän väkivaltaisuutta,²³⁹ ja yksi rauhanlakien tärkeimmistä funktioista oli verikostojen ja sukuvainojen estäminen ja rajoittaminen, jotka olivat vielä keskiajalla keskeisiä konfliktinratkaisukeinoja ja rangaistuksia. Koska yksi tutkielmassa käsitellyistä rikoskategorioista on rauhan- ja rauhanvalarikokset, on tässä tarpeen myös selvittää tarkemmin rauhan- ja rauhanvalalakeja ja -rikosten luonnetta, sillä rauhan- ja rauhanvalarikoksista rangaistiin usein lainsuojattomuudella.

Ennen kuin valta keskittyi yhdelle kuninkaalle Ruotsissa ja Norjassa, muodostuivat epävakautta valtakunnalliset olosuhteet ongelmallisiksi. Samaan aikaan kirkon taholta esitettiin uusia ajatuksia laista, rauhasta ja oikeudesta, ja kyseiset ajatukset saivat Skandinaviassa jalansijaa, sillä Norjassa ja Ruotsissa käydyt valtataistelut ja sisällissodat olivat saattaneet vähentää lakien toimeenpanoa ja siten lain funktiota, rauhan luomista.²⁴⁰ Keskiajalla järjestäytynyt valtiovalta oli varsin heikko, mutta kirkolla, joka oli keskiajalla vahvin yhteiskunnallista järjestystä ylläpitävä organisaatio, oli intressejä rauhan turvaamiseen. Kirkkoisien ja varhaiskristillisten näkökantojen perusteella kehittyi rauhanajatuksia, joiden mukaan esimerkiksi kirkkoihin tunkeutuminen ja kirkon omaisuuden ryöstäminen kiellettiin. Keskiajalla pyrittiin kehittämään paitsi sotien rajoittamiseen liittyneitä, myös arkielämää käsitelleitä rauhanajatuksia, joiden pääasiallinen periaate liittyi esimerkiksi tiettyjen ihmisryhmien, tilanteiden ja paikkojen suojelemiseen ja rauhoittamiseen.²⁴¹

²³⁴ Rosén, 1969, s.126

²³⁵ Hemmer, 1959, s.600

²³⁶ Breisch, 1994, s.13

²³⁷ Palme, 1959, s.622

²³⁸ Palme, 1959, s.622

²³⁹ Krötzl, 1988, s.5

²⁴⁰ Vogt, 2010, s.42

²⁴¹ Krötzl, 1988, s.4

Yleisen yhteiskuntarauhan lisäksi jo ennen ruotsalaista kuninkaan rauhanvalalainsäädäntöä oli useita erillisrauhvoja ajoille, paikoille, tilanteille ja ihmisille. Erillisrauhvoilla pyrittiin suojelemaan julkisia tiloja ja kokoontumisia, joihin mahdollisesti liittyi riski väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Esimerkiksi naisrauhan tarkoitus oli suojella fyysisesti heikompaa sukupuolta, ja kirkko- ja kärjärauhan tuli turvata kaikkien turvallinen matka näille yhteisön kokoontumispaikoille ja oleskelu kokoontumisen ajan. Myös kauppiat ja pyhiinvaeltajat tarvitsivat suojaa liikkueensa paikasta toiseen.²⁴² Erillisrauhvoihin lukeutui myös kotirauha sekä satoa ja maanviljelystä suojannut peltorauha. Kun kirkon ja kuninkaan valta kasvoi, sai myös kirkkorauha suuremman merkityksen, ja 1200-luvun kuluessa osa rauhanlaeista hyväksyttiin osaksi kuninkaan rauhanvalalainsäädäntöä (*konungs edsöre*). Rauhanlakien rikkomisesta annettiin usein ankaria rangaistuksia, joista yksi oli lainsuojattomuus ja irtaimen omaisuuden menettäminen.²⁴³

Rauhanlakien käsite oli kirkollista alkuperää, sillä sen esikuvana oli 1000-luvulta peräisin oleva jumalanrauhainstituutio (*pax Dei*), mutta rikosoikeudellinen menettely kehittyi vasta julkisvallan vahvistuttua ja sen tuomiovallan voimistuttua.²⁴⁴ Rauhanlaeilla, joilla oli pyritty turvaamaan rauhalliset olosuhteet jollekin tapahtumalle, esimerkiksi kaupankäynnille, tai paikalle, kuten kirkolle, oli joka tapauksessa pitkä historia Pohjoismaissa. Jo roomalainen historioitsija Tacitus kertoi *svea*-heimon jäsenten asekiellosta, mutta asekielto mainittiin myös paavin Skandinavian legaatien aikana vuonna 1153. Rauha oikeudellisena instituutiona tunnettiin Pohjoismaissa jo viikinkiajalla, jolloin rauhantoivotukset liittyivät hedelmällisyyskultin rituaalien tavoitteisiin.²⁴⁵

Skandinaavisten rauhanlakien alkuperä saattoi siis olla kristillinen tai huomattavasti vanhempi, mutta rauhanlainsäädännön kehityksestä ei ole päästy täyteen selvyyteen. Ei ole varmaa, mitkä osat pohjoismaisesta rauhansäännöstöstä perustuivat vanhempaan pohjoismais-germaaniseen rauhansäännöstöön ja mitkä länsimais-kristilliseen rauhanperinteeseen,²⁴⁶ sillä uudempien kanonisen lain vaikutteiden lisäksi myös vanhat skandinaviset kultti-, kärjä-, kuninkaan- ja kaupparauhat olivat saattaneet jättää jälkensä myös sydänkeskiajan rauhanlakeihin.²⁴⁷ Kotirauhan, laivarauhan, kaupparauhan, kirkkorauhan ja kärjärauhan arvellaan olleen peräisin esikristilliseltä ajalta. Naisrauhan käsitteen, joka ennen kuninkaallista rauhanvalalainsäädäntöä tarkoitti lähinnä morsiamenryöstöä, arvellaan sen sijaan juontaneen juurensa kirkon sivistykselliseen toimintaan.²⁴⁸

²⁴² Krötzl, 1988, s.4

²⁴³ Salonen, 2009, s.43–44

²⁴⁴ Pihlajamäki, 2007, s.257–258

²⁴⁵ Palme, 1959, s.622

²⁴⁶ Krötzl, 1988, s.5

²⁴⁷ Palme, 1959, s.622

²⁴⁸ Palme, 1959, s.623

Maakuntalaeissa mainittujen rauhanlakien tavoitteena oli paitsi rauhan takaaminen, myös kuninkaan aseman vahvistaminen, millä oli sekä ideologista että käytännöllistä merkitystä.²⁴⁹ Suvun merkityksen vähennyttyä ja kuninkaan vallan voimistuttua vanha kultti-, käräjä- ja kaupparauha alkoi elää uudelleen kuninkaanrauhan (*konungsfrid*) muodossa, joka oli tärkeä erityisesti kuninkaan matkustaessa ympäri ruotsalaisia maakuntia.²⁵⁰ Kuninkaanrauha saattoi lukeutua varhaisimpiin skandinaaviin rauhanlakeihin, ja se voidaan ajoittaa ainakin 1000-luvulle. Varhaisimmalla kuninkaanrauhalla pyrittiin suojelemaan kuningasta ja kuninkaan lähettä, ja myöhemmin kuninkaanrauha laajeni koskemaan myös esimerkiksi kauppiaita ja munkkeja, ennen kuin kuninkaanrauhaa ja muita vanhoja rauhanlakeja ryhdyttiin Ruotsissa kehittämään rauhanvalalaeiksi 1200-luvun kuluessa.²⁵¹ Kuninkaan merkityksestä rauhanlain rikoksista annetuille rangaistuksille ei ole saatu tyhjentävää vastausta, mutta kuninkaat olivat saattaneet jo viikinkiajalla tuomita rauhan rikkomisesta lainsuojattomuuteen.²⁵²

Norjassa rikoksista tietynä aikana tai tietyissä paikoissa rangaistiin ankarammin kuin yleensä.²⁵³ Erillisrauhat mainittiin jo vanhimmissa norjalaisissa maakuntalaeissa, sillä kodissa, käräjillä ja kirkossa tehdyistä rikoksista rangaistiin joko huomattavilla sakoilla tai lainsuojattomaksi julistamisella, ja esimerkiksi käräjillä tai kirkossa tehdystä henkirikoksesta seurasi rangaistuksena omaisuuden menettäminen ja lainsuojattomuus.²⁵⁴ Norjalaisissa laeissa kerrottiin kuninkaan säättämistä laeista, joilla oli pyritty suojelemaan rauhaa, minkä vuoksi ne on tässä tutkielmassa luokiteltu rauhan- ja rauhanvalalaeiksi. Myös maallisissa laeissa tuli joissakin tapauksissa rauhan rikkomisesta kaksinkertainen rikos, jossa rikottiin sekä maallista että kirkollista lakia vastaan.

Rauhanlait olivat siis edustettuina sekä norjalaisessa että ruotsalaisessa keskiaikaisessa lainsäädännössä, kun taas kuninkaan rauhanvalalait (*edsörelagar*) olivat ruotsalainen ilmiö. Rauhanvalalainsäädännön tarkoituksena oli estää ja rangaista tuntuvasti niistä rikoksista, jotka vanhempien rauhanlakien tavoin uhkasivat yleistä rauhaa yhteisössä,²⁵⁵ minkä lisäksi rauhanvalalainsäädäntö perustui osittain myös kristillisiin peruseriaatteisiin kodin, käräjien ja kirkon sekä naissukupuolen rauhasta. Rauhanvalalait koskivat lähinnä aggressiivisia ja harkittuja, toista ihmistä kohtaan tehtyjä,²⁵⁶ useimmiten väkivaltaisia rikoksia, joihin liittyi suunnitelmallisuus ja tahalliset aiomukset.²⁵⁷ Myös rauhanvalarikoksille tyypillinen rangaistus oli lainsuojattomuus

²⁴⁹ Vogt, 2010, s.260

²⁵⁰ Palme, 1959, s.621

²⁵¹ Westman, 1911, s.942–943

²⁵² Palme, 1959, s.622

²⁵³ Bøe, 1959, s.625

²⁵⁴ Bøe, 1959, s.625

²⁵⁵ Hafström, 1964, s.93

²⁵⁶ Palme, 1959, s.624

²⁵⁷ Hemmer, 1959, s.600

sekä irtaimen omaisuuden menetys, mutta kuten lainsuojattomuudesta yleensäkin, saattoi asianomistaja tai tämän perikunta pyytää kuninkaalta rauhaa tuomitulle rikolliselle, ja hän sai takaisin oman rauhoitetun asemansa maksettuaan 40 markan sakot kuninkaalle.²⁵⁸

Käsite *edsöre* muodostui sanoista *ed* ja *svärja*, jotka tarkoittivat valaa, jonka kuningas ja valtakunnan mahtimiehet olivat vannoneet suojellakseen yllämainittuja rauhoja. Ruotsin rauhanvalalait muotoutuivat 1200-luvun aikana kuninkaanvallan vakiintuessa.²⁵⁹ Kuninkaan rauhanvalalainsäädäntö hyväksyttiin lopullisesti vuonna 1275, kun kuningas Maunu Ladonlukko antoi hyväksyntänsä rauhanvalalaeille Alsnön käräjillä.²⁶⁰ Rauhanvalalakien ratifioinnilla otettiin askel kohti kuninkaan vaikutusvallan vakiintumista vanhojen oikeudenkäyttöyksiköiden kustannuksella, sillä rauhanvalalait voitiin luokitella valtiollisen lainsäädännön tulokseksi. Rauhanvalalait koskivat poikkeuksellisesti koko maata, ja ne olivat askel kohti valtakunnallista lainsäädäntöä.²⁶¹

Rauhanvalalakien kehitysprosessin alkamiselle saattoi olla useita eri syitä, joista kirkon ja kuninkaan intressiä sekä taloudellisia syitä, sillä sakoista osa maksettiin kuninkaalle, ei voi väheksyä.²⁶² Rauhanvalalakien esikuva tuli Keski-Euroopasta, jossa rauhanlainsäädännön juuret ulottuivat roomalaiseen oikeuteen asti. Yhtenä ruotsalaisen rauhanvalalainsäädännön esikuvana voidaan pitää myös tanskalaisia rauhanlakeja.²⁶³ Ruotsalainen kuninkaan rauhanvalalainsäädäntö oli peräisin 1200-luvun puolestavälistä, jolloin jo olemassa olleita rauhanlakeja kehitettiin ja muokattiin vaiheittain edistyneessä prosessissa.²⁶⁴ Birger jaarlin hallintokauden aikana ja erityisesti 1250-luvun aikana rauhanvalalait vakiintuivat Ruotsissa, minkä syyksi on spekuloitu kardinaali Vilhelm Sabinalaisen vierailua Ruotsiin vuonna 1248.²⁶⁵

Rauhanvalalait syntyivät tuomiovallan ja oikeudenkäytön keskittymisestä kuninkaalle, ja esimerkkinä tuomiovallan keskittymisestä kuninkaalle kertoi kuninkaantuomio (*konungsräfst*). Kuninkaantuomion yhteydessä tuli lain mukaan käsitellä kaikki rauhanvalarikokset,²⁶⁶ ja myös tuomitun mielestä väärän tuomion kohdalla vedota kuninkaaseen, joka käsitteli asioita epäsäännöllisesti.²⁶⁷ Rauhanvalarikoksille tyypillistä oli, että rikoksen tekijän lisäksi lainsuojattomuuteen tuomittiin avunantajat. Rikoksen uhrilla oli kuitenkin oikeus pyytää

²⁵⁸ Hafström, 1964, s.93

²⁵⁹ Krötzl, 1988, s.6

²⁶⁰ Vogt, 2010, s.53

²⁶¹ Rosén, 1969, s.126

²⁶² Bøe, 1959, s.625

²⁶³ Hafström, 1964, s.93

²⁶⁴ Bøe, 1959, s.625

²⁶⁵ Vogt, 2010, s.51–52

²⁶⁶ Hafström, 1964, s.93

²⁶⁷ Salonen, 2010, s.38

lainsuojattomuuteen tuomituille rauha. Ruotsalaisissa maakuntalaeissa rauhanvalarikoksista tuomittiin ainoastaan miehiä, sillä naista tai alaikäistä ei yleensä voitu tuomita lainsuojattomaksi.²⁶⁸ Poikkeuksia tosin oli, ja norjalaisissa laeissa kerrottiin, että naisiakin voitiin tuomita rauhan- ja muista rikkomuksista lainsuojattomiksi. Norjalaisessa Gulatingin laissa myös orja voitiin tuomita lainsuojattomaksi. Näin kävi, jos orja vahingoitti vapaata miestä, eikä orjan isäntä halunnut sovittaa asiaa uhrin kanssa, vaan halusi mieluummin julistaa orjansa lainsuojattomaksi.²⁶⁹ Orjilla ei siis ollut tasaveroisia oikeuksia vapaiden kanssa, mutta heillä oli myös vähäisempi rikosoikeudellinen vastuu.

Lakeja muokattiin jatkuvasti kuninkaan oikeuskäsityksiä vastaaviksi, ja kuninkaan, suurmiesten ja kirkon valta kasvoi vähitellen maakuntalakien merkityksen vähentyessä rangaistusprosessin ja teloitusten ollessa kyseessä. Esimerkiksi Itä-Götanmaan laista kävi ilmi, että rauhanvalarikosten kattavuus oli kasvanut, mutta rauhanvalalait olivat menettäneet erityisasemansa, ja niitä käsiteltiin samoilla tavoin kuin vakavia valtio- ja muita rikoksia (*högmål*),²⁷⁰ joista tyypillisesti rangaistiin kuolemalla.²⁷¹ Lakien muuttuessa myös rangaistuskäytännöt muuttuivat. Rangaistusten lukumäärä lisääntyi ja tuomiot pantiin täytäntöön todennäköisemmin kuin ennen.²⁷² Erillisrauhat, jotka kuvastivat keskiajan rauhanajattelua sekä yhteiskuntaoloja, hävisivät vähitellen keskusjohtoisen kuningasvallan vahvistuessa ja yhteiskunnallisen kontrollin kasvaessa muun muassa lain yhtenäistämisen myötä, mutta keskiaikaiset rauhankäsitykset tietyistä rauhoitetuista ajankohdista elävät vielä jopa nykypäivän Suomessa esimerkiksi joulurauhan muodossa.²⁷³

3.4.3. Törkeiden rikosten laki ja häpeälliset rikokset

Ruotsalaisissa ja norjalaisissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa käsiteltiin vakavimpia rikoksia useilla eri termeillä. Törkeisiin rikkomuksiin kuuluivat pääasiallisesti raskauttavien asianhaarojen vallitessa tehdyt henkirikokset, joista annettiin tavallista ankarampia rangaistuksia.²⁷⁴ Erityisen törkeille rikkomuksille yhteistä oli kuitenkin se, että niistä rangaistiin useimmissa tapauksissa lainsuojattomuudella, minkä vuoksi ne on tämän tutkielman kannalta tarpeen esitellä tarkemmin.

Maakuntalaeissa mainittiin rikokset, joita ei voitu sovittaa sakkojen maksamisella, vaan jotka väistämättä johtivat lainsuojattomaksi tuomitsemiseen. Näitä rikoksia kutsuttiin ruotsiksi termillä *urbotamål*, norjaksi ja tanskaksi *orbodemål*, englanniksi *heinous crimes* ja tässä tutkielmassa

²⁶⁸ YVGL, Tillägg 7:28, s.381–382

²⁶⁹ GLL, PR 202, s.146. On kuitenkin huomattava, että lainsuojattomuudella rangaistiin ainoastaan sitä orjaa, joka vahingoitti vapaata miestä, eli orjien keskinäisestä tappelusta tuskin langetettiin näin ankaria rangaistuksia.

²⁷⁰ Sjöholm, 1988, s.191

²⁷¹ 'Högmål', Svenska akademiens ordbok. [<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/103/1.html>] 24.1.2014

²⁷² Häthén, 2004, s.51

²⁷³ Krötzl, 1988, s.9

²⁷⁴ Salonen, 2010, s.46

suomeksi joko törkeiksi tai hirvittäviksi rikoksiksi tai suoran käännöksen mukaan rikoksiksi, joita ei voitu hyvittää sakoin. Kuten myös rauhan- ja rauhanvalarikosten kohdalla, myös törkeiden rikosten alkuperä saattoi olla esikristillisissä germaanisissa yhteisöissä ja niiden rauhankäsityksessä, mutta myös kirkon vaikutusvalta ja kuninkaanvalta on otettava huomioon alkuperää tutkittaessa. Esimerkiksi Tanskassa hirvittävien rikosten lukumäärä laeissa kasvoi 1100–1200-luvuilla Valdemar-kuninkaiden hallintokausien aikana.²⁷⁵

Kuten jo mainittua, laki törkeistä rikoksista luotiin norjalaiseen rikosoikeusjärjestelmään 1100-luvun lopulla. Käsite rikoksista, joita ei voinut sovittaa sakoin ja jotka johtivat lainsuojattomuuteen, oli kuitenkin tunnettu jo esikristillisellä aikakaudella.²⁷⁶ Ruotsin kuninkaallisissa rauhanvalalaeissa ne rikokset, joista rangaistiin lainsuojattomuudella, olivat myös jokseenkin samoja kuin vanhemmissa ruotsalaisissa ja norjalaisissa laeissa mainitut rikokset, joita ei voinut hyvittää sakkoja maksamalla ja joista rangaistiin lainsuojattomuudella. Muutokset Norjassa liittyivät kuninkaan rauhanlainsäädännön kehitykseen,²⁷⁷ mutta ne eivät kuitenkaan olleet valideja ennen kuin ne oli hyväksytty kaikilla maakuntakäräjillä. Tästä huolimatta esimerkiksi Gulatingin ja Frostatingin lakeihin muodostui törkeitä rikoksia koskevissa määräyksissä joitakin eroavaisuuksia.²⁷⁸

Norjalaisissa laeissa häpeällisistä raakalaistöistä (*nidingsverk*) rangaistiin monesti lainsuojattomuudella samoin kuin törkeistä rikoksista, joihin liittyi tietty häpeällisyyden ja alhaisuuden leima. Käsitteet *niding*, *nidingsverk*, *nidingsdåd*, *nithing crime* sekä *foul crime* esiintyivät sekä norjalaisissa että ruotsalaisissa maakuntalaeissa. Käsite *nid* tunnettiin jo viikinkiajan skandinaavisessa kulttuurissa, ja siihen liittyivät olennaisesti häpeällisyys ja kunnianttomuus.²⁷⁹ Häpeälliset raakalaistytöt sekä törkeät rikokset olivat rikoksista karmaisevimpia, ja niihin lukeutui esimerkiksi henkirikos, jonka uhri kuului lähisukuun tai oli puolustuskyvytön esimerkiksi kylvyn tai käymälässä asioinnin aikana.²⁸⁰ Vastaavanlaisia inhottavia rikoksia löytyi myös ruotsalaisista maakuntalaeista, joissa niitä kutsuttiin *nidingsdåd*-nimikkeellä. Yhtä vakavia rikoksia olivat siveysrikokset, *styggelseverk*. Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi inesti tai eläimiin sekaantuminen, joista ruotsalaisissa laeissa rangaistiin paitsi lainsuojattomuudella, myös sakoilla tai

²⁷⁵ Jørgensen, 1967, s.633

²⁷⁶ Nyqvist Grødtvedt, 1967, s.634

²⁷⁷ Oikeudellista muutosta keskiajan Pohjoismaissa voitiin tarkastella myös törkeiden rikosten lain kautta prosessioikeuden saralla lautakunnan käytön yleistymiseen liittyen. Lautakunnan käyttö yleistyi ensin kuninkaaseen ja kirkkoon liittyneissä oikeustapauksissa, ja lautakunnan käyttö tunnettiin niissä törkeissä rikoksissa, joita ei voinut sovittaa sakoin ja joista rangaistiin sekä hengen tai lain suojan että irtaimen omaisuuden menetyksellä. Tämä voidaan tulkita juridiseksi kehitykseksi keskitettyä vallankäyttöä kohti. (Nousiainen, 1987, s.175)

²⁷⁸ Vogt, 2010, s.40

²⁷⁹ 'Niding', Store norske leksikon. [<http://snl.no/niding>] 3.5.2013

²⁸⁰ Krötzel, 1988, s.8, myös Nyqvist Grødtvedt, 1967, s.635

pyhiinvaelluksella Roomaan, mikä kertonee kanonisen lain mukaisten rangaistusten vaikutuksesta maalliseen lakiin.²⁸¹

Henkirikoksia kuten tappoja ja murhia on lähdeaineiston perusteella hieman haasteellista käsitellä erikseen, koska niitä ei yleensä eroteltu laeissa.²⁸² Ihmisen murhaaminen saatettiin tosin joissakin laeissa mainita sellaisten rikosten yhteydessä, joista ei voitu rangaista sakoin. Tapon ja murhan pääasiallinen eroavaisuus liittyi teon raportointiin, ja salassa pidetty tappo luokiteltiin murhaksi. Jos esimerkiksi lainsuojaton tapettiin, tuli teko julkistaa käräjillä, jotta tekijää ei syytettäisi murhasta. Väkivaltarikoksissa teon tahallisuus vaikutti rikoksen vakavuuteen ja siten tuomioon, ja esimerkiksi ruotsalaisissa Maunu Eerikinpojan laeissa oli tahalliselle ja tahattomalle väkivallalle omat kaarensa.

Tahattomiksi väkivaltarikoksiksi luokiteltiin vahingossa tapahtuneet väkivallanteot, kun taas tahallinen teko, kuten esimerkiksi uhrin kiinniotto, sitominen ja silvonta nähtiin suunniteltuna ja siten vakavampana väkivallantekona sekä rauhan- ja rauhanvalarikoksena. Tahallisen tapon eli nykytermein murhan erotti tahattomasta taposta eli kuolemantuottamuksesta usein lieventävä asianhaara, vaikka lähtökohtaisesti toisen kuoleman aiheuttanut epäiltiinkin tahallisesta taposta. Luotettavat todistajat olivat henkirikostapausten määrittelyssä avainasemassa. Mikäli syytetty ei löytänyt riittävää määrää luotettavia myötävannoja, katsottiin hänen syyllistyneen tahalliseen tappoon.²⁸³ Ruotsalaisissa laeissa väkivaltarikoksia voitiin kategorisoida myös teon raskauden perusteella, sillä pysyvän ja merkittävän vamman tuottamisesta rangaistiin raskaammin kuin vähäisemmän vahingon aiheuttamisesta.²⁸⁴

²⁸¹ Hemmer, 1967, s.636

²⁸² Salonen, 2010, s.257

²⁸³ Salonen, 2009, s. 48, 50–51

²⁸⁴ Salonen, 2009, s.56–57

4. *Envar skall hava fred för sin egendom och särskilt för sitt liv: Henki- ja väkivaltarikokset*

Tutkimieni rikosten ensimmäisessä kategoriassa käsitellään henki- ja väkivaltarikoksia, jotka on tässä jaettu rauhan- ja rauhanvalarikoksiin sekä törkeisiin rikoksiin. Rauhan- ja rauhanvalarikokset ja törkeät rikokset olivat pääasiallisesti väkivalta- tai henkirikoksia, jotka teki erityisen raskauttaviksi olosuhteet rikoksen tekohetkellä. Henkirikos itsessään ei siis välttämättä ollut esimerkiksi rauhanvalarikos, mutta jos se tehtiin kirkossa, tuli tapahtunutta käsitellä rauhanvalarikoksena ja rangaista sen mukaisesti kirkon erillisrauhan vuoksi. Tässä luvussa tullaan käsittelemään niitä rikoksia, jotka perinteisesti katsottiin kuuluviksi rauhan- ja rauhanvalarikoksiin, kuten naisrauhan, kirkkorauhan, käräjärauhan ja kotirauhan rikokset, minkä lisäksi luvussa käsitellään silpomista ja sovittelun jälkeistä kostamista Alsnön kuninkaallisen säännön mukaisesti. Törkeisiin rikoksiin lukeutuivat siten esimerkiksi murha ja muut vakavat henki- ja väkivaltarikokset. Luvussa on pyritty esittelemään kattavasti eri rikosten ilmeneminen ja laadullinen vaihtelu eri laeissa, mutta kaikkia laeissa ilmenneitä mainintoja kyseisistä rikoksista ei ole niiden suuren lukumäärän vuoksi pyritty listaamaan. Tapauksia esiteltäessä on pyritty siihen, että kaikista lakikokoelmista olisi mainintoja.

4.1. Naisen ryöstö ja raiskaus

Naisrauhan rikoksiksi olen luokitellut tutkielmassani naisen raiskauksen, ryöstön sekä muut naisiin kohdistuneet väkivallanteot, vaikka naisrauhan rikkomukseksi olikin vanhemmissa laeissa luokiteltu erityisesti morsiamen ryöstö. Naisen ryöstössä kyse oli siitä, että toinen mies vei naisen tämän isän, aviomiehen tai huoltajan (*målsman*) luota, jolloin rikoksen varsinainen uhri ei ollut itse nainen, vaan tämän loukattu miespuolinen lähisukulainen, sillä nainen ei välttämättä ollut täysin haluton lähtemään toisen miehen matkaan. Pääasiallisena piirteenä naisen ryöstötapauksissa olikin aviomiehen tai muun huoltajan hyväksynnän puute. Koska naisen rikosoikeudellinen asema ja vastuu olivat vielä alhaisia, oli naisrauhan rikkomuksissa monesti kyse toisen miehen oikeuksien vahingoittamisesta, minkä seurauksena naisen ryöstöstä rangaistiin ankarasti lainsuojattomuudella.²⁸⁵

Ruotsin varhaisimmassa kauppapaikan laissa (*bjärköarätten*), joka ei varsinaisesti kuulu tutkielmani lähdeaineistoon, mainittiin vaimon viettely, josta rangaistuksena oli kaupungista pakeneminen eli karkotus yhteisöstä. Tässä tapauksessa nainen oli toiminnan kohde, ja mies subjekti, jota rangaistiin. Jos joku vietteli toisen miehen vaimon tai tyttären, ”niin, että hänen

²⁸⁵ Riisøy, 2009, s.25–27

naisellinen kunniansa häpäistään,” oli miehen pelastettava itsensä 40 markan sakoilla ja lähdettävä kaupungista.²⁸⁶ Raiskauksen tunnusmerkit täytyivät fyysisten todisteiden, kuten revittyjen vaatekappaleiden tai kuultujen avunhuutojen vuoksi. Rauhanvalalakeja tarkasteltaessa kävi ilmi, että naisen ryöstö luokiteltiin lähes aina rauhanvalarikokseksi, josta rangaistiin lainsuojattomuudella, mutta naisen raiskauksesta saatettiin tuomita myös muihin rangaistuksiin.

Naisrauhan rikkomuksista useimmiten lähdeaineistossa mainittiin raiskaus.²⁸⁷ Jos naisessa näkyi väkivallan merkkejä tai miehessä naisen tekemiä jälkiä tai jos oli kuultu kirkumista tai avunhuutoja, tuli 12 miehen päättää Helsinginlannin lain mukaan totuus tapahtuneesta. Mikäli todettiin miehen rikkoneen naisrauhaa, oli hän rikkonut myös kuninkaan rauhanvalalakeja vastaan, mistä rangaistiin lainsuojattomuudella.²⁸⁸ Nuoremassa Länsi-Götanmaan laissa naisen raiskaus luokiteltiin rikokseksi, josta ei voinut selvitä sakoilla (*urbotamål*).²⁸⁹ Jotta syylliseksi todettu voisi lunastaa itsensä vapaaksi lainsuojattomuudesta 40 markalla, tuli asianomistajan ensin pyytää rauhaa rikoksen tekijälle.²⁹⁰ Vaikka rauhanvalalainsäädökset eivät olleetkaan virallisesti käytössä Länsi-Götanmaalla, voidaan rikoksissa, joista ei voi rangaista sakoin, huomata merkkejä Birger jaarlin rauhanvalalainsäädännöstä.²⁹¹

Myös norjalaisen Gulatingin lain mukaan kuningas oli säätänyt, että kaikki miehet, jotka makasivat naisia väkisin, olivat ikuisesti tuomittu lainsuojattomiksi, menettämään omaisuutensa ja oikeuden asua maassa.²⁹² Gulatingin laissa mainittiin myös, että kaikki naista vahingoittaneet miehet tuli tuomita lainsuojattomiksi tai maksamaan sakot, mutta kuninkaasta tai rauhanvalasta ei tässä yhteydessä kerrottu mitään,²⁹³ kuten ei myöskään norjalaisessa Frostatingin laissa. Sekä Gulatingin lain että Maunu Lainparantajan maanlain mukaan naisen raiskaus oli siis rikos, jota ei voi sovittelua sakoin, ja jos rikokselle löytyi kaksi todistajaa, tuomittiin tekijä lainsuojattomaksi.²⁹⁴

Naisrauhaa käsiteltiin esimerkiksi Södermanlannin laissa, jossa naisrauhan rikkomisen todettiin olleen rauhanvalarikos eli rikkomus kuninkaan rauhanvalaa vastaan. Jokainen rikosentekijä tuomittiin menettämään omaisuutensa ja oikeutensa asua maassa, ja hänet tuomittiin

²⁸⁶ Bj., 15:1, s.462

²⁸⁷ SML, K 6, s.44

²⁸⁸ HSL, K 3, s.289

²⁸⁹ Nuoremman Länsi-Götanmaan lain mukaan sakoilla ei voinut korvata murhapolttoa, majesteettirikosta, sovittelun jälkeisen rauhan rikkomista, kirkossa tai käräjillä tehtyä henkirikosta, palkkamurhaa, kotirauhan rikosta, raiskausta, maanpetosta, laitonta kostoja, merirosvousta tai koston jälkeistä tappoa. Näistä rikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella ja omaisuuden menetyksellä. Lainsuojaton saattoi kuitenkin lunastaa itsensä vapaaksi, ”*lösa sig från skogen*”. Sen sijaan perinteisesti törkeiksi rikoksiksi luokitellut rikokset, kuten lähisukulaisen tappo oli rangaistavissa sakoin, mikä viittaisi rangaistusnormien muutokseen. YVGL, U Förklaringar till urbotamål, s.249

²⁹⁰ YVGL, U 1:13, s.247

²⁹¹ YVGL, U Förklaringar till urbotamål, s.249

²⁹² GLL, C 32, s.59

²⁹³ GLL, PR 199, s.144

²⁹⁴ GLL, C 31, s.59, myös MLL, M 4:1, s.46

lainsuojattomaksi koko valtakunnan alueella.²⁹⁵ Sakoilla ei voitu hyvittää naisen ryöstöä asuntoon murtautumisen yhteydessä tai sotasaaliiksi, vaan siitä rangaistiin lainsuojattomuudella Maunu Lainparantajan kaupunginlaissa²⁹⁶ ja Maunu Eerikinpojan maanlaissa²⁹⁷. Naisten ryöstöstä rangaistiin yhteisöllisen rauhan menetyksellä myös Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa, mikäli rikokseen syyllistynyt pakeni naisen kanssa kaupungista,²⁹⁸ mutta rikoksen tekijää ei tuomittu lainsuojattomaksi. Ruotsalaisista maakuntalaeista Uplannin laissa²⁹⁹ sekä Västmanlannin laissa³⁰⁰ käsiteltiin naisen ryöstöä ja sen yhteydessä tapahtunutta raiskausta rauhanvalalain rikkomuksena, ja siitä rangaistiin lainsuojattomuudella. Muissa laeissa puhuttiin useimmin joko raiskauksesta tai ryöstöstä. Muun muassa Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa tai Uplannin laissa naisrauhan rikos ei kuitenkaan ollut peruuttamaton kuten Maunu Lainparantajan kaupunginlaissa, vaan laeissa todettiin, että rikoksentekijän lain suoja voitaisiin palauttaa silloin, kun ryöstetyn naisen naittaja sitä pyysi.

Maunu Eerikinpojan maanlain rauhanvalan kaaren mukaan sekä raiskaus että myös raiskauksen yritys olivat rauhanvalan rikkomuksia. Jos nainen kamppaili miestä vastaan miehen halutessa saada tahtonsa läpi samalla repien naisen vaatteita, tai jos naisen avunhuudot kuultiin, oli mies tehnyt rauhanvalan rikkomuksen, jonka rangaistuksena oli lainsuojattomuus.³⁰¹ Jos kävi niin, että mies saatiin verekseltään kiinni raiskauksesta, ja 12 miestä vahvistivat valallaan rikoksen tapahtuneeksi, tuomittiin hänet mestattavaksi.³⁰² Myös nuoremmassa Länsi-Götanmaan laissa raiskaus oli rauhanrikos, kuten myös raiskauksen yritys,³⁰³ jos naisen vaatteita oli revitty tai hänen avunhuutoonsa oli kuultu.³⁰⁴ Sama oli säädetty myös Itä-Götanmaan laissa³⁰⁵ sekä Taalainmaan laissa.³⁰⁶

Myös Itä-Götanmaan lain mukaan jo pelkkä raiskauksen yritys kuului rauhanvalarikkomuksiin, josta voitiin tuomita lainsuojattomuuteen. Jotta mies voitaisiin tuomita raiskauksen yrityksestä, tarvittiin siis joko fyysisiä todisteita päälle käymisen yrityksestä tai todistajia, tässä tapauksessa avunhuutojen kuulijoita. Raiskauksen vakavuudesta rikoksena kertoi tapaus, jossa nainen tappoi raiskaajansa, ja myötävannojen avulla saattoi selvitä ilman rikosoikeudellisia seuraamuksia.

²⁹⁵ SML, K 6:2, s.44.

²⁹⁶ MLL, M, 4:1, s.46

²⁹⁷ MEL, E 14:3, s.191

²⁹⁸ MES, E 11:2, s.216

²⁹⁹ "Om någon tager en kvinna med våld och rymmer från landet med henne..." UL, K 6:2, s.45

³⁰⁰ VML, K 3:3, s.35

³⁰¹ MEL, E 14, s.191

³⁰² MEL, E 14:1, s.191. Näin voitiin tuomita myös ruotsalaisessa Södermanlannin laissa: SML, K 6:2, s.44

³⁰³ "Nu brottas han med henne och kan ej få sin vilja fram; sliter han hennes kläder eller höres rop och åkallan, då har han brutit edsöret." YVGL, Tillägg 7:12, s.380

³⁰⁴ YVGL, Tillägg 7:12, s.380

³⁰⁵ ÖGL, E 3, s.35

³⁰⁶ DL, E 3:1, s.22

Taalainmaan laissa kerrottiin, että nainen, joka rikoksen tapahtumahetkellä tappoi raiskaajansa ja sai 12 miestä vahvistamaan teon tapahtuneeksi, ei tullut kärsimään rikosoikeudellisia seuraamuksia.³⁰⁷

Naisen sosiaalinen asema korostui joskus naisrauhan rikostapauksissa, vaikka useimmiten sosiaalista asemaa ei laeissa mainittukaan. Vaimon raiskauksesta ja tämän kanssa maasta pakenemisesta sai yleensä kovan tuomion, sillä vaimon tai tyttären ryöstöllä rikottiin sitä oikeutta, joka miehellä oli vaimoonsa tai tyttärensä. Tällaiset miehet olivat sekä kansan että kuninkaan silmissä rikollisia, joiden rikosta ei voinut hyvittää sakoilla (*ubotamaend*). Norjalaisen Maunu Lainparantajan maanlain mukaan heidät sai tappaa heti, kun heidät saatiin kiinni,³⁰⁸ eli lainsuojattomuuden kriteerit täytyivät. Kuten tästä esimerkistä sekä jo aiemmin mainituista tapauksista huomataan, olivat naisen ryöstöön liittyneissä tapauksissa oikeudenkäytön kannalta keskeisiä hahmoja paitsi rikoksentekijä ja uhri, myös naispuolisen uhrin huoltaja.

4.2. Kosto syyttömälle ja sovittelun jälkeen

Kosto esimerkiksi henki- tai väkivaltarikoksen seurauksena ei keskiajan Pohjoismaissa ollut tavatonta, mutta vihanpito sukujen välillä oli yleistä myös klaanien ja sukujen merkityksen vähennyttyä ja lain sekä valtion muodostuttua, joten koston elementit oli syytä kriminalisoida, jotta sukusodilta vältyttäisiin.³⁰⁹ Kostaminen saatettiin kriminalisoida, jotta sukujen merkitys oikeudenkäytössä vähentyisi kuninkaan ja keskusvallan eduksi. Kostoon liittyi fyysisen väkivallan uhka, ja kostolla pyrittiin keskiajalla oikeuttamaan väkivaltaisia toimia. Tyypillisesti rauhan- ja rauhanvalalaeissa kriminalisoidaan kosto jo sovittelun rikostapauksen jälkeen (*after gjord förlikning*), kosto maksettujen sakkojen jälkeen sekä rikokseen syyttömälle kostaminen. Kostaminen voitiin lukea osaksi ihmisen luonnollista opittua käytöstä, jota saatettiin harjoittaa pienten vääryyksien seurauksena mutta myös suurten rikkomusten johdosta.³¹⁰

Norjalaiseen Gulatingin lakiin tehtiin kuningas Magnus Erlingssonin aloitteesta lisäys, jonka mukaan kostaminen oli rikos rauhaa ja turvallisuutta vastaan. Esimerkiksi lainsuojattomien puolesta kostaminen oli rauhanrikos, josta tuli rangaista lainsuojattomuudella ja omaisuuden menetyksellä,³¹¹ eli jo Magnus Erlingssonin aikana pyrittiin minimoimaan sukujen valtaa rangaistuksissa kuninkaan eduksi. Kostamisen kieltämisellä pyrittiin siis ehkäisemään mahdollisesti laajamittaisiksi konflikteiksi eskaloituvia sukusotia, sillä koston osapuolina olivat usein paitsi

³⁰⁷ DL, E 3:1, s.22

³⁰⁸ MLL, M 3:5, s.45

³⁰⁹ Hyams, 2010, s.156

³¹⁰ Throop, 2010, s.1. Kosto saattoi siis liittyä eri ihmisryhmien välisiin konflikteihin mutta myös omaisuuteen liittyneisiin vaatimuksiin, henkilökohtaiseen kaunaan sekä jopa ristiretkien ideologiseen taustaan. (Hyams, 2010, s.159)

³¹¹ GLL, C 32, s.59

rikoksen tekijät, myös heidän sukunsa. Kostaminen sen jälkeen, kun sovinto oli jo tehty ja sakot maksettu, oli ruotsalaisessa Itä-Götanmaan laissa luokiteltu kuninkaan rauhanvalarikokseksi, josta rangaistuksena oli maallisen omaisuuden menetys sekä lainsuojattomaksi julistaminen koko valtakunnan alueella.³¹² Jos sakoista oli pienikin osa maksettu ja väkivaltainen kosto tapahtui, olivat sekä kostaja että kaikki mukana olleet todettava rauhanvalalain rikkojiksi,³¹³ ja heidät tuli tuomita lainsuojattomiksi.³¹⁴

Henkirikoksen seurauksena lainsuojattomaksi joutuneen asema ei välttämättä ollut yksinkertaisesti määriteltävissä, kuten seuraavasta Frostatingin lain esimerkistä kävi ilmi. Jos mies haavoitti toista miestä ilman syytä, mutta haavoitettu tai tämän sukulaismiehet ehtivät kostaa ennen kuin laillinen hyvitys on maksettu, tuli ensiksi haavoittanut silti tuomita lainsuojattomaksi, sillä hän rikkoi rauhan ensimmäisenä. Jos hän oli tarjoutunut hyvittämään rikoksensa, mutta joku tappoi hänet sitä ennen, tuli tappaja julistaa lainsuojattomaksi, sillä sovitteluehdotusta seurasi lain suojelus.³¹⁵ Frostatingin lain mukaan miehen tappaminen rauhanvalojen vannomisen jälkeen oli alhainen rikos, jonka tehnyt tappaja tuomittiin lainsuojattomaksi ja menettämään omaisuutensa.³¹⁶

Kosto annetun rauhanlupauksen, sovittelun, vannotun valan tai laillisen sopimuksen jälkeen oli myös Södermanlannin lain mukaan laitonta.³¹⁷ Itä-Götanmaan lain mukaan rauhanvalarikokseksi luokiteltiin sovittelun jälkeinen kosto³¹⁸ sekä kosto tuomion jälkeen.³¹⁹ Taalainmaan lain mukaan kosto, joka tehtiin sovittelun ja rauhan palauttamisen jälkeen, oli lainsuojattomuudella rangaistava teko, josta kerrottiin rauhanvalan kaassa ja joka oli rikos kuninkaan rauhanvalaa vastaan.³²⁰ Vanhemmassa Länsi-Götanmaan laissa todetaan, että sovittelun jälkeen syntyneen rauhan rikkominen kostamalla oli häpeällinen rikos, josta tuomittiin menettämään ”maansa ja omaisuutensa” (*land och lösöre*),³²¹ ja nuoremmissa Länsi-Götanmaan laissa tehdyn sovinnon rikkominen rinnastettiin rauhan rikkomiseen, ja se oli määritelty rikokseksi, jota ei voitu sovittaa sakoin.³²² Kostaminen jo tehdyn sovinnon jälkeen³²³ oli rauhanvalanrikos myös ruotsalaisen Södermanlannin lain kuninkaankaaren mukaan, ja myös Södermanlannin lain perustella

³¹² ÖGL, E 7, s.37

³¹³ ÖGL, E 7, s.37

³¹⁴ ÖGL, E 2:1–2, s.35

³¹⁵ FL, Introduction 6, s.215

³¹⁶ FL, PR 2, s.257

³¹⁷ SML, K 4, s.43

³¹⁸ ÖGL, E 7, s.37, myös VML, K 1:1, s.34

³¹⁹ Myös MES, E 18, s.218

³²⁰ DL, E 1:1, s.21

³²¹ ÄVGL, U 2, s.70

³²² YVGL, U 1:9, s.247

³²³ SML, K 4, s.43

rauhanvalan rikkojat tuli tuomita omaisuuden menettämiseen ja lainsuojattomuuteen koko maan alueella.³²⁴

Kostaminen ”jollekin toiselle kuin sille, joka oli tehnyt rikoksen” oli rikos kuninkaan rauhanvalaa vastaan Taalainmaan laissa, minkä vuoksi siitä rangaistiin lainsuojattomuudella.³²⁵ Myös nuoremassa Länsi-Götanmaan laissa varkaalle kostaminen sekä laillisen rangaistuksen jälkeen kostaminen olivat rikoksia, joita ei voitu sovittaa sakoin.³²⁶ Rikokseen syyllistymättömän kidutus oli rauhanvalarikos Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa.³²⁷ Jos jotakuta syytettiin ryöstöstä tai muusta rikoksesta, josta häntä ei ollut tuomittu tai johon häntä ei ollut todettu syylliseksi, mutta silti hänet vangittiin ja häntä kidutettiin, olivat kaikki kidutuksessa läsnä olleet syyllistyneet rauhanvalalain rikkomukseen.³²⁸

Kostosta syyttömälle rangaistiin lainsuojattomuudella myös esimerkiksi Uplannin laissa³²⁹ sekä Västmanlannin laissa.³³⁰ Kostaminen sille, joka ei ollut syyllistynyt rikokseen ja edellä mainittu kostaminen tapauksen sovittelun jälkeen oli useassa ruotsalaisessa maakuntalaissa mainittu samassa kappaleessa edellä mainitussa järjestyksessä, esimerkiksi Helsinglannin laissa, jossa syyttömälle kostaminen oli määritelty ensimmäiseksi rauhanvalarikokseksi ja sovittelun jälkeen kostaminen toiseksi rauhanvalarikokseksi.³³¹ Myös Maunu Eerikinpojan maanlaissa kosto sovittelun ja sakkojen maksamisen jälkeen oli rauhanvalarikos.³³² Maunu Eerikinpojan maanlaissa myös kostaminen sen jälkeen, kun sakkojen maksamisesta oli sovittu ja siitä oli menty takuuseen, oli rikos rauhanvalalakia vastaan.³³³

Myös Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa oli kostaminen sekä sakoista sopimisen että niiden maksamisen jälkeen rauhanvalarikos.³³⁴ Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa ei rauhanvalarikkomuksista kuitenkaan tuomittu lainsuojattomaksi, vaan maksamaan ensin sakot rikoksestaan ja lisäksi vielä rauhan rikkomisesta. Rikoksentehtäjän tuli maksaa 60 markkaa asianomistajalle, 60 markkaa kuninkaalle sekä 40 markkaa kaupungille, eikä häntä tuomittu lainsuojattomaksi tai menettämään omaisuuttaan. Jos hänellä ei ollut varaa maksaa, tuli hänet teloittaa.³³⁵ Maunu Eerikinpojan maanlaissa puolestaan kosto oikeusprosessissa mukana olleelle

³²⁴ SML, K 8, s.45

³²⁵ DL, E 1, s.21, myös ÖGL, E 1:1-2, s.35

³²⁶ YVGL, U 1:2, 1:9, s.247, myös YVGL, Tillägg 18, s.381

³²⁷ Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa rauhanvalarikoksista tuomittiin sakkoihin. MES, E 26, s.222

³²⁸ MES, E 21, s.220

³²⁹ UL, K 4:1, s.44

³³⁰ VML, K 1:1, s.34, myös SML, K 4:1, s.43

³³¹ HSL, K 1:2, s.288, myös ÖGL, E 7, s.37, myös SML, K 4:1, s.43

³³² MEL, E 11, s.190

³³³ MEL, E 12, s.190–191

³³⁴ MES, E 8-10, s.215

³³⁵ MES, E 26, s.222

henkilölle oli rikos kuninkaan rauhanvalalakia vastaan. Jos joku kosti sellaiselle henkilölle, joka oli todistanut häntä vastaan kuninkaan edessä, tuli hänet tuomita rauhanvalarikoksesta lainsuojattomaksi, kuten myös kaikki ne, jotka olivat tämän mukana kostamassa.³³⁶ Norjalaisessa Maunu Lainparantajan maanlaissa kostaminen varkaille ja muille kuin rikoksen tekijöille³³⁷ oli määritelty häpeällisiksi rikoksiksi, joihin syyllistynyt tuli tuomita lainsuojattomaksi ja ”menettämään karjansa ja omaisuutensa, maansa ja irtaimistonsa, [...] eikä hän [syyllinen] saisi koskaan enää tulla maahan”.³³⁸

4.3.Kotirauhan rikkomukset

”Jos joku ratsastaa toisen kotiin, oli kyseessä sitten yksi tai useampi [henkilö], aikeenaan vahingoittaa tätä tai jotakuta tämän taloudesta, [...] kun he saapuvat pihaan, haavoittavat tai tappavat [...] syyttömän, ovat he kaikki rikkoneet kuninkaan rauhanvalan. Silloin jokainen vastaa [lain edessä] itsestään: heidät tulee tuomita lainsuojattomiksi koko valtakunnan alueella (*biltoga*), ja heidän omaisuutensa tulee jakaa.”³³⁹

Tutkielmassani on kodin erillisrauhan rikkomuksiksi luokiteltu kodin alueelle ja sen rakennuksiin tunkeutuminen sekä kodin alueen sisäpuolella tehdyt väkivallanteot. Kotirauha suojasi sekä asumusta että rajattua pihapiirin aluetta, mikä kävi ilmi useista laeista. Joitakin pihapiirin alueen rakennuksia, kuten ulkokuonetta, tai pihapiirin alueella harjoitettavaa aktiviteettia, kuten uimista tai nukkumista, suojasi erillisrauha, jonka rikkomisesta rankaistiin ankarasti. Maunu Eerikinpojan maanlain mukaan aitauksen ulkopuolella ollutta saunaa, pajaa, ulkokuonetta ja aittaa suojasi sama rauha kuin tonttia tai pihaa, ja se, joka teki tahallisen väkivaltarikoksen edellä mainituissa paikoissa, syyllistyi rauhanvalarikokseen.³⁴⁰

Myös Maunu Lainparantajan maanlain mukaan asutussa talossa, maatalon pihalla, niittyä tai peltoa ympäröivän aidan sisäpuolella tai kodin alueella tehty tappo luokiteltiin rikokseksi, jota ei voitu sovittaa sakoin, ellei henkirikos tapahtunut hätävarjelun tai itsensä puolustamisen vuoksi.³⁴¹ Edellisestä voidaan myös suuntaa antavasti päätellä, mitkä alueet norjalaisen maanlain aikana laskettiin kuuluviksi kodin piiriin rikosoikeudellista vastuuta selvitetäessä. Jos kodin alueelle tunkeuduttiin fyysisesti, tai jos aidan sisäpuolelle tai taloon heitettiin jotakin tai ammuttiin esimerkiksi nuolella, rikottiin kotia suojaavaa rauhaa. Kodin piiri saattoi olla rauhoitettu koska koti oli naisten pääasiallista toiminta-alueita keskiajan Pohjoismaissa. Maakuntalakien perusteella

³³⁶ MEL, E 12, s.193, myös SML, K 4, s.43

³³⁷ MLL, M 3:4, s.45

³³⁸ MLL, M 6:1, s.47

³³⁹ VML, K 2, s.34, myös DL, E 2, s.21, ÖGL E 7:2, s.37 ja HSL, K 2, s.288

³⁴⁰ MEL, E 1, s.188

³⁴¹ MLL, M 3:5, s.45

muodostui kuva kodista pyhänä paikkana, jonne ihmisyhteisön selviytymiseen tähtäävät toiminnot ruokailusta viljan säilömiseen keskittyivät. Maunu Eerikinpojan kaupunginlain mukaan sama laki päti kotirauhan lisäksi saunarauhaan, käymälärauhaan sekä muihin laissa mainittuihin erillisrauhoihin liittyneisiin tapauksiin.³⁴² On kuitenkin muistettava, ettei Maunu Eerikinpojan kaupunginlain mukaan rauhanvalarikoksiin syyllistyneitä tuomittu lainsuojattomiksi.³⁴³

Kodin alueen rauhaan saatettiin paeta, eikä takaa-ajajilla ollut oikeutta tavoitella pakenijaa toisen kodin alueella. Kodin rajat saattoivat tässä tapauksessa olla hyvinkin tarkat, ja rikokset sekä rangaistukset saatettiin määritellä vasta kun tiedettiin, oliko hyökkääjä astunut jalallaan kotirauhan suojaaman alueen sisäpuolelle. Kodin alueen nauttiman erillisrauhan johdosta lakiteksteissä mainitaan useita tapauksia, joissa jotakuta ajettiin takaa, ja hän pakeni toisen kodin alueelle ollakseen erillisrauhan vaikutuspiirissä. Rauhan rikkomukseen syyllistyivät ne, jotka eivät luopuneet ajojohdistaan edes takaa-ajettua päästyä kodin alueelle.

Itä-Götanmaan laissa henkensä edestä pakenevan vahingoittaminen tai tappaminen oli rikkomus rauhanvalalakia vastaan, jos pakenija oli hakemassa turvaa kolmannen osapuolen tontilta tai omalta kotipihaltaan. Jos pakenija ratsasti vihollistensa tai takaa-ajajien edeltä pihaan ja takaa-ajajat heittivät häntä jollakin, minkä johdosta tämä haavoittui tai kuoli, olivat takaa-ajajat rikkoneet rauhanvalalakia.³⁴⁴ Lainsuojattomuuteen voitiin tuomita kaikki ne, jotka osallistuivat ajojahtiin ja aiheuttivat takaa-ajettua kuoleman. Jos takaa-ajettu pakeni vihollisiaan jonkun pihan alueelle, mutta kuoli tai haavoittui siellä takaa-ajajien heittämisestä tai ampumasta laukauksesta, olivat sekä ampuja että kaikki hänen seurassaan olleet rikkoneet rauhanvalan. Södermanlannin lain mukaan rauhanvalarikoksesta oli kyse myös silloin, kun joku pakeni takaa-ajajia toisen pihan alueelle, ja takaa-ajajat heittivät takaa-ajettua esineellä, joka osuikin pihalla olijoihin. Myös tässä tapauksessa kyse oli toisen kotiin tunkeutumisesta.³⁴⁵

Uplannin laissa on kokonainen luku kuninkaankaaresta omistettu toisen kotiin tunkeutumiseen liittyneille tapauksille. Uplannin lain mukaan kaikki toisen kotiin joukon mukana tunkeutuneet olivat tehneet rauhanvalarikoksen, ja heidät tuli kaikkia tuomita lainsuojattomuuteen.³⁴⁶ Myös norjalaisessa Frostatingin laissa kiellettiin ketään hyökkäämästä toisen kotiin. Edes kuningas, jaarli tai paroni ei saanut tunkeutua toisen taloon,³⁴⁷ eli Frostatingin laissa kaikki olivat samanarvoisia kotirauhan edessä. Jos kuningas tunkeutui toisen kotiin, tuli kärjäkutsu asian selvittämiseksi lähettää kaikkiin maakuntiin. Mikäli kuningas saatiin kiinni, sai hänet tappa, mutta jos hän pääsi

³⁴² MES, E 1:1, s.213

³⁴³ MES, E 26, s.222, MES, E 1:1, s.213

³⁴⁴ ÖGL, E 1, s.33

³⁴⁵ SML, K 5:3, s.44

³⁴⁶ UL, K V, s.44

³⁴⁷ FL, PR 50-52, s.278

pakoon, tuli hänestä lainsuojaton eikä hän enää koskaan saanut palata maahan.³⁴⁸ Samoin tuli menetellä talonpoikien kohdalla, jotka saattoivat olla naamioituneet toisen kotia ryöstämään lähtiessään. Jos he siis hyökkäsivät talon isännän kimppuun, sai heidät tappaa, jos heidät saatiin kiinni. Mikäli he pääsivät pakoon, tuli heidät julistaa lainsuojattomiksi.³⁴⁹ Norjalaisessa Gulatingin laissa miehen tappaminen omassa kodissaan oli häpeällinen rikos, samoin kuin oli toisen polttaminen kuoliaaksi kotonaan eli murhapoltto.³⁵⁰ Nuoremman Länsi-Götanmaan lain mukaan murhapoltto eli uhrin kodin polttaminen tämän ollessa sisällä oli rikos, jota ei voitu sovittaa sakoin. Rikoksen tekijä tuomittiin siis lainsuojattomaksi ja menettämään omaisuutensa.³⁵¹

Lainsuojattomiksi ja sakkojen maksuun tuomittiin se, joka tunkeutui toisen kotiin tappaakseen isännän.³⁵² Kotirauhan rikkomus oli kriminalisoitu jo Ruotsin vanhimmassa kauppapaikan laissa, jossa todettiin kotiin tunkeutumisen olleen rauhanrikos, mutta siitä rangaistiin pelkillä sakoilla.³⁵³ Norjalaisessa Gulatingin laissa oli kotiin murtautuminen, jos aikeissa oli hyökätä isännän kimppuun ja tappaa hänet, nimetty häpeälliseksi rikokseksi, josta rangaistiin lainsuojattomuudella.³⁵⁴ Maunu Lainparantajan maanlaissa kotiin tunkeutumisesta, kotirauhan rikkomisesta ja isännän tappamisesta hänen omassa kodissaan rangaistiin sekä sakoin että lainsuojattomuudella. Toisen kotiin tunkeutuneet joutuivat maksamaan kaksinkertaiset sakot, jos he selvisivät hengissä operaatiostaan. Mikäli he kuolivat, julistettiin heidät varoittavan esimerkin vuoksi lainsuojattomiksi.³⁵⁵

Norjalaisessa Gulatingin laissa kerrottiin miesjoukosta, joka hyökkäsi vapaan miehen kodin alueelle. Jos joukkio teki isännälle väkivaltaa, tuhosi hänen kotinsa tai ryösti hänen irtaimistoaan, tuli siitä rangaista lainsuojattomuudella.³⁵⁶ Jos joku asukas, yleisimmin talon isäntä, otettiin vangiksi kotiin tunkeuduttaessa, oli kyse rauhanvalarikkomuksesta. Vangin ottamisesta kirjoitettiin Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa. Jos tappoon syyllistynyt otettiin kiinni talossaan tai kotinsa alueella, olivat kiinniottajan syyllistyneet rauhanvalarikokseen.³⁵⁷ Kotirauha suojasi siis myös rikollisen taloa.

Toisen kotiin tai sen alueelle tunkeutuminen oli vakava rikos, vaikkei sen aikana oltaisikaan tehty väkivaltaa. Täten aikomus vahingoittaa tai tehdä väkivaltaa riitti tekemään rikoksesta rauhanvalarikoksen tai törkeän rikoksen. Kaikki tällaisen rikoksen tekoon osallistuneet tuli

³⁴⁸ FL, PR 50, s.278

³⁴⁹ FL, PR 62, s.282

³⁵⁰ GLL, PR 178, s.137

³⁵¹ YVGL, U 1:1, s.247

³⁵² MLL, M 19:2, s.61

³⁵³ Bj., 12, s.457. Lain mukaan myös väkivallasta kirkossa tai torilla rangaistiin vain sakoin.

³⁵⁴ GLL, PR 178, s.137

³⁵⁵ MLL, M 19:2, s.61

³⁵⁶ GLL, Misc. 142, s.123

³⁵⁷ MES, D 2:1, s.241

nuoremman Länsi-Götanmaan lain mukaan tuomita lainsuojattomiksi, ja jokainen oli itse oman asiansa päämies eli vastasi itsestään oikeuden edessä.³⁵⁸ Lainsuojattomuudella rangaistiin kotiin tunkeutujia myös Södermanlannin laissa, jossa kuninkaan rauhanvalaa rikottiin jo tunkeuduttaessa pihan alueelle, väkivallanteoista ja vangitsemisesta puhumattakaan.³⁵⁹ Myös Itä-Götanmaan laissa kotiin tunkeutuminen³⁶⁰ sekä yksilön vangitseminen tämän kotona³⁶¹ olivat rauhanvalarikoksia, joista tuli rangaista lainsuojattomuudella. Itä-Götanmaan laista kävi ilmi kodin olleen tarkkaan suojeltu paikka, ja kotiin tunkeutumiseen liittyneet rikokset mainittiin Itä-Götanmaan lain rauhanvalankaareissa useasti. Sen mukaan vain mies saatettiin tuomita toisen kotiin hyökkäämisestä, sillä naista, alaikäistä tai orjaa ei voitu tuomita lainsuojattomaksi valtakunnan alueella.³⁶²

Ruotsalaisessa Maunu Eerikinpojan maanlaissa olivat kotiin tunkeutumiseen liittyneet säädökset linjassa ruotsalaisten maakuntalakien kanssa. Myös Maunu Eerikinpojan maanlaissa toisen kotiin tunkeutuminen yksin tai ryhmässä, aikomuksena aiheuttaa vahinkoa, oli rauhanvalarikos, josta voitiin tuomita lainsuojattomaksi ja menettämään omaisuutensa.³⁶³ Maunu Eerikinpojan kaupunginlain mukaan toisen vieminen väkivalloin pois kotoaan luettiin rauhanvalan rikkomukseksi,³⁶⁴ eli kaupunginlakikin muistuttaa tässä varsin paljon sisällöltään maakuntalakeja. Jos pihaan tunkeuduttiin väkivalloin, sidottiin isäntä ja vietiin hänet pois kotoaan, minkä jälkeen hänet pahoinpideltiin tai hänet vangittiin ja tapettiin, olivat tekijät syyllistyneet rauhanvalarikokseen.³⁶⁵ Kodissa tapahtuneesta haavoittamisesta annettiin 120 markan suuruiset (”kolminkertaiset”) sakot ruotsalaisen Södermanlannin lain mukaan, mutta tekijää ei tuomittu lainsuojattomaksi.³⁶⁶ Oli siis mahdollista, että kotirauhan rikkomiseksi laskettiin vain vakavat väkivallanteot, kun taas vähemmän vakavista haavoittamisista saattoi selvitä sakkorangaistuksella, eikä lainsuojattomuustuomio ollut tarpeen.

Itä-Götanmaan laissa mainittiin tapaus, jossa miehet tapasivat jonkun tilalla ystävinä, mutta erosivat vihassa. Rauhanvalalain rikkomus tapauksesta tuli silloin, jos toinen vihastuttuaan haki kotoaan aseita tai apuvoimia ja hyökkäsi toisen kotiin ”lyöden, hakaten tai tappaen”. Tällöin

³⁵⁸ YVGL, U 1:6, s.247, myös ÖGL, E 1, s.33, ÖGL E 7:1, s.37 ja YVGL, Tillägg 7:7, s.378. Myös MES, E 4:1, s.214, myös ÖGL, E 7:1, s.37

³⁵⁹ SML, K 5, s.43

³⁶⁰ ÖGL, E 1:1, s.33, myös ÖGL, E 1:2, s.34

³⁶¹ ÖGL, E 7:1, s.37

³⁶² ÖGL, E 15:1–2, s.39

³⁶³ MEL, E 1, s.188, myös MES, E 1, s.213. Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa kuitenkin kerrottiin myös, että jos hyökkääjät tunkeutuivat toisen kotiin aikeissa aiheuttaa vahinkoa, mutta eivät onnistuneet aikeissaan, ei kyseessä ollut rauhanvalarikos, vaan rikos, josta sai rangaistukseksi 40 markan sakon. Jos he taas murtautuivat taloon, aiheuttivat lyönneillään naarmuja asukkaille, tönivät ja tuupppivat jotakuta tai aiheuttavat mustelmia ”tai muuta hengenvaarallista”, oli kyseessä rauhanvalarikos, jos tapahtuneelle löytyi kuusi todistajaa.

³⁶⁴ MES, E 18, s.218

³⁶⁵ MEL, E 22, s.193

³⁶⁶ SML, M 12, 26–29, s.168–169

lainsuojattomiksi tuomittiin hyökkääjän lisäksi kaikki hänen mukanaan olijat.³⁶⁷ Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa kerrottiin myös, että kahden miehen tavattua pihalla ystävinä ja erottua vihamiehinä ei rauhanvalaa oltu rikottu, paitsi jos toinen miehistä lähti pihalta vihaisena hakemaan apujoukkoja ja aseita. Jos hän tämän jälkeen palasi pihalle, löi tai tappoi, olivat sekä mies että apujoukkojen jäsenet rikkoneet rauhanvalan.³⁶⁸ Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa ei rauhanvalarikoksista tuomittu lainsuojattomuuteen tai omaisuuden menetykseen vaan sakkoihin. Jos rikoksen tekijällä ei ollut varaa maksaa sakkoja, tuli hänet mestata.³⁶⁹

Nuoremman Länsi-Götanmaan lain mukaan lainsuojattomaksi tuomittiin myös se, joka tappoi pihatien ulkopuolella (*utom gårdsled*).³⁷⁰ Itä-Götanmaan laissa tuomittiin sakkorangaistukseen se, joka tuli toisen niitylle tai pellolle tavoitteenaan lyödä mustelmille tai haavoittaa tilan omistajaa tai jotakuta hänen väestään. Lievemmästä väkivallanteosta saattoi siis selvitä sakoin, jos teko tehtiin kauempana kodista, vaikkakin toisen maan alueella.³⁷¹ Jo edellä mainittujen tapausten lisäksi mainittiin, että kodin alueeksi voitiin laskea myös pellot ja niityt, joille tunkeutumisesta kylvö- tai sadonkorjuu-aikaan tosin tuomittiin sakkoihin.³⁷² Agraariyhteisössä sadon onnistumista ei voitu riskeerata, ja sitä tuli suojella myös ihmisten aiheuttamilta vahingoilta, kuten edellä olevat esimerkit Itä-Götanmaan maakuntalaista kertoivat. Koska kodin seinien sisäpuolelle hyökkäämisestä rangaistiin usein lainsuojattomuudella, mutta pelloille hyökkäämisestä vain sakoin, voidaan todeta, että kotirauha Itä-Götanmaan laissa koski ainoastaan asuinrakennusta, kun taas muille alueen rakennuksille oli omat rauhanlakinsa. Jos joku surmattiin pihatien rajojen ulkopuolella, tuli kyläläisten etsiä käsiinsä tappaja tai maksaa sakko tapahtuneen rikoksen vuoksi. Jos tappaja tunnusti tekonsa, tuomittiin hänet vanhemman Länsi-Götanmaan lain mukaan käräjillä lainsuojattomaksi, *till skogen*.³⁷³

Frostatingin lain mukaan talonpojan omaisuuden tai karjan ryöstämisestä tämän kodin alueella voitiin tuomita lainsuojattomaksi. Jos ryöstäjät veivät talonpojan lemmiä mutta heidät saatiin kiinni ryöstösaaliin kanssa, heidät tuomittiin sakkoihin, mikäli ryöstäjät antautuivat heti. Mikäli he vastustelivat kiinniottoa ja varastetun karjan luovuttamista, tuli heidät julistaa lainsuojattomiksi, eikä heidän saamistaan haavoista tarvinnut maksaa korvausta.³⁷⁴ Saunassa tai uimassa olleen tappaminen sekä tarpeitaan tekevän tappaminen olivat häpeällisiä rikoksia, joista rangaistiin

³⁶⁷ ÖGL, E 1:4, s.34

³⁶⁸ MES, E 7, s.214

³⁶⁹ MES, E 26, s.222

³⁷⁰ YVGL, D 28, s.260

³⁷¹ ÖGL, V 8, s.79

³⁷² ÖGL, E 27, s.43, myös ÖGL, V 8, s.79

³⁷³ ÄVGL, Om mandräp 13, s.27

³⁷⁴ FL, Misc. 14, s.288

lainsuojattomuudella vanhemman Länsi-Götanmaan lain mukaan.³⁷⁵ Esimerkiksi uhrin puolustuskyvyttömyys tai tämän asema erillisrauhan suojelemana teki taposta häpeällisen rikoksen. Nuoremmassa Länsi-Götanmaan laissa mainittiin oluttuvassa tehdyn henkirikoksen, nukkuvan tappamisen, saunassa tai huussissa tehdyn henkirikoksen sekä uivan ihmisen tapon olleen häpeällisiä raakalaistekoja (*nidingsverk*) uhrin puolustuskyvyttömän aseman vuoksi.³⁷⁶ Rikoksentehtäjän oli kuitenkin mahdollista selvittää näistä sakoilla.³⁷⁷ Nukkuvan miehen sekä salmessa uivan miehen tappamisesta rangaistiin lainsuojattomuudella, jos tekijää ei heti saatu kiinni, kerrottiin Maunu Eerikinpojan maanlaissa.³⁷⁸

4.4. Julkisen paikan rauhanrikokset

Maunu Eerikinpojan maanlain kuninkaankaareissa³⁷⁹ todettiin seuraavasti:

”Jos joku tekee väkivaltaa sille, jota kuningas suojelee rauhallaan, koska tämä oli nostanut syytteen häntä vastaan kuninkaan edessä, ja jos hänet saadaan kiinni [...], on hän menettänyt elämänsä ja omaisuutensa.”

Erillisrauha koski useaa julkista paikkaa, joista useimmiten laeissa mainittiin kirkot, kirkon pihat ja kirkkomaat sekä käräjäpaikat, mutta myös tiettyjä teitä ja kulkureittejä esimerkiksi käräjiltä kotiin suojaerillisrauha. Kirkko ja käräjät olivat useimmissa laeissa mainittuja rauhan suojaamia paikkoja, joissa tehdyistä vakavista rikoksista rangaistiin monesti lainsuojattomuudella, koska kyseessä olivat sekä maalliselle että kirkolliselle yhteisölle tärkeät kokoontumispaikat. Maakuntalaeissa kirkko ja käräjät olivat tyypillisiä rauhan suojaamia paikkoja, ja kaupunginlakien mukaan kaupungeissa vallitsi kirkko- ja raastuparauha.³⁸⁰ Kirkon erillisrauhaa käsiteltäessä voidaan analysoida kanonisen lain vaikutusta maalliseen lakiin, sillä maalliset lait kertoivat myös kirkollisen instituution erityisasemasta. Ruotsalaisen Uplannin lain mukaan kirkon omaisuutta varastaneella ei enää ollut oikeutta kirkkorauhan suojelukseseen, sillä hän oli rikkonut kirkkoa vastaan, mutta häntä ei kuitenkaan tuomittu lainsuojattomaksi.³⁸¹

Norjalaisen Frostatingin lain mukaan kolmessa nimeltä mainitussa paikassa kaikkia ihmisiä suojaerillisrauha. Kirkossa, käräjillä ja juhliissa olivat kaikki rauhan suojaamia, mutta ”missään muussa paikassa [tehdyn rikoksen perusteella] ei ketään tule julistaa

³⁷⁵ ÄVGL, U 6–8, s.70. Vanhemmassa Länsi-Götanmaan laissa häpeällinen rikos (*niding*) oli synonyymi rikokselle, josta ei voitu rangaista sakoin (*urbota*), kun taas nuoremmassa Länsi-Götanmaan laissa osasta häpeällisiä rikoksia rangaistiin sakoin.

³⁷⁶ YVGL, U 2:1-4, s.248

³⁷⁷ YVGL, U Föklaringar till urbotamål, s.248–249

³⁷⁸ MEL, D1 16, s.225

³⁷⁹ MEL, K 27, s.15

³⁸⁰ MES, E 14, s.217

³⁸¹ UL, Ky 18, s.29

lainsuojattomaksi”.³⁸² Frostatingin laissa kerrottiin väkivallanteon kirkossa tai kirkon alueella johtaneen lainsuojattomuuteen. Jos mies löi, haavoitti tai tappoi toisen miehen kirkossa tietoisena aikomuksenaan vahingoittaa tätä, tuli hän menettämään ”rauhansa ja omaisuutensa”, ja rikoksentekijän omaisuus tuli jakaa ”pyhän Olavi-kuninkaan”³⁸³ sekä maallisen kuninkaan kesken.³⁸⁴ Myös norjalaisen Gulatingin lain mukaan kirkkomaalla tappelijat tuli tuomita ikuiseen lainsuojattomuuteen. Gulatingin lain mukaan tämä määräys oli annettu kuningas Magnus Erlingssonin nimissä.³⁸⁵ Frostatingin laissa kuitenkin kerrottiin, että oli kirkossa tai sen alueella tehtyjä väkivaltarikoksia, joista rangaistiin sekä sakoilla että lainsuojattomuudella. Rikoksen tekijällä ei ollut oikeutta palata valtakunnan alueelle, ennen kuin oli hyvittänyt kirkolle tekemänsä rikoksen.³⁸⁶ Tämä voidaan tulkita esimerkiksi kirkon vaikutusvallasta maalliseen lakiin, sillä varsinkin nuoremmissa laeissa osa rauhanvalarikkomusten sakoista tuli jakaa kuninkaalle ja asianomistajalle.

Jo ruotsalaisten maakuntalakien välillä näkyi eroavaisuuksia kirkon erillisrauhan rikkomisesta annetuista rangaistuksista. Södermanlannin lain mukaan haavoittamisesta kirkon alueella rangaistiin ainoastaan sakoin, jotka tosin saattoivat olla hyvin korkeat.³⁸⁷ Muistakin rauhanrikoksista, kuten haavoittamisesta käräjillä tai kodin alueella tuomittiin vain sakkoihin.³⁸⁸ Jos jotakuta lyötiin tai vedettiin hiuksista kirkkomaalla, oli kyseessä rauhanrikos nuoremman Länsi-Götanmaan lain mukaan. Siitä huolimatta rikoksesta on kuitenkin mahdollista selvitä 12 äyrin sakoilla.³⁸⁹ Vaikuttaisi siis siltä, että kaikkia väkivallantekoja rauhan aikanaan ei pidetty rauhanvalarikoksina. Kirkossa ja käräjillä tehtyjä tapoja kutsuttiin vanhemmassa Länsi-Götanmaan laissa häpeällisiksi rikoksiksi (*nidingsverk*), joita ei voitu sovitella sakoin, ja joista rangaistiin lainsuojattomuudella ja omaisuuden menetyksellä.³⁹⁰

Jos mies tapettiin kirkossa, oli kirkon siunaus siten hälvennyt,³⁹¹ ja joissain tapauksissa kirkko piti siunata uudestaan, minkä saattoi tehdä vain piispa. Väkivallanteko siis saastutti kirkon ja kirkkomaan pyhyden. Myös Frostatingin laista kävi ilmi kirkon siunaus, johon kirkossa tehdyt rikokset vaikuttivat. Jos kirkossa vuodatettiin verta vahingossa, ei siunaus ollut hälvennyt, mutta jos

³⁸² FL, PR 58, s.281

³⁸³ Koska kyseessä on Frostatingin laki, joka oli voimassa Keski-Norjassa (vrt. liitteissä kartta 1), saattoi ”Pyhä Olavi-kuningas” mahdollisesti tarkoittaa Nidaroksen hiippakuntaa ja sen piispaa.

³⁸⁴ FL, C 10, s.229

³⁸⁵ GLL, C 32, s.60

³⁸⁶ FL, C 10, s.230

³⁸⁷ SML, M 12, 26–29, s.168–169

³⁸⁸ SML, M 12, s.168–169

³⁸⁹ YVGL, Ky 25, s.208

³⁹⁰ ÄVGL, Ky 3, s.3, myös YVGL, Ky 22, s.208, YVGL, U 1:3, s.247 ja YVGL, Ky 5, s.204 sekä ÄVGL, Ky 3, s.3, myös YVGL, Ky 5, s.205 ja ÄVGL, U, s.70–71.

³⁹¹ ÄVGL, Ky 3, s.3

kirkossa tehtiin väkivallantekoja vihamielisin aikein, tuli kirkko siunata uudelleen.³⁹² Teon tahallisuus vaikutti siis sosiaaliseettiseen paheksuttavuuteen ja siten rangaistukseen. Itä-Götanmaan lain mukaan rauhanvalarikokseen syyllistettiin myös jos käräjillä tai sisällä kirkossa tapettiin tai haavoitettiin jotakuta, sillä kirkossa ja käräjillä tuli kaikkien osalta vallita rauha.³⁹³ Itä-Götanmaan laissa todettiin, että jos kirkossa tehtiin henkirikos, rangaistiin rikoksen tekijää sakoilla ja ekskommunikaatiolla. Mikäli tämä ollut halukas vuosienkaan kuluttua suorittamaan sakkorangaistustaan, voi piispa ilmoittaa asiasta kuninkaalle, jonka tuli mestauttaa tappaja.³⁹⁴ Kirkossa tehty tappo saattoi siis johtaa kuolemanrangaistukseen.

Kirkkomaalla tehdystä henkirikoksesta saattoi selvitä sakoin, mutta käräjillä tehdyn henkirikoksen kohdalla asia oli toisin, sillä esimerkiksi nuoremmassa Länsi-Götanmaan laissa käräjillä tehty henkirikos johti lainsuojattomuustuomioon.³⁹⁵ Väkivallanteot raastuvassa luokiteltiin rauhanvalarikoksiksi kuten väkivalta käräjillä, ja rauhanvalarikoksista rangaistiin ruotsalaisessa Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa sakoin, jos kyseessä oli pitkäkestoinen vihamielisyys yhtäkkiä leimahtaneen riidan sijasta.³⁹⁶ Myös matkarauha liittyi kirkko- ja kärjärauhaan, sillä kirkkoon tai käräjille matkustavia suojasi oma erillisrauhansa, joka ei kuitenkaan ollut voimassa, jos esimerkiksi kirkosta ei matkustettu suoraan kotiin eli toiseen erillisrauhan suojaamaan paikkaan.

Matkarauhan tarkoituksena oli oletettavasti suojata esimerkiksi käräjille matkanneita todistajia, jottei heille kostettaisi matkalla käräjillä langetetun tuomion vuoksi. Jo käräjille tai kirkkoon johtavalla tiellä vallitsi siis rauha, jonka rikkomisesta väkivallanteoin tai muutoin rangaistiin lainsuojattomuudella. Myös kokoukseen matkaajia tai sieltä palanneita suojasi rauha, jonka rikkominen oli rauhanvalarikos.³⁹⁷ Jos joku tuli haavoitettuna tai verisenä käräjille, eli ilmeisen väkivallanteon uhrina, ja tapahtuneen puolesta löytyi yksi todistaja, tuli rikoksen tekijä julistaa lainsuojattomaksi Frostatingin lain mukaan.³⁹⁸ Nuoremmassa Länsi-Götanmaan laissa todettiin myös, että matkustettaessa käräjille tai kirkkoon tai käräjiltä ja kirkosta kotiin, on matkalainen rauhan suojaama. Kärjämatkalla olevien kimppuun hyökätessä syyllistyi rauhanvalarikokseen, vaikkei fyysisistä vahinkoa olisikaan tapahtunut.³⁹⁹

Myös norjalaisessa Maunu Lainparantajan kaupunginlaissa mainittiin kärjämatkalla vallitseva rauha, joka oli voimassa myös käräjien aikaan. Kaikkia käräjille matkaajia suojasi keskinäinen

³⁹² FL, C 10, s.230

³⁹³ ÖGL, E 3, s.35, myös YVGL, Tillägg 7:14, s.380

³⁹⁴ ÖGL, Ky 25, s.17

³⁹⁵ YVGL, U 1:4, s.247

³⁹⁶ MES, E 26, s.222

³⁹⁷ YVGL, Tillägg 7:13, s.380

³⁹⁸ FL, PR 29, s.270

³⁹⁹ YVGL, Tillägg 7:16, s.380

rauha, joka oli voimassa myös käräjien aikana. Tämän rauhan rikkojaa rangaistiin lainsuojattomuudella, ja hän tuli menettämään sekä omaisuutensa että oikeutensa asua maassa.⁴⁰⁰ Norjalaisessa kaupunginlaissa voitiin siis tuomita koko valtakunnan kattavaan lainsuojattomuuteen toisin kuin ruotsalaisessa kaupunginlaissa. Norjalaisen Maunu Lainparantajan maanlain mukaan tuli kaikkien kärjämatkalle valittujen olla rauhallisissa väleissä keskenään, kunnes pääsivät takaisin kotiin. Jos rauhaa rikottiin tappamalla tai haavoittamalla, tuli tekijä tuomita lainsuojattomaksi ja menettämään omaisuutensa.⁴⁰¹

Nuoremmassa Länsi-Götanmaan laissa todettiin useasti, että rauhanlakeja rikottiin, kun väijyttiin toista kirkko- tai kärjätiellä ja hyökättiin tämän kimppuun.⁴⁰² Väijytyksen järjestämisestä kärjä- tai kirkkotiellä ja aikeista tappaa, haavoittaa tai lyödä käräjille tai kirkkoon menijää rangaistiin lainsuojattomuudella myös ruotsalaisessa Maunu Eerikinpojan maanlaissa.⁴⁰³ Myös Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa väijytyksen järjestäminen kirkkoon tai raastupaan johtavalla tiellä oli rauhanvalarikos, ellei siihen liittynyt kiista syntynyt lyhytaikaisen vihamielisyyden seurauksena.⁴⁰⁴ On kuitenkin huomioitava, ettei Maunu Eerikinpojan kaupunginlain mukaan rauhanvalarikoksista kuitenkaan tuomittu lainsuojattomuuteen koko valtakunnan alueella, vaan sakkoihin.⁴⁰⁵ Myös Västmanlannin laissa rauhanvalarikoksen tunnusmerkit täytyivät ainoastaan silloin, kun kärjä- tai kirkkotiellä tapettiin tai haavoitettiin,⁴⁰⁶ sillä uhkailusta, joka ei johtanut rikokseen, ei tullut rangaista.⁴⁰⁷ Jos kaksi kärjätien tai kirkkotien kulkijaa ajautuivat tappeluun keskenään ja toinen tapettiin, ei kyse ollut rauhanvalarikoksesta,⁴⁰⁸ mikäli kyseessä oli sattumanvarainen kohtaaminen, eli pahat aiheet määrittivät syyllisyyden myös tähän rikokseen.

Uplannin laissa kerrottiin, että kirkko- ja kärjämatkarauha suojasi vain niitä, jotka olivat matkalla kirkosta tai käräjiltä omaan kotiinsa. Jos kirkosta tai käräjiltä tulijaa väijyttiin tiellä ja tämän kimppuun hyökättiin, olivat hyökkääjät rikkoneet kuninkaan rauhanvalaa vastaan, ja heitä tuli rangaista lainsuojattomuudella ja omaisuuden menetyksellä.⁴⁰⁹ Jos joku oli matkalla kirkosta tai käräjiltä ystävänsä luo tai kapakkaan juominkeihin, ja matkalla joutuu väijytyksen uhriksi kärsien fyysistä vahinkoa, ei häntä suojannut kärjä- eikä kirkkorauha.⁴¹⁰ Itä-Götanmaan lakikin kertoi, että matkarauha suojasi matkalla käräjiltä tai kirkosta kotiin, mutta rauhanvalaa ei rikottu, jos

⁴⁰⁰ MLB, T 4:1, s.5

⁴⁰¹ MLL, T 5:1, s.11

⁴⁰² YVGL, Tillägg 7:13, s.380, myös YVGL, Tillägg 7:15, s.380 ja YVGL, Tillägg 7:17, s.381

⁴⁰³ MEL, E 15, s.191, myös MEL, E 17, s.192

⁴⁰⁴ MES, E 12-13, s.216

⁴⁰⁵ MES, E 26, s.222

⁴⁰⁶ VML, K 4, s.35, myös DL, E 4, s.22

⁴⁰⁷ VML, K 4, s.35, SML, K 7, s.44, myös HSL, K 4, s.289 ja ÖGL, E 3:3, s.35

⁴⁰⁸ ÖGL, E 3:3, s.35

⁴⁰⁹ UL, K 7, s.45

⁴¹⁰ UL, K 7:1, s.45, myös DL, E 4, s.22

juominkeihin tai johonkin toiseen paikkaan matkanneen kimppuun hyökättiin ja häntä vahingoitettiin tai hänet tapettiin.⁴¹¹ Maunu Eerikinpojan maanlaissa kuvailtiin tarkasti ne käräjä- ja kirkkomatkaan liittyneet tilanteet, jossa matkarauha suojaasi matkalaista. Jos tämä oli menossa kotiinsa, oli hän matkarauhan suojaassa,⁴¹² mutta jos hän oli menossa juominkeihin tai ystävänsä luo ja häntä kohtasi rikos, ei kuninkaan rauhanvalalaki suojannut häntä.⁴¹³

Maunu Lainparantajan maanlaissa mainittiin useita tilanteita ja paikkoja, joita suojaasi rauha. Kuninkaan saattueen läsnä ollessa, käräjillä, kihlakunnantuomarin kokouksessa tai muissa kokouksissa tai häissä suojaasi kyseistä paikkaa rauha, samoin kuin jouluna, kiirastorstaina ja pääsiäisviikon aikaan.⁴¹⁴ Edellä mainitun kaltaisten paikkasidonnaisten väkivaltarikosten lisäksi oli siis olemassa aikasidonnaisia väkivaltarikoksia. Mikäli joku teki väkivaltaa kuninkaan luo tulossa olevan tai kuninkaan luota lähteneelle rikolliselle tietyn ajan sisällä, oli kyseessä rauhanvalarikos Maunu Eerikinpojan maanlain mukaan.⁴¹⁵ Tappajaakin suojaasi rauha myös muualla kuin kirkossa tai luostarissa, jos hänelle oli erikseen annettu rauha julkisessa tilassa oleskelua varten. Jos joku teki väkivaltaa tappajalle sen määräajan aikana, joka tälle oli laissa annettu kuninkaan luo menemiseksi tai sieltä tulemiseksi, oli kyseessä rauhanvalarikos Maunu Eerikinpojan maanlaissa.⁴¹⁶ Kuninkaan rauha koski rikollisia myös norjalaisessa Frostatingin laissa.

Edellisistä tapauksista käy ilmi, että kuninkaan rauha antoi poikkeuksellisen aseman lainsuojattomalle, joka muuten saatettiin tappaa koska vain, mikä kertoo kuninkaanrauhan voimassaolosta. Myös kuninkaan läsnäolo loi poikkeustilanteen, jonka aikana tehdystä henkirikoksesta rangaistiin ankarasti. Kuten jo mainittiin, kuninkaan saattueeseen kuuluneen tappamisesta rangaistiin Maunu Lainparantajan maanlaissa lainsuojattomuudella, sillä silloin oli kyseessä rikos, jota ei voitu hyvittää sakoin. Samoin meneteltiin, jos kuninkaan läheisyydessä, pihalla tai laivassa tapettiin joku, vaikkei kuningas itse olisikaan ollut lähettyvillä. Jos joku tapettiin kaupungin rajojen sisällä kuninkaan ollessa kaupungissa tai kaupungin satamassa, rangaistiin rikollista kuninkaan armollisuuden perusteella.⁴¹⁷ Esimerkiksi ruotsalaisessa Itä-Götanmaan laissa vastaavanlaisista saattueen jäseniin kohdistuvista rikoksista rangaistiin sakoin.⁴¹⁸

Nuoremmassa Länsi-Götanmaan laissa mainittiin oluttuvassa tehdyn henkirikoksen olleen häpeällinen raakalaisteko (*nidingsverk*),⁴¹⁹ josta syyllinen saattoi selvitä sakoilla.⁴²⁰ Vanhemmassa

⁴¹¹ ÖGL, E 4, s.36, myös ÖGL, E 3:1–2, s.35 ja UL, K 7:1, s.45

⁴¹² MEL, E 18, s.192

⁴¹³ MEL, E 19, s.193

⁴¹⁴ MLL, M 19:1, s.60

⁴¹⁵ MEL, D1 6, s.223

⁴¹⁶ MEL, D1 6, s.223

⁴¹⁷ MLL, M 4:3, s.46

⁴¹⁸ ÖGL, D 14:1-9, s.62–63

⁴¹⁹ YVGL, U 2:1–4, s.248

Länsi-Götanmaan laissa myös kapakassa veitsellä tehty tappo oli häpeällinen rikos, jos rikoksen tekijä ja uhri olivat kapakassa syöneet samalla veitsellä samaa lihaa,⁴²¹ mikä mahdollisesti tulkittiin merkiksi jonkinasteisesta toveruudesta. Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa mainittiin laivarauha,⁴²² ja myös veneessä tappamisesta saatettiin rangaista lainsuojattomuudella. Jos kolme miestä matkusti veneessä ja yksi tappoi toisen, mutta veneen rantauduttua ei päästykään yksimielisyyteen tappajan henkilöllisyydestä, tuli se selvittää jumalantuomion eli rautakokeen (*järnbörd*) avulla. Se, kumpi kokeen jälkeen todettiin syylliseksi, tuli julistaa lainsuojattomaksi, kirjoitettiin norjalaisessa Frostatingin laissa.⁴²³ Vastaavanlaisia rikoksia ei kuitenkaan pidetty rauhan- ja rauhanvalalain rikoksina muissa kuin edellä mainituissa laeissa, eikä niistä siten rangaistu lainsuojattomuudella. Tämä saattoi kertoa esimerkiksi maakuntien eroavista olosuhteista tai lainsäätäjien tarpeista.

4.5. Silvonta ja törkeät henki- ja väkivaltarikokset

Tässä alaluvussa käsitellään muita henki- ja väkivaltarikoksia. Osa käsitellyistä rikoksista oli nimetty rauhan- ja rauhanvalarikoksiksi, ja osaa pidettiin törkeinä rikoksina, joista oli rangaistava lainsuojattomuudella. Osa henkirikoksista oli erityisesti vanhimmissa laeissa luokiteltu rauhanrikoksiksi, mutta koska kaikki henkirikokset, esimerkiksi murhatapaukset, eivät lukeutuneet rauhanrikoksiksi, on näitä henkirikoksia käsitelty johdonmukaisuuden vuoksi tässä luvussa.

Tässä tutkielmassa henkirikoksiksi lasketaan kaikki sellaiset rikokset, jotka johtavat uhrin kuolemaan, ja uhrin kuolema käy ilmi kyseisestä laista. On toki mahdollista, että väkivaltarikoksen uhri kuoli myöhemmin esimerkiksi saamiinsa vammoihin, mutta koska lakiaineisto ei kerro tällaisista seikoista, on väkivaltarikokset luokiteltu sen perusteella, mitä niistä on lähdeaineistossa kerrottu. Kuten jo todettua, lähdeaineistossakaan ei ole käsitelty henki- tai väkivaltarikoksia johdonmukaisesti yhdessä tiettyssä luvussa, vaan erityisesti ruotsalaisissa laeissa oli omat kaarensa tahalliseen tapoon ja tahattomalle tapoon eli kuolemantuottamukselle. Tässä tutkielmassa tapolla tarkoitetaan tahallista tappoa eli tietoista henkirikosta. Murhatapaukset oli monesti käsitelty törkeiden rikosten yhteydessä.⁴²⁴

⁴²⁰ YVGL, U Föklaringar till urbotamål, s.248–249

⁴²¹ ÄVGL, U 8, s.70

⁴²² MES, E 1:1, s.213

⁴²³ FL, PR 6, s.259

⁴²⁴ Salonen, 2009, s.50

4.5.1. Silvonta, rikoksessa avustaminen ja uhrin puolustautumisen esto

Rauhan- ja rauhanvalarikokseksi oli luokiteltu tahallinen silvonta (*lemlästning*), sillä kuten tästä alaluvusta käy ilmi, liittyi silpomiseen usein myös uhrin sitominen tai hänestä kiinni pitäminen, minkä vuoksi uhri ei kyennyt pakenemaan ja joutui puolustuskyvyttömään asemaan. Näissä tapauksissa sekä väkivaltarikoksen varsinainen suorittaja että avunantajat tuomittiin lainsuojattomiksi ja menettämään omaisuutensa, kuten oli tyypillistä rauhanvalarikoksille. Jos yhden uhrin surmaan oli osallisena useampi tekijä, oli kyse rangaistuksista päätellen erittäin vakavasta rikoksesta.

Jos mies silpoi irti toisen miehen käden, jalan tai muun raajan, tuomittiin hänet lainsuojattomaksi sekä menettämään omaisuutensa norjalaisen Frostatingin lain mukaan. Samassa laissa vapaan ja rauhaan oikeutetun miehen kuohitsemisesta tai tämän kielen irti leikkaamisesta tuomittiin lainsuojattomaksi, eikä häntä enää tullut päästää kuningaskunnan rajojen sisäpuolelle. Tällaisessa tapauksessa lainsuojattomuuteen tuli tosin tuomita kolme miestä: se, joka leikkasi raajan irti, ja ne kaksi, jotka pitelivät uhria kiinni, jottei tämä pystyisi puolustautumaan.⁴²⁵ Maunu Lainparantajan maanlaissa raajojen irti leikkaaminen, silmien puhkominen, kielen leikkaaminen irti tai miehen kuohitseminen oli luokiteltu alhaisiksi tihutöiksi (*nidingsdåd*), joiden tekijät tuli tuomita lainsuojattomiksi ja menettämään omaisuutensa.⁴²⁶ Jos mies kaadettiin maahan ja hänet ”kuohittiin kuten eläin”, hänen silmänsä puhkaistiin, hampaansa lyötiin irti, hänen nenänsä, korvansa tai kielensä silvottiin, tai jos käsi, jalka tai molemmat leikattiin irti, olivat sekä rikoksentekijä että mukana olijat syyllistyneet rauhanvalalain rikkomiseen, josta heidät tuomittiin lainsuojattomiksi myös Maunu Eerikinpojan maanlain mukaan.⁴²⁷

Rauhanvalarikokseksi luokiteltiin Maunu Eerikinpojan maanlaissa raajojen tai käsien väkivaltainen irti leikkaus jalkapuussa tai muussa vastaavassa julkisessa tilanteessa, jossa uhri ei kyennyt puolustautumaan. Tällöin sekä rikoksentekijä että hänen seurueensa olivat rauhanvalarikkojia, ja heidät tuli tuomita lainsuojattomiksi.⁴²⁸ Vanhemman Länsi-Götanmaan lain mukaan toisen käsien irti leikkaus sekä toisen miehen sitominen puuhun metsässä olivat lainsuojattomuudella rangaistavia rikoksia, koska esimerkiksi puuhun sidottuna ei voinut puolustautua mahdollisilta hyökkääjiltä.⁴²⁹

⁴²⁵ FL, PR 42, s.275. ”Sen miehen, jonka kieli on leikattu irti, tulee käräjillä yrittää tunnistaa rikoksen tekijä. Jos hän tunnistaa tämän, tulee hänen osoittaa tätä kirveensä kädensijalla, ja syyllinen julistetaan lainsuojattomaksi. Jos syyllinen ei ole tullut käräjille, tulee uhrin kirjoittaa hänen nimensä, mikäli hän tuntee riimut. Jos hän ei tunne riimuja, täytyy hänen elehtiä siten, että muut ymmärtävät totuuden [syyllisestä].”

⁴²⁶ MLL, M 3:4, s.45

⁴²⁷ MEL, E 39, s.198

⁴²⁸ MEL, E 21, s.193

⁴²⁹ ÄVGL, U, s.70

Edellä mainituista rikoksista, kuten myös silpomisesta,⁴³⁰ puhuttiin Länsi-Götanmaan vanhemmassa laissa termillä *nidingsverk*, jonka Holmbäck ja Wessén olivat määritelleet tarkoittamaan samaa kuin termi *urbota*: kyseistä rikosta ei voitu korvata sakoilla, ja se johti lainsuojattomuuteen ja omaisuuden menetykseen.⁴³¹ Silpomisesta rangaistiin lainsuojattomuudella myös Itä-Götanmaan laissa. Jos joku vietiin jalkapuuhan ja siellä leikattiin häneltä irti käsi tai jalka, olivat kaikki mukana olijat syyllistyneet rauhanvalarikkomukseen ja siten heidät tuli tuomita lainsuojattomiksi. Jos tapaukseen liittyi aseellinen välienselvittely, ei sitä laskettu osaksi rauhanvalarikkomusta.⁴³² Uplannin laissa⁴³³ sekä Taalainmaan laissa⁴³⁴ rauhanvalalain rikkomuksena mainittiin ainoastaan käsien tai jalkojen irti leikkaus, mikäli tapaukseen ei liittynyt aseellista välienselvittelyä. Aseellinen välienselvittely oletettavasti tapahtui ennen rikoksen tekoa, jolloin osapuolet taistelivat toisiaan vastaan tasaväkisessä tilanteessa, eikä kumpikaan ollut puolustuskyvyttömässä asemassa. Näin tilannetta ei ollut tarpeen luokitella rauhanvalan rikkomukseksi.

Silpomiseen osallistumisesta rangaistiin lainsuojattomuudella kaikkia tekoon osallistuneita myös norjalaisissa laeissa. Frostatingin lain mukaan ne miehet, jotka olivat osallistuneet silpomiseen pitelemällä uhria kiinni, tuomittiin lainsuojattomiksi, mikäli he eivät suostuneet vannomaan valaa tekonsa kiistämiseksi eivätkä maksamaan uhrille korvausta.⁴³⁵ Frostatingin laista löytyi myös toinen esimerkki. Jos mies puhkaisi toisen miehen silmän, teosta tuomittiin lainsuojattomuuteen kolme miestä: Silmän puhkaissut mies sekä ne kaksi, jotka ovat pidelleet uhria kiinni.⁴³⁶ Sama kohtalo odotti niitä, jotka olivat osallistuneet rikokseen pitelemällä uhria kiinni.⁴³⁷

4.5.2. Henkirikokset ja haavoittaminen

Norjalaisen Frostatingin lain mukaan miestapon raportoimatta jättäminen johti automaattisesti asian käsittelyyn murhatapauksena, sillä salailu oli murhan olennaisin tunnusmerkki. Murhaaja tuli aina menettämään maansa ja maaomaisuutensa, eikä hän koskaan saisi enää palata maahan, vaan olisi ikuisesti lainsuojaton.⁴³⁸ Jos taposta raportoitiin vasta seuraavilla käräjillä, tappaja vapautui murhasyytöksistä, mutta hänet julistettiin silti lainsuojattomaksi.⁴³⁹ Murhaaminen eli suunniteltu

⁴³⁰ ÄVGL, U, s.70

⁴³¹ ÄVGL, U, s.71

⁴³² ÖGL, E 6, s.36

⁴³³ UL, K 8, s.45

⁴³⁴ DL, E 5, s.22, myös HSL, K 5, s.289, myös SML, K 8, s.45

⁴³⁵ FL, PR 42, s.275

⁴³⁶ FL, PR 44, s.275

⁴³⁷ MLL, M 3:4, s.45

⁴³⁸ FL, PR 7, s.260

⁴³⁹ FL, PR 7, s.260

kylmäverinen tappaminen oli norjalaisen Maunu Lainparantajan maanlain mukaan häpeällinen rikos.⁴⁴⁰ Nuoremmissa Länsi-Götanmaan laissa sanottiin, että jos joku murhaa syyttömän miehen rahojen takia, oli kyseessä rikos, jota ei voi sovittaa sakkojen avulla.⁴⁴¹ Jos miehestä tuli salamurhaaja ja hän tappoi toisen miehen, jonka kanssa hänellä ei ollut selvittämättömiä asioita ja otti teosta palkkaa, tuli hän menettämään rauhan ja maaomaisuutensa. Tämän lisäksi hänen tuli paeta maasta lainsuojattomana, eikä hän saanut koskaan palata takaisin.⁴⁴²

Murhaaminen oli häpeällinen rikos myös sekä Frostatingin että Gulatingin lain mukaan, ja Gulatingin laissa häpeällisistä rikoksista rangaistiin aina lainsuojattomuudella.⁴⁴³ Maunu Eerikinpojan maanlain mukaan tappajan jäätyä verekseltään kiinni ”ruumiin vierellä” tai tämän paettua saman vuorokauden aikana, tuli tappajan antaa rangaistukseksi ”elämä elämästä”, eikä tätä suojannut rauha muualla kuin kirkossa tai luostarissa.⁴⁴⁴ Jos joku otti lainsuojattoman kiinni ja tappoi tämän, hänen tuli raportoida teostaan saman päivän aikana. Jos näin ei tehty, kutsuttiin tappajaa murhaajaksi ja häntä puolestaan rangaistiin lainsuojattomuudella ja omaisuuden menetyksellä.⁴⁴⁵

Esimerkiksi vanhemman Länsi-Götanmaan lain mukaan uhrin perillisten välitön kosto henkirikoksen tekijälle oli sallittu, jos kyse oli tilanteesta, jossa mies taisteli tasaveroisena toista miestä vastaan. Jos tappajalle kostaminen tapahtui myöhemmin välittömästi tapahtuneen koston sijaan, saattoi kostanut joutua itse syytteeseen henkirikoksesta. Tapon kostaneen tuli ”saattaa tappo päivänvaloon” eli tiedottaa yhteisölle rikoksen tapahtuneen. Hänen tuli saapua käräjille, pyytää laintuntijoilta takuu turvalliselle kotiin pääsulle ja tunnustaa rikoksensa käräjillä. Jos tappajalle kostanut ei näin saattanut rikostaan yleiseen tietoon, pidettiin häntä murhaajana, ja uhrin omaiset saattoivat julistaa hänet käräjillä lainsuojattomaksi. Vaikka rikosentekijä olisikin menetellyt edellä kuvaillusti, saatettiin hänet prosessin toisilla käräjillä tuomita silti lainsuojattomuuteen, jolloin laki ei suojellut häntä, ja hänelle saatettiin kostaa ilman seurauksia. Lainsuojattomaksi saatettiin joskus tuomita heti samoilla käräjillä, joilla tappaja oli tunnustanut rikoksensa.⁴⁴⁶

Maunu Eerikinpojan maanlaissa mainittiin tyyppiesimerkki henkirikoksesta, jota seurasi lainsuojattomaksi julistaminen. Mikäli voitiin osoittaa, että tappaja teki rikoksen tahdonalaisesti, tuli tappajan paeta maasta, eikä rauhan tullut suojata häntä ennen kuin hän oli maksanut sellaiset

⁴⁴⁰ MLL, M 3:1–2, s.45

⁴⁴¹ YVGL, U 12, s.247, myös GLL, C 32, s.59 (kuningas Magnus Erlingssonin nimissä)

⁴⁴² MLL, M 4:1, 6:1, s.46–47

⁴⁴³ GLL, PR 178, s.137

⁴⁴⁴ MEL, D1 2, s.222

⁴⁴⁵ FL, PR 1, s.257

⁴⁴⁶ ÄVGL, Om mandrâp, Förklaringar till balken om mandrâp, s.28–29

sakot, joihin asianomistaja oli tyytyväinen.⁴⁴⁷ Norjalaisen Gulatingin lain mukaan toisen kimppuun hyökännyt ja tämän tappanut mies tuomittiin lainsuojattomaksi.⁴⁴⁸ Myös Frostatingin lain mukaan henkirikoksesta saattoi tulla tuomitukseksi lainsuojattomuuteen,⁴⁴⁹ ja samoin todettiin myös vanhemman Länsi-Götanmaan laissa.⁴⁵⁰ Lainsuojattomaksi saattoi joutua myös silloin, jos tappelun toinen osapuoli sattui kuolemaan saamiinsa haavoihin. Jos kaksi miestä tappeli, mutta vain toisen haavat paranivat ja toinen kuoli saamiinsa haavoihin, tuli lainsuojattomaksi Maunu Lainparantajan maanlain mukaan julistaa se, joka oli aiheuttanut kuolemaan johtaneen haavoittumisen.⁴⁵¹ Tällaisissa tapauksissa kyse oli ruotsalaisten maakuntalakien mukaan tahattomasta taposta, josta harvemmin tuomittiin lainsuojattomuuteen. Modernin rikosoikeudellisen terminologian mukaan kyse voisi olla kuolemantuottamuksesta, sillä toisen henkilön kuolema ei ollut harkittu tai suunniteltu.

Vanhemman Länsi-Götanmaan lain mukaan haavoittamisesta voitiin yleisesti tuomita lainsuojattomuuteen, eikä laissa aina mainittu minkälaisesta haavoittamisesta oli kyse.⁴⁵² Maunu Lainparantajan maanlaissa väkivaltaisuus saattoi johtaa lainsuojattomuuteen sekundäärisenä rangaistuksena. Jos mies löi toista, saattoi tästä selvitä sakoilla, mutta jos sakot jäivät maksamatta, tuli rikollinen tuomita lainsuojattomaksi.⁴⁵³ Norjalaisessa Maunu Lainparantajan maanlaissa toista henkilöä puukottanut tuomittiin lainsuojattomaksi ja olemaan palaamatta koskaan takaisin maahan. Jos puukotuksen uhri kuoli, sai rikoksen tekijänkin tappaa, ellei hän sattunut pääsemään karkuun, jolloin häntä pidettiin virallisesti lainsuojattomana.⁴⁵⁴ Sama rangaistus seurasi jos joku ampui jousella haavoittaen toista.⁴⁵⁵ Gulatingin lain mukaan myös tappaminen asetta hyödyntäen, eli nuijan, kiven tai puupölkyn avulla luokiteltiin häpeälliseksi rikokseksi,⁴⁵⁶ ja Frostatingin laissa ammuksen laukaisemisesta laivan yli voi joutua lainsuojattomaksi, mikäli laukaus osui toiseen mieheen haavoittaen tätä.⁴⁵⁷

Mikäli mies haavoitti tai vahingoitti toista ilman syytä, ja haavoitetun sukulaiset ehtivät kostaa rikosentekijälle pahoinpitelemällä tämän, tuli rikosentekijä silti tuomita lainsuojattomaksi Frostatingin lain mukaan, koska hän oli se, joka ensiksi rikkoi rauhan. Mikäli hän korvasi tekonsa sakoin, tuli hänestä jälleen rauhan suojaama eikä häntä saanut vahingoittaa. Jos hänet kuitenkin

⁴⁴⁷ MEL, D1 8, s.224

⁴⁴⁸ GLL, Misc. 143, s.124

⁴⁴⁹ FL, Introduction 2-5, s.214–215

⁴⁵⁰ ÄVGL, Om mandräp 1:3, s.24

⁴⁵¹ MLL, M 20:4-5, s.62

⁴⁵² ÄVGL, Om sårsmål 1, s.52

⁴⁵³ MLL, M 20:2, s.62

⁴⁵⁴ MLL, M 15:3, s.55–56

⁴⁵⁵ MLL, M 15:4, s.56

⁴⁵⁶ GLL, PR 178, s.137

⁴⁵⁷ FL, PR 30, s.270

tapettiin, tuomittiin tekijä lainsuojattomaksi.⁴⁵⁸ Samalla periaatteella myös ensimmäiseksi toista kirveellä lyönyt tuomittiin lainsuojattomaksi, vaikka toinen olisikin lyönyt takaisin.⁴⁵⁹ Rangaistus tuli siis ensimmäiselle rauhan rikkojalle, ja rauhan rikkominen oli raskauttavampi seikka kuin väkivallantekojen jatkaminen. Myös väkivallan tarkoituksellisuus kävi ilmi norjalaisista maakuntalaeista. Frostatingin lain mukaan mies, joka vahingoitti toista vihamielisin aikein, tuli tuomita lainsuojattomaksi. Ei ollut merkityksellistä, vahingoittaako hän yhtä miestä vai useampaa, sillä rangaistus on sama.⁴⁶⁰

Ruotsalaisessa Gotlannin laissa oli mielenkiintoinen paikallinen esimerkki tappajan sosiaalisesta eksklusiosta. Tapon jälkeen oli sekä tappajan että hänen lähimpien miespuolisten sukulaistensa paettava 40 päiväksi kirkkoon, jossa heitä suojasi taas rauha. 40 päivän jälkeen tuli tappajan rajata itselleen rauhan kehä (*fridskrets*),⁴⁶¹ jossa hän sai elää rauhassa tapon sovitteluneuvottelujen ajan. Hän voi halutessaan myös matkustaa rauhan suojaamana ulkomaille hakemaan pyhimyksiltä hyvitystä synneillensä.⁴⁶² Jos tappaja ei kuitenkaan suostunut maksamaan sakkoja ja kaikki määrääjat asian käsittelylle olivat jo umpeutuneet, tuli tappaja tuomita maakunnassaan lainsuojattomaksi.⁴⁶³ Useimmista rauhan- ja rauhanvalarikoksista ei Gotlannin laissa tuomittu lainsuojattomuuteen.

Itä-Götanmaan laista kävi ilmi, että väkivallanteoista voitiin tuomita myös kirkonkiroukseen, josta vapautuakseen piti matkustaa Roomaan hakemaan armahdusta.⁴⁶⁴ Jos pappi ja talonpoika tappelivat, ja molemmat kärsivät yhtä suurista ruumiillisista vahingoista, tuli ainoastaan talonpojan maksaa sakot papille ja matkustaa Roomaan vapautumaan kirkonkirouksesta,⁴⁶⁵ kuten oli määrätty II lateraanikonsiilissa.⁴⁶⁶ Vaikka kyse ei tässä tapauksessa ollutkaan lainsuojattomuudesta, oli kyseessä karkotus maallisen sijaan kirkollisesta yhteisöstä ja esimerkki kanonisen lain vaikutuksesta maallisiin lakeihin. Pappien tekemät rikokset oli puolestaan tapana käsitellä kanonisen oikeuden tuomioistuimissa maallisten käräjien sijaan.

4.5.3. Henki- ja väkivaltarikolliset ja heidän uhrinsa

Tappaja oli lakiaineiston kielen perusteella lähtökohtaisesti itsenäinen miespuolinen talonpoika joka vastasi omista teoistaan, mutta jos nainen tappoi, oli rikosoikeudellinen vastuu joskus läheisimmällä

⁴⁵⁸ FL, Introduction 6, s.215

⁴⁵⁹ FL, PR 19-20, s.266

⁴⁶⁰ FL, PR 22, s.267

⁴⁶¹ Westman, 'Om delaktighet i dråp'. Antiquarisk tidskrift, s.50. [<http://runeberg.org/antiqtid/17/0114.html>] 4.3.2013

⁴⁶² GL, 13:1, s.212

⁴⁶³ GL, 13:5, s.213

⁴⁶⁴ ÖGL, Ky 30, s.19

⁴⁶⁵ ÖGL, Ky 30, s.19

⁴⁶⁶ Helmholtz, 2006, s.385

miespuolisella sukulaisella, joka sai maksaa sakot tai paeta lainsuojattomana. Gulatingin lain mukaan myös alaikäinen voitiin tuomita lainsuojattomaksi, mistä ei löytynyt mainintaa ruotsalaisista maakuntalaeista.⁴⁶⁷ Myös norjalaisessa Frostatingin laissa alaikäinenkin sai vastata tekemästään taposta. Myös alle 15-vuotias nuori, joka oli tappanut miehen, voitiin tuomita lainsuojattomaksi ja menettämään omaisuutensa. Laissa mainittiin myös, että lainsuojattoman nuoren sukulaisten oli sallittua mennä lainsuojattoman mukana johonkin toiseen kuningaskunnan osaan ja auttaa häntä perustamaan uuden kodin sinne.⁴⁶⁸ Vaikka nuorelta lainsuojattomalta riistettiin oikeus tuttuun yhteisöön, ei häntä kuitenkaan tullut jättää oman onnensa nojaan, toisin kuin aikuista lainsuojatonta.

Jos taas orja tappoi jonkun, sai hänen isäntänsä maksaa sakon, mutta tämän ei tarvinnut joutua toisen teon takia lainsuojattomaksi.⁴⁶⁹ Norjalaisen Frostatingin lain mukaan vapaan miehen taposta tuomittiin lainsuojattomaksi, mutta orjan taposta selvisi sakoilla.⁴⁷⁰ Ruotsalaisessa Länsi-Götanmaan vanhemmassa laissa naisen tappaminen oli määritelty häpeälliseksi teoksi,⁴⁷¹ kuten useassa muussa norjalaisessa ja ruotsalaisessa laissa. Jos mies tappoi naisen, tuli mies julistaa lainsuojattomaksi ”kuten jos hän olisi tappanut miehen”, todettiin norjalaisessa Gulatingin laissa.

Borgartingin lain kirkkokaarella kerrottiin, että lapsivuoteeseen lapsensa surmannut tai lapsensa kuoleman aiheuttanut äiti tuli tuomita lainsuojattomaksi, mikäli kuollessa lapsessa oli väkivallan merkkejä. Lapsensurmaa käsitelleistä laeista voitiin tehdä myös johtopäätöksiä yhteisön suhteesta vastasyntyneeseen äitiin ja tämän lapseen, kuten seuraavasta tapauksesta kävi ilmi. Jos vastasyntynyt oli elossa talon ja naapuruston naisten lähtiessä lapsivuoteen ääreltä, mutta se oli kuollut heidän palattuaan lapsivuoteen äärelle, voitiin äitiä epäillä lapsensa surmaamisesta. Jos lapsessa oli kuristamisen tai tukehduttamisen jälkiä, ja äiti oli ”täydessä ymmärryksessä”, tuli hänet julistaa murhaajaksi ja tuomita lainsuojattomuuteen, ”matkaamaan pakanoiden maahan, ja olemaan koskaan palaamatta sinne, missä on kristittyjä”.⁴⁷² Tässä tapauksessa fyysiset vammat sekä muiden naisten eli silminnäkijöiden läsnäolon puute määrittelivät lapsensurman tunnusmerkit.

Ruotsalaisessa vanhemmassa Länsi-Götanmaan laissa taas todettiin, ettei tapon tehnyt nainen ollut itse rikosoikeudellisessa vastuussa, vaan sakon maksoi tai lainsuojattomaksi julistettiin lähin miespuolinen sukulainen,⁴⁷³ koska ruotsalaisten maakuntalakien mukaan naista ei pääasiallisesti voitu tuomita lainsuojattomaksi. Ruotsalaisen Itä-Götanmaan lain mukaan sekä lapsen että puolison

⁴⁶⁷ GLL, PR 159, s.132

⁴⁶⁸ FL, PR 34, s.272

⁴⁶⁹ ÄVGL, Om mandrâp, Förklaringar till balken om mandrâp, s.29

⁴⁷⁰ FL, PR 56, s.280

⁴⁷¹ ÄVGL, U 6, s.70

⁴⁷² BT, 3, s.7

⁴⁷³ ÄVGL, Om mandrâp, Förklaringar till balken om mandrâp, s.29

surmasta tuomittiin kuolemaan, nainen kivitettäväksi ja mies teiltäväksi.⁴⁷⁴ Norjalaisen Frostatingin lain mukaan tappoon syyllistyneen naisen sai surmata, ellei hän poistunut maasta viiden päivän sisällä kesän aikana tai puolen kuun sisällä talven aikana.⁴⁷⁵ Täten naiseen päti sama rangaistus kuin lainsuojattomaan mieheen: Jos tämä ei poistunut valtakunnan alueelta, sai tämän tappaa rangaistuksetta. ”Jos nainen tappaa miehen, hänet julistetaan lainsuojattomaksi ja hänen sukulaismiestensä tulee karkottaa hänet maasta.”⁴⁷⁶

Frostatingin laissa kirjoitettiin, että aviomiehensä tappanut nainen tuli myös tuomita lainsuojattomaksi.⁴⁷⁷ Vaikuttaisi siis siltä, että naisen asema henkirikoksen tekijänä oli norjalaisissa laeissa tasavertaisempi suhteessa mieheen kuin ruotsalaisissa laeissa. Norjalaisissa maakuntalaeissa mies ja nainen voitiin tuomita samoihin rangaistuksiin, kun taas ruotsalaisissa maakuntalaeissa nainen ei välttämättä aina ollut rikosoikeudellisessa vastuussa, eikä häntä myöskään voitu tuomita samoihin rangaistuksiin kuin miestä.

Myöskään ruotsalaisen Maunu Eerikinpojan maanlain mukaan naista ei voitu tuomita lainsuojattomaksi, mikäli hänellä oli varaa maksaa sakot rikoksestaan.⁴⁷⁸ Jos hänellä ei ollut varaa maksaa, voi asianomistaja halutessaan ottaa vastaan pienemmät sakot tai julistaa naiselle lainsuojattomuustuomion, ja ”nainen olkoon lainsuojaton asianomistajan, kuninkaan ja kihlakunnan edessä kuten muutkin tappajat”.⁴⁷⁹ Ruotsalaisen Itä-Götanmaan lain mukaan tappoon syyllistyneelle naiselle sai kostaa, mutta ei minkään rauhan aikana. Naista ei myöskään saatu viedä käräjille eikä teloittaa rangaistukseksi rikoksestaan, eikä häntä saatu julistaa lainsuojattomaksi,⁴⁸⁰ eli ruotsalaiset maakuntalait ja maanlaki erosivat tässäkin hieman toisistaan. Nuoremmassa Länsi-Götanmaan laissa todettiin, että jos nainen oli tappanut miehen, tuli syyte nostaa naisen lähintä miespuolista sukulaista vastaan, ja miehen tuli maksaa sakot tai joutua lainsuojattomaksi.⁴⁸¹

Itä-Götanmaan lain mukaan henkirikoksen tekijän syntyperällä oli merkitystä rangaistuksen ankaruuden kannalta. Itä-Götanmaan laissa todettiin, että jos syntyperäinen itägötanmaalainen vapaa mies tappoi toisen vapaan itägötanmaalaisen miehen, oli tappaja teon hetkellä menettänyt rauhansa sekä kaiken, mitä hän omisti maan päällä, paitsi maansa. Hänet tuli viedä käräjille ja siellä

⁴⁷⁴ ÖGL, E 21, s.41–42

⁴⁷⁵ FL, PR 33, s.271

⁴⁷⁶ GLL, PR 159, s.132

⁴⁷⁷ FL, PR 35, s.272

⁴⁷⁸ MEL, D1 32, s.229

⁴⁷⁹ ”*Och hon vare fredlös för målsägande, konung och härad liksom annan dräpare.*” (MEL, D1 32, s.229) Jos nainen saatiin kiinni itse teosta, sai hänet teloittaa. (MEL, D1 31, s.229) Naispuolisen lainsuojattoman ruokkimisesta tai tämän kanssa seurustelusta ei kuitenkaan sakotettu, paitsi jos naista pyrittiin puolustamaan niiltä, jotka yrittivät ottaa hänet kiinni. (MEL, D1 32, s.229)

⁴⁸⁰ ÖGL, D 9:1, s.59

⁴⁸¹ YVGL, D 11, s.257

tuomita lainsuojattomaksi.⁴⁸² Samassa laissa kuitenkin todettiin, että jos itägötanmaalainen mies tappoi toisesta maakunnasta tulleen miehen, ei tappajaa tullut tuomita lainsuojattomaksi.⁴⁸³ Jos sveanmaalainen mies tappoi toisen sveanmaalaisen, oli tappaja tekonsa johdosta menettänyt rauhansa ja kaiken, minkä hän omisti maakunnan ja tuomiopiirin alueella maatansa lukuun ottamatta. Käräjillä hänet tuli tuomita lainsuojattomaksi.⁴⁸⁴ Maunu Eerikinpojan maanlaissa tappajan syntyperä oli merkityksetön. Ulkomaalaisen tekemästä taposta tulee rangaista samalla tavalla kuin syntyperäisen ruotsalaisen ollessa rikoksen tekijänä.⁴⁸⁵

Taposta annettu tuomio riippui siis myös uhrin yhteisöllisestä asemasta. Nuoremman Länsi-Götanmaan lain mukaan henkirikoksen tehnyt orja ei itse vastannut tekemisistään, vaan henkiskakon maksu oli isännän vastuulla.⁴⁸⁶ Norjalaisessa Gulatingin laissa kirjoitettiin, että jos orjaa syytettiin taposta, tuli tämän isännän vanna vala omasta puolestaan, eli kantaa rikosoikeudellinen vastuu. Isäntä tuli tuomita lainsuojattomaksi, mikäli vala ei vakuuta.⁴⁸⁷ Nuoremman Länsi-Götanmaan lain mukaan orjaa, joka murhasi isäntänsä, jolle oli antanut luottamuksensa, odotti lainsuojattomuus. Gulatingin laissa talonpoikaa, joka tappoi kristityn tai kastamattoman lapsensa, tuli rangaista lainsuojattomuudella. Jos taas orja tappoi lapsensa, tuli isännän antaa ruoskia hänet.⁴⁸⁸ Orjan lapsen kuolemasta ei siis tarvinnut rangaista yhtä ankarasti kuin vapaasyntyisen lapsen surmaamisesta. Kummassakaan Länsi-Götanmaan laissa ei orjan isäntää kuitenkaan voitu tuomita lainsuojattomaksi.⁴⁸⁹

Lainsuojattomaksi tuli tuomita myös se, joka tappoi äitinsä, veljensä, tyttärensä tai siskonsa, ellei tappaja ollut yleisesti tunnustettu mielipuoli.⁴⁹⁰ Frostatingin lain mukaan ”dementoitunut” eli psyykkisesti epätasapainoinen isä, joka tappoi poikansa, poika, joka tappoi isänsä, tai veli, joka tappoi veljensä, tuli julistaa lainsuojattomaksi.⁴⁹¹ Sama päti myös mielenvikaiseen naiseen.⁴⁹² Jos mielipuoli rikkoi kahleensa, mikä jo itsessään nähtiin kiistämättömänä hulluuden merkinä,⁴⁹³ pääsi

⁴⁸² ÖGL, D 3, s.54

⁴⁸³ ÖGL, D 10, s.60

⁴⁸⁴ ÖGL, D 3, s.54

⁴⁸⁵ MEL, D1 17, s.225

⁴⁸⁶ YVGL, D 9, s.257, myös ÄVGL, Om mandrâp, Förklaringar till balken om mandrâp, s.29

⁴⁸⁷ GLL, PR 163, s.134. On mahdollista, että isäntä joutui vannomaan valan orjan tekemän rikoksen johdosta, jotta ei epäiltäisi isännän käskeneen orjaansa tappamaan rikoksen uhrin. On toki myös mahdollista, ettei orjaa pidetty kaikissa tapauksissa rikosoikeudellisesti vastuullisena, kuten ei naisia tai alaikäisiä lapsiakaan, ja rikosoikeudellisen vastuun sai kantaa lähin mieshenkilö, joka voitiin tuomita rikosoikeudelliseen vastuuseen.

⁴⁸⁸ GLL, C 22, s.50

⁴⁸⁹ ÄVGL, Om mandrâp, Förklaringar till balken om mandrâp, s.29

⁴⁹⁰ GLL, C 32, s.60

⁴⁹¹ FL, PR, 31, s.271

⁴⁹² FL, PR 31, s.271 Frostatingin lain mukaan mielenvikaisuus ei ollut lieventävä asianhaara tuomittaessa tekijää lainsuojattomuuteen, vaan yhteisön tehtävä oli huolehtia mielisairaista niin, etteivät he päässeet rikosten tekoon. Heidät saatettiin esimerkiksi kahlehtia kotiin. (FL, PR 31, s.271)

⁴⁹³ FL, PR 32, s.271

vapaaksi ja tappoi miehen, tuli hänet julistaa lainsuojattomaksi, mutta hän sai kuitenkin pitää omaisuutensa.⁴⁹⁴ Edellä mainittujen lisäksi tappoon saattoivat syyllistyä myös alaikäiset tai mielenvikaiset, mutta rikosoikeudellinen vastuu koski norjalaisissa laeissa useampia kuin ruotsalaisissa.⁴⁹⁵ Omaisuuden säilyminen lainsuojattomaksi julistetun hallussa liittyi mahdollisesti rikoksiin, joita pidettiin vähemmän vakavina, tai joissa oli jokin lieventävä asianhaara, kuten edellisessä tapauksessa alentunut syyntakeisuus tai syyntakeettomuus.

Jos isä tappoi poikansa tai poika isänsä, ”oli kyseessä sitten kristitty tai pakana”, tuli tappajaa rangaista norjalaisen Gulatingin lain mukaan lainsuojattomuudella. Tietyt henkirikokset, joissa rikoksen uhri oli läheinen perheenjäsen, oli luokiteltu häpeällisiksi rikoksiksi. Häpeällisiä rikoksia olivat siten esimerkiksi isän, pojan, veljen, äidin, tyttären ja siskon tappaminen, ellei kyseessä sitten ollut mielipuolen suorittama tappo.⁴⁹⁶ Myös Maunu Eerikinpojan maanlaissa häpeällisiksi teoiksi luokiteltiin isän, äidin, pojan, tyttären, veljen, siskon ja alle 7-vuotiaan pikkulapsen tappaminen, pois lukien vahingossa tapahtuneet kuolemantuottamukset. Samaan kategoriaan kuului myös tappo, jonka aikana uhria pahoinpideltiin ”kuten orjaa”, minkä seurauksena uhri kuoli.⁴⁹⁷ Maunu Eerikinpojan maanlaissa häpeällisistä rikoksista tuomittiin lainsuojattomuuteen, mikäli tekijä pääsi pakenemaan.⁴⁹⁸ Norjalaisessa Maunu Lainparantajan maanlaissa niitä, jotka tappoivat isänsä, poikansa, veljensä, siskonsa tai tyttärensä, kutsuttiin miehiksi, joiden rikoksia ei voitu korvata sakoin (*ubotamænd*).

Samankaltaisesta rikoksesta oli kyse, jos mies tappoi vaimonsa tai vaimo miehensä saatuaan tietää tämän tehneen aviorikoksen tai suunnitelleen aviorikoksen tekemistä. Syyllistyminen aviorikokseen ei siis riittänyt lieventäväksi asianhaaraksi. Itä-Götanmaan lain mukaan puolisonsa tappanut mies tai nainen tuomittiin lainsuojattomuuden sijasta kuolemaan, mies teiltäväksi ja nainen kivitettäväksi.⁴⁹⁹ Samoin rangaistiin Itä-Götanmaan laissa myös useista muista tahdonalaisista henkirikostapauksista. Itä-Götanmaan laissa on siten nähtävissä uudempia vaikutteita rikosoikeuden kehityksestä, kun tiedetään, että kuolemanrangaistus yleistyi keskiajan loppua kohden.

Perheenjäsenen tappamisen lisäksi myös yhteisölliseen auktoriteettiin kohdistunut henkirikos voitiin luokitella häpeälliseksi rikokseksi. Nuoremman Länsi-Götanmaan lain mukaan isäntänsä

⁴⁹⁴ FL, PR 31, s.271

⁴⁹⁵ Salonen, 2009, s.51

⁴⁹⁶ MLL, M 3:4, s.45

⁴⁹⁷ MEL, D1 16, s.225, myös YVGL, U 2, s.248. Myös nuoremmassa Länsi-Götanmaan laissa oli isän, äidin, pojan, tyttären, veljen ja sisaren surmaaminen luokiteltu häpeällisiksi teoiksi, ja perinteisesti törkeiksi rikoksiksi luokitellut rikokset, kuten lähisukulaisen tappo oli rangaistavissa sakoin, mikä viittasi rangaistusnormien muutokseen. (YVGL, U Förklaringar till urbotamål, s.249)

⁴⁹⁸ MEL, D1 16, s.225

⁴⁹⁹ ÖGL, E 17, s.40

lyöminen mustelmille tai vereslihalle oli sen sijaan rauhanvalarikos, samaten kuin tämän tappaminen, josta tuli rangaista lainsuojattomuudella.⁵⁰⁰ Isännän murha oli rikos, jota ei voinut sovitella sakoin, vaan se johti omaisuuden menetykseen ja lainsuojattomuuteen vanhemman⁵⁰¹ Länsi-Götanmaan lain mukaan.⁵⁰² Norjalaisen Maunu Lainparantajan maanlain mukaan suojelijan tappaminen oli häpeällinen teko, kuten oli myös tuomarin tappaminen.⁵⁰³ Samaisesta rikoksesta oli kyse, jos mies tappoi sellaisen miehen, joka on hänen suojeluksessaan.⁵⁰⁴ Tämä kävi ilmi myös Gulatingin laista, jonka mukaan lainsuojattomuudella rangaistavia häpeällisiä rikoksia olivat suojellun miehen tappaminen sekä sellaisen miehen tappaminen, jonka tappaja oli armahtanut tai jolle hän oli antanut vakuuden rauhasta.⁵⁰⁵

Suojelus ja yksilöiden väliset rauhanvalat on mainittu myös norjalaisissa maakuntalaeissa, mikä voidaan tulkita esimerkiksi varhaisten maakuntalakien rauhanlainsäädännöstä. Häpeällisiä rikoksia olivat myös kuninkaanrauhan suojeleman ihmisen tappaminen,⁵⁰⁶ tai kuninkaan kirjeen- tai leiman kantajan surmaaminen,⁵⁰⁷ eli merkkejä kuninkaanrauhasta löytyi Maunu Lainparantajan maanlaista sekä norjalaisista häpeällisistä rikoksista. Myös nuoremmissa Länsi-Götanmaan laissa kuninkaan tappamista pidettiin rikoksena, josta ei voi rangaista sakoin.⁵⁰⁸ Näin laissa voidaan tulkita olevan merkkejä rauhanvalalakien lisäksi kuninkaanrauhan alkuperäisestä merkityksestä, jolla pyrittiin suojelemaan kuningasta ja hänen saattueensa jäseniä. Kuninkaanrauhan merkitys laajeni rauhanvalalakien myötä suojelemaan myös esimerkiksi munkkeja ja virkamiehiä.⁵⁰⁹

Kristityn ei ollut sopivaa itse päättää kuolemastaan, joten itsemurhan teko oli luokiteltu rangaistavaksi myös maallisen lain toimesta. Kyse tosin oli yksittäistapauksista, jotka oli mainittu ainoastaan norjalaisissa laeissa. Borgartingin lain kirkkokaarella kerrottiin itsemurhan olevan rikos, jota ei voitu sovitella sakoin (saksankielisessä lähdeaineistossa *ohne Zulassung einer Buße*),⁵¹⁰ ja myös Maunu Lainparantajan maanlain mukaan itsemurha on rikos, jota ei voitu korvata sakoin.⁵¹¹

⁵⁰⁰ YVGL, Tillägg 7:31, s.383. Laki oli kuningas Birger Maununpojan säätämä.

⁵⁰¹ ÄVGL, U 6, s.70

⁵⁰² YVGL, U 1:5, s.247

⁵⁰³ MLL, M 3:4, s.45

⁵⁰⁴ FL, PR 2, s.257

⁵⁰⁵ GLL, PR 178, s.137

⁵⁰⁶ MLL, M 3:2, s.44

⁵⁰⁷ MLL, M 3, s.46

⁵⁰⁸ YVGL, U 1, s.247 ja YVGL, U Förklaringar till urbotamål, s.250

⁵⁰⁹ Westman, 1911, s.942–943

⁵¹⁰ BT, 16, s.47

⁵¹¹ MLL, M 3:5, s.45

4.6. Johtopäätökset: Henki- ja väkivaltarikokset

Henki- ja väkivaltarikokset jakautuivat rauhan- ja rauhanvalarikoksiin sekä törkeisiin henki- ja väkivaltarikoksiin. Lukumäärällisesti eniten oli lainsuojattomuudella rangaistuja rauhan- ja rauhanvalan rikkomuksia, kun taas törkeiden henki- ja väkivaltarikosten kohdalla mainintoja lainsuojattomuusrangaistuksesta oli puolet vähemmän. Rauhan- ja rauhanvalarikosten ollessa kyseessä olivat maininnat sijoittuneet pääasiallisesti toisen reseptiovaiheen lähteisiin. Törkeiden henki- ja väkivaltarikosten kohdalla pääpaino taas oli ensimmäisen reseptiovaiheen lähteissä.

Ensimmäinen alaluku käsitteli naisrauhaa ja naisrauhan rikkomuksia. Tapauksia, jossa naisrauhaa rikottiin joko raiskauksella tai naisen ryöstöllä, rangaistiin lainsuojattomuudella lähdeaineistossa sekä ensimmäisessä että toisessa reseptiovaiheessa. Suurin osa maininnoista sijoittui toiseen reseptiovaiheeseen, kolmasosan maininnoista ollessa ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa. Lainsuojattomuudella rangaistiin naisrauhan rikkomisesta kaikissa käsitellyissä ruotsalaisissa laeissa Länsi-Götanmaan lakeja ja Maunu Eerikinpojan kaupunginlakia lukuun ottamatta. Tämän lisäksi naisrauhan rikkomisesta rangaistiin lainsuojattomuudella norjalaisissa Gulatingin laissa, Maunu Lainparantajan maanlaissa sekä ruotsalaisessa Maunu Eerikinpojan maanlaissa. Naisrauhan rikkomisesta lainsuojattomuudella rangaistavien lakien ajallinen painopiste ei ollut ensimmäisessä reseptiovaiheessa, vaan myös valtakunnallisista laeista sekä yhdestä kaupunginlaista oli tässä kategoriassa mainintoja. Naisrauha toki mainittiin Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa, mutta sen rikkomisesta ei enää rangaistu lainsuojattomuudella.

Kotirauhan rikkominen oli vakava rikos, ja yksi niistä rikoksista, joita käsiteltiin suuressa osassa sekä ruotsalaisia että norjalaisia maakunta-, maan- ja kaupunginlakeja. Kotirauhan rikkomista käsiteltiin useassa ruotsalaisessa maakuntalaissa lähestulkoon samoin sanankääntein, mikä saattoi keroa paitsi samankaltaisista oikeusnormeista Ruotsin valtakunnan alueella, myös lakien kodifikaatioprosessin aikana tehdystä yhteistyöstä. Maininta kotirauhan rikkomisesta ja siitä seuraavasta lainsuojattomuudesta löytyi sekä vanhemmista norjalaisista laeista että uudemmissa ruotsalaislaeista.

Toisen reseptiovaiheen laeissa rangaistiin kotirauhan rikkomisesta lainsuojattomuudella hieman useammin kuin ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa, mikä saattoi viestiä kuninkaan rauhanvalalainsäädännön vaikutuksesta toisen reseptiovaiheen ruotsalaiseen maakunta-, maan- ja kaupunginlakeihin. On kuitenkin huomattava, että kotirauhan rikkomisesta rangaistiin lainsuojattomuudella myös ensimmäisen reseptiovaiheen norjalaisissa laeissa, eli Frostatingin laissa, Gulatingin laissa ja Maunu Lainparantajan maanlaissa. Lainsuojattomuusrangaistus kotirauhan rikkomisesta oli siis tavallinen myös Norjassa, ja lakeihin oli Norjassakin saattanut vaikuttaa kuninkaan kiinnostus rauhanlakeihin, mutta myös perinteiset käsitykset kodista naisten

toimipaikkana Erityisesti ruotsalaisissa maakuntalaeissa kuvailtiin tarkkaan millä tavoin kotirauhaa oli mahdollista rikkoa. Tästä voidaan tehdä johtopäätöksiä kodin alueen horisontaalisista ja vertikaalisista rajoista.

Myös julkisia paikkoja suojaavia erillisrauhoja käsiteltiin lähes kaikissa tutkituissa laeissa. Yhteisöllistä rauhaa uhanneet rikokset toteutettiin usein julkisella paikalla, sellaisissa julkisissa tiloissa, joilla oli erityisen suurta yhteisöllistä merkitystä, kuten käräjillä, raastuvassa, teillä, kirkossa ja juhlissa tai juomingeissa. Käräjä- ja kirkkorauhan rikkomisesta rangaistiin lainsuojattomuudella molempien reseptiovaiheen laeissa sekä norjalaisissa ja ruotsalaisissa laeissa, pääpainon tosin oltua tässäkin tapauksessa toisen reseptiovaiheen ruotsalaisissa laeissa.

Käräjäpaikkaa, kirkkoa ja sinne vieneitä teitä suojanneiden erillisrauhojen rikkomisesta annettu lainsuojattomuusrangaistus oli siis tavallinen läpi kahden reseptiovaiheen ja koko tutkittavana olleen ajanjakson. Mukaan ei ole kuitenkaan laskettu Maunu Eerikinpojan kaupunginlakia, sillä sen mukaan julkisen rauhan rikkomisesta ei enää tuomittu lainsuojattomaksi. Yleisesti ottaen käräjä-, matka- ja kirkkorauha mainittiin useammin ruotsalaisissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa niiden suuremmasta lukumäärästä johtuen, kun taas norjalaisista maakuntalaeista rauhaa julkisella paikalla käsiteltiin Gulatingin laissa, Frostatingin laissa sekä Maunu Lainparantajan maanlaissa. Saattoi olla, että rauhaa julkisella paikalla oli käsitelty myös Eidsivatingin ja Borgartingin lakien kirkkokaarien originaalimanuskripteissä, jotka ovat vuosisatojen kuluessa hävinneet.

Kostoon eli syyttömälle ja varkaalle kostoon sekä sovittelun jälkeiseen kostoon liittyneiden lainsuojattomuusrangaistusten olleen mittavasti edustettuina ruotsalaisissa maakunta- ja maanlaeissa, sillä norjalaisten lakien kyseessä ollessa lainsuojattomuudella rangaistusta kostosta löytyi vain yksi maininta Gulatingin laista ja yksi maininta Maunu Lainparantajan maanlaista. Tämän merkittävän eroavaisuuden voisi olettaa kertoneen jotakin ruotsalaisen ja norjalaisen oikeuskulttuurin eroista, vaikka mitään varmoja johtopäätöksiä ei näin voidakaan tehdä.

On mahdollista, että kostamiseen liittyneen olennaisesti sukuyhteiskunnan vaikutusvalta oli vähentynyt kuninkaanvallan vahvistuttua Norjassa jo aiemmin, eikä kostamista siten ollut tarpeen käsitellä lakien kodifikaation yhteydessä, tai että maakunta- ja maanlakien kodifikaation aikana rangaistuskulttuuri oli kehittynyt niin, ettei kostamisesta enää rangaistu lainsuojattomuudella, ja maanlain tullessa voimaan ei Gulatingin lakia katsottu enää tarpeelliseksi muokata. Kostamisesta annettujen lainsuojattomuusrangaistusten suuri lukumäärä ruotsalaisissa laeissa kertoi kostamisen olleen merkittävä rikos ruotsalaisten rauhan- ja rauhanvalalakien joukossa. Merkinnät kostosta esiintyivät enimmäkseen toisen reseptiovaiheen laeissa, eli kostaminen oli tarpeen kriminalisoida myös 1100–1350-lukujen ruotsalaisessa lakikulttuurissa.

Silvonta ja siinä avustaminen kuuluivat rauhan- ja rauhanvalalakeihin, koska aiheutettaessa ruumiinvamma henkilölle, josta pideltiin kiinni, tehtiin väkivaltaa puolustuskyvyttömälle, joiden suojeluun rauhan- ja rauhanvalalait muun muassa tähtäsivät. Silvontaan liittyi lakiaineistossa olennaisesti rikokseen osallistuminen, sillä rauhan- ja rauhanvalalakien rikkomuksen ollessa kyseessä tavallisesti kaikki rikokseen osallistuneet tuomittiin lainsuojattomuuteen. Lainsuojattomuudella rangaistuun silvontaan ja siinä avustamiseen liittyneet maininnat olivat jakautuneet kaikkein tasaisimmin ensimmäisen ja toisen reseptiovaiheen kesken, sillä maininnoista hieman alle puolet esiintyi ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa.

Rauhan- ja rauhanvalalakien rikkomuksiin liittyneet tapaukset liittyivät lakikokoelmiin, jotka olivat joko nuorempia ja kuninkaan myötävaikutuksesta syntyneitä, kuten maan- ja kaupunginlait, tai vanhempia lakikokoelmiin, joihin kuninkaan aloitteesta oli myöhemmin tehty lisäyksiä, tai kuninkaan vahvistuksen saaneisiin lakeihin, kuten Uplannin lakiin. On kuitenkin otettava huomioon, että joidenkin lakien mukaan rauhanvalarikoksista ei enää rangaistu lainsuojattomuudella, kuten Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa. Myös nuoremmissa Länsi-Götanmaan laissa kaikkia rauhanrikoksia ei pidetty rikoksina, joita ei voitu sovittaa sakoin, ja niistä tuomittiin tavallisemman lainsuojattomuusrangaistuksen sijaan sakkoihin.

Rauhan- ja rauhanvalalakien rikosten, jotka pääasiallisesti olivat olosuhteiden vuoksi erityisen vakavia henki- ja väkivaltarikoksia, lisäksi on tässä luvussa käsitelty vertailun vuoksi myös muita henki- ja väkivaltarikoksia, joita ei nimitetty rauhanvalarikoksiksi. Siitä huolimatta kyseessä olivat vakavat rikkomukset. Kyseiset rikokset oli kuitenkin useasti luokiteltu erityisen törkeiksi, sillä uhrina saattoi olla läheinen perheenjäsen tai yhteiskunnallinen auktoriteetti, tai vahingonteossa käytettiin apuvälineenä jotain asetta, joka asetti uhrin lähtökohtaisesti alakynteen. Vakavimpana henkirikoksena pidettiin murhaa, johon liittyi teon salailu, ja jota pidettiin erityisen häpeällisenä rikoksena. Törkeiden henki- ja väkivaltarikosten kohdalla rikoksen paheksuttavuusarvio ja rangaistus riippuivat monista sekoista kuten uhrin ja rikoksen tekijän suhteesta tai rikoksen uhrin yhteisöllisestä asemasta suhteessa rikoksen tekijään, kun taas rauhan- ja rauhanvalarikoksisten ollessa kyseessä lakiteksteissä harvemmin korostettiin tekijän asemaa tai suhdetta uhuriin.

Toisin kuin rauhan- ja rauhanvalarikosten kohdalla, lainsuojattomuudella rangaistut törkeät henkirikokset ja väkivaltarikokset esiintyvät suurelta osin ensimmäisen reseptiovaiheen lähdeaineistossa, eli norjalaisissa laeissa sekä vanhemmassa Länsi-Götanmaan laissa. Eniten lainsuojattomuudella rangaistuja törkeitä henki- ja väkivaltarikoksia oli norjalaisissa Gulatingin ja Frostatingin laeissa sekä Maunu Lainparantajan maanlaissa, kun taas ruotsalaisista laeista lainsuojattomuudella rangaistuja törkeitä henki- ja väkivaltarikoksia oli ainoastaan vanhemmassa Länsi-Götanmaan laissa, Itä-Götanmaan laissa sekä Maunu Eerikinpojan maanlaissa. Götanmaan

laeissa lainsuojattomuus oli yleisempi rangaistus kuin Sveanmaan laeissa, mikä saattoi kertoa kuninkaanvallan merkityksestä Sveanmaan laeille.

Lainsuojattomuusrangaistuksen muutos korostui siis erityisesti törkeitä henki- ja väkivaltarikoksia tutkittaessa, sillä nuoremmissa ruotsalaisissa laeissa lainsuojattomuusrangaistuksesta ei löytynyt enää kuin yksittäisiä mainintoja ruumiin- ja sakkorangaistusten yleistyttyä. Esimerkkinä tästä voidaan mainita nuorempi Länsi-Götanmaan laki, jonka mukaan törkeistä henki- ja väkivaltarikoksista rangaistiin sakoin. Niistä henki- ja väkivaltarikoksista, jotka luokiteltiin rauhan- ja rauhanvalarikoksiksi, rangaistiin kuitenkin lainsuojattomuudella vielä toisen reseptiovaiheen laeissa. Voidaan siis todeta, että lainsuojattomuudella rangaistiin henki- ja väkivaltarikoksista sekä ensimmäisen että toisen reseptiovaiheen laeissa halki tutkittavana olleen ajanjakson, mutta rauhan- ja rauhanvalarikoksista annettujen lainsuojattomuusrangaistuksen ajallinen painopiste on toisen reseptiovaiheen laeissa törkeiden henki- ja väkivaltarikosten kohdalla ajallisen painopisteen ollessa ensimmäisessä reseptiovaiheessa.

Lainsuojattomuus yleistyi toisen reseptiovaiheen ruotsalaisissa laeissa rauhanvalarikosten myötä, kun taas törkeiden rikosten kohdalla toisen reseptiovaiheen laeissa muut rangaistukset ohittivat lainsuojattomuuden. Kun sekä rauhan- ja rauhanvalarikosten sekä törkeiden henki- ja väkivaltarikosten lukumäärä lasketaan yhteen, voidaan todeta, että lainsuojattomuusrangaistus jakautui varsin tasaisesti ensimmäisen ja toisen reseptiovaiheen välille, kun rauhan- ja rauhanvalarikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella useammin toisen reseptiovaiheen laeissa, muista henki- ja väkivaltarikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella useammin ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa.

5. Vi skall säga ja till kristendomen: Uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneet rikokset

Kuten kolmannessa luvussa kerrottiin, oli kirkolla suuret intressit maallista lainsäädäntöä kohtaan, minkä johdosta sekä kirkko että kuningas tekivät päätöksiä kanonisen oikeuden erityispiirteiden sisällyttämisestä skandinaaviin maallisiin lakeihin. Tämän johdosta lähdeaineistoni uskonelämää käsitelleissä laeissa oli yhtäläisyyksiä sekä keskenään että eurooppalaisten lakien kanssa, mutta myös paikallisia eroavaisuuksia ilmeni. Tässä luvussa käsitellään uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneitä rikoksia, joista rangaistiin lainsuojattomuudella tutkituissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa. Koska uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneet rikokset luokiteltiin esimerkiksi keskiajan norjalaisissa laeissa rikoksiksi, joita ei voi sovittaa sakoin,⁵¹² voi niitä verrata henki- ja väkivaltarikoksiin, joista monet nimettiin samoin.

5.1. Kristinusko, pakanuus ja noituus

Keskiaikaisen kristityn elämän tärkeimpiin tapahtumiin kuuluivat kolme sakramenttia, kaste, jossa yksilöstä tuli kristitty ja siten osa kirkon valtapiiriä, konfirmaatio, jolla pyrittiin vahvistamaan kristillistä elämäntapaa, sekä ehtoollinen, joka toistui, toisin kuin kaksi ensimmäistä sakramenttia.⁵¹³ Kasteen merkitys oli suuri, sillä ilman kastetta henkilön katsottiin jäävän pakanaksi ja riskeeraavan ikuisen elämän. Norjalaisten maakuntalakien mukaan kastamaton lapsi eli ja kuoli pakanana, joten vanhempi, joka ei vienyt lastaan kasteelle, antoi tietoisensa hyväksyntänsä tälle. Jos vanhempi ei vienyt lastaan kastettavaksi tietyn määräajan puitteissa, tulkittiin Borgartingin lain kirkkokaareissa, että tämä halusi lapsensa kasvavan pakanaksi sekä jäävän vaille kristillisen yhteisön suojaa ja kontrollia, jonka vuoksi vanhemman rangaistuksena oli karkotus yhteisöstä ja lainsuojattomuus.⁵¹⁴

Frostatingin lain mukaan jokaisen, joka asui kuninkaan valtakunnassa, oli oltava kristitty.⁵¹⁵ Pakanoiden kanssa seurustelu ei ollut sallittua, jos tämä ei osoittanut halua luopua uskostaan tai jos tämä oli jo kieltäytynyt kristinuskosta. Hänen tuli antaa pysytellä omissa oloissaan, ja lähteä maasta mahdollisimman nopeasti asiansa hoidettuaan.⁵¹⁶ Sekä Gulatingin että Eidsivatingin lakien kirkkokaarissa mainittiin tapaus, jossa pakana tuli kuningaskuntaan ilmaisten halunsa tulla kastetuksi. Gulatingin lain kirkkokaareissa kerrottiin, että tässä tapauksessa hänelle sai antaa ruokaa,

⁵¹² Sjöholm, 1988, s.215

⁵¹³ Kennedy, 2011, s.80

⁵¹⁴ ”Aber wenn so alle gesetzlichen Fristen vergehen, ohne daß der Mann sein Kind taufen läßt, da wird der Bonde zum Heiden an seinem Kinde: er har Vermögen und Frieden, Land und loses Gut verwirkt, fahre in ein heidnisches Land, da er doch kein Christ sein will.“ BT, 4, s.9

⁵¹⁵ FL, C 4, s.227

⁵¹⁶ FL, C 4, s.227

mutta hänen tuli syödä yksin, eli pakanan kanssa seurustelu ei ollut suotavaa mahdollisesti ei-kristillisten vaikutteiden välttämiseksi. Jos hän sitten matkasi kirkkojen ja pappien ohi, muttei ilmaissut haluaan tulla kastetuksi, tuli hänet vangita ja viedä käräjille. Jos hän otti kasteen käräjillä, ei asialla enää ollut rikosoikeudellista merkitystä, mutta jos hän sielläkin kieltäytyi, tuli hänen poistua lainsuojattomana kuninkaan valtakunnan alueelta viiden päivän kuluessa.⁵¹⁷ Ei-kristityt saivat kuitenkin vieraila valtakunnan alueella, minkä johdosta oletettavasti mahdollistettiin esimerkiksi ei-kristillisten kauppiaiden kaupankäynti norjalaisten kauppapaikkojen alueella.

Kun kristinusko saapui Norjaan, oli hevosenlihan syönti yksi niistä pakanallisista tavoista, joiden noudattaminen kiellettiin.⁵¹⁸ Myös Gulatingin laista kävi ilmi hevosenlihan syönnin kieltö, jonka vakavuus rikoksena vaihteli ajankohdasta riippuen. Jos paaston aikana söi hevosenlihaa, oli rangaistuksena omaisuuden menettäminen ja karkotus kuninkaan valtakunnan alueelta⁵¹⁹ pakanallisten tapojen noudattamisen ja kristillisten tapojen laiminlyönnin vuoksi tämän erityisen merkityksekkään ajanjakson aikana. Jos jotakuta syytettiin hevosenlihan syömisestä paaston ajan ulkopuolella, tuli syytetyn puolustaa itseään valalla. Jos vala ei vakuuttanut, tuomittiin syytetty lainsuojattomaksi norjalaisen Gulatingin lain mukaan.⁵²⁰ Hevosenlihan syönnistä rangaistiin myös Eidsivatingin lain kirkkokaarella. Lainsuojattomuus seurasi, jos henkilö oli syönyt hevosenlihaa salassa vailla välttämätöntä hengenhätää. Asian tultua julkiseen tietoon menetti hevosenlihaa syönyt omaisuutensa ja hänet julistettiin lainsuojattomaksi.⁵²¹

Hevosenlihan syönnistä ei tuomittu lainsuojattomuuteen, jos kyseessä oli todellinen hengenhätä tai vahinko. Kuten hevosenlihan syöminen, oli lihansyönti paaston aikana vakava rikkomus, sillä kanonisessa laissa kiellettiin myös muiden hevosenlihaa vastaavien eläinperäisten tuotteiden syönti.⁵²² Jos lihaa syötiin tietoisesti paaston aikana, rangaistiin siitä lainsuojattomuudella Eidsivatingin lain kirkkokaaren mukaan.⁵²³ Jos lihaa syötiin kuusi viikkoa ennen pääsiäistä, oli rangaistuksena siitä lainsuojattomuus ja omaisuuden menetys,⁵²⁴ sillä tässäkin tapauksessa ajankohta teki lihan syönnistä erityisen vakavan rikoksen. Vaikutti siltä, että myös uskontorikosten ollessa kyseessä lainsuojattomuudella rangaistiin vain vakavista, tietoisesti tehdyistä rikoksista kuten rauhanvalarikostenkin tapauksessa.

⁵¹⁷ GLL C 22, s.51, myös ET, 17, s.93

⁵¹⁸ Nordeide & McDonald, 2013, s.42

⁵¹⁹ ”...*He shall forfeit all his property to the last penny and shall depart from the king's dominions.*” GLL, C 20, s.49

⁵²⁰ GLL, C 20, s.49

⁵²¹ ET, 29, s.103

⁵²² Nordeide & McDonald, 2013, s.45

⁵²³ ET, 27, s.101

⁵²⁴ BT, 5, s.13

Suurin osa uskontoon ja uskonelämään liittyneistä rikoksista, joista rangaistiin lainsuojattomuudella, liittyi noituuden harjoittamiseen, mutta myös pakanallisten tapojen noudattamisesta voitiin rangaista lainsuojattomuudella Norjassa, jonne kristinusko oli saapunut 1000-luvulla, eli muutama sata vuotta ennen maakunta- ja maanlakien kodifointia. Ruotsissa Götanmaan ja Sveanmaan alueiden ylimystön laskettiin omaksuneen kristinuskon 1100-luvun alkupuolella. Suurta osaa väestöstä eli talonpoikia kiinnosti uskonnollisista riiteistä luultavasti eniten sadon ja karjan hyvinvoinnin turvaaminen, kun taas ylimystön intressit saattoivat uskonnonkin osalta liittyä valtapolitiikkaan. Tämä saattoi olla yksi syy siihen, miksi pakanallisten tapojen noudattamista pyrittiin kitkemään myös maallisessa lainsäädännössä. Vaikka kirkon kanta pakanallisia tapoja ja rituaaleja kohtaan olikin armoton, synkretismi ei ollut harvinaista varsinkaan kristinuskon saavuttua. Ihmiset saattoivat uskoa sekä pakanallisiin jumaliin että kristittyjen Jumalaan, ja Jeesus sopi hyvin kymmenien pakanajumalien joukkoon.⁵²⁵

Norjalaisessa Maunu Lainparantajan maanlaissa voitiin pakanallisen magian ja rituaalien harjoitus rinnastaa henkirikokseen, sillä molemmat oli luokiteltu rikoksiksi, joita ei voitu sovittaa sakoin. Laissa mainittiin myös tulevaisuuden ennustaminen ja yliluonnollisiin olentoihin⁵²⁶ liittyneet rituaalit sekä noituus.⁵²⁷ Näiden katsottiin norjalaisen Maunu Lainparantajan maanlain mukaan edistäneen pakanallisuutta ja olleen siten lainsuojattomuudella ja omaisuuden menetyksellä rangaistavaa toimintaa.⁵²⁸ Pakanalliset rituaalit ja yliluonnolliset olennot mainittiin lisäksi myös norjalaisessa Borgartingin lain kirkkokaareissa,⁵²⁹ jossa rituaaleihin osallistumisesta tai yliluonnollisten olentojen palvonnasta rangaistiin lainsuojattomaksi julistamisella.

Melkein puolet norjalaisten lakien uskonelämään liittyneistä rikoksista, joista rangaistiin lainsuojattomuudella, liittyi noituuteen ja sen harjoittamiseen. Noitakonstit olivat kiellettyjä, sillä ihmisten tuli Borgartingin lain kirkkokaaren mukaan luottaa Jumalaan, eikä taikuuteen tai pakanallisiin olentoihin. Noidista pahimpana pidettiin Borgartingin lain kirkkokaareissa sitä, joka noitui miehen, naisen, lapsen, lehmän tai vasikan. Naisen syyllistyminen noituuteen voitiin todeta jumalantuomion avulla, ja jos nainen todettiin syylliseksi, odotti häntä lainsuojattomuus. Kuuden naisen vala saattoi tosin pelastaa hänet rangaistukselta.⁵³⁰

⁵²⁵ Line, 2007, s.341

⁵²⁶ Rituaaleista ja yliluonnollisista olennoista lisää esim. Johanna Maria Kuren pro gradussa *Relationen mellan asar och vaner – förkristna myter i norrön litteratur*, s.80–81.

⁵²⁷ ”De mænd som later sit liv... for mord og for trollskep og for alskens spaadomsferd og for utesidden for at opvække troll og dermed fremme hedenskap...” MLL, M 4:1, s.46

⁵²⁸ ”Overalt hvor nogen ... gjør nidingsverk, da fare han utlæg og uhellig, forbrutt fæ og fred, land og løsøre og endog sine odelsjorder og komme aldrig tilbake til landet...” MLL, M 6:1, s.47

⁵²⁹ BT, 16, s.47

⁵³⁰ BT, 16, s.45

Noituudesta oli kyse myös useimmissa ruotsalaisten maakuntalakien uskontoon ja uskonelämään liittyneistä rikoksissa. Nainen voi noitua miehen, ja jos kihlakunnan lautakunta tuomitsi hänet syylliseksi, oli hänellä vapautta ja rauhan aikaa jäljellä yhden päivän ja yhden yön verran. Tämän jälkeen hänet tuomittiin lainsuojattomaksi, pakenemaan metsään ja menettämään perintöoikeutensa, ja tuomion seurauksena hänet voitiin surmata rangaistuksetta, mikäli hänet saatiin kiinni.⁵³¹ Nuoremmissa Länsi-Götanmaan maakuntalaissa todettiin noitumisen olevan häpeällinen rikos (*nidingsverk*), josta saattoi joissain tapauksissa selvitä sakoilla ilman lainsuojattomuustuomiota. Jos naista epäiltiin syylliseksi noituuteen, tuli hänen vanna vala, jonka hyväksyttävyydestä riippui hänen kohtalonsa.⁵³² Eidsivatingin lain kirkkokaarella todettiin, että noituuteen syyllistynyttä naista tuli rangaista ensisijaisesti sakoin, tai jos tällä ei ollut varaa maksaa, tuli hänet antaa piiaksi. Vasta jos kukaan ei tahtonut ottaa häntä piiaksi, tuli hänet julistaa lainsuojattomaksi.⁵³³ Lainsuojattomuus ei siis välttämättä ollut noituuteen syyllistyneelle naiselle ensisijainen rangaistusmahdollisuus. Samalla tavalla rangaistiin myös Lappiin matkaamisesta tulevaisuuden ennustuksen kuulemiseksi sekä Borgartingin lain kirkkokaaren⁵³⁴ että Eidsivatingin lain kirkkokaaren⁵³⁵ mukaan.

Kaupunginlaeista ainoana noitus mainittiin Maunu Eerikinpojan kaupunginlain törkeitten rikosten kaarella, mutta Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa ei noituudesta tuomittu lainsuojattomaksi, vaan joko sakkoihin tai poistumaan kaupungista. Vaikka lainsuojattomuusrangaistusta ei siis enää Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa käytettykään, rangaistuksena saatettiin edelleen käyttää eräänlaista sosiaalista eksklusiota. Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa noituuden harjoittamisesta verekseltään kiinni saadun naisen tai miehen tuli maksaa sakkoja 60 markkaa, jotka jaettiin asianomistajan, kuninkaan ja kaupungin kesken. Jos varallisuutta sakkujen maksamiseen ei ollut, tuli syyllinen polttaa roviolla, mutta häntä ei tuomittu lainsuojattomaksi.⁵³⁶ Tässä tapauksessa huomataan rangaistusten koventuneen, sillä noituudesta ei enää rangaistu lainsuojattomuudella, vaan sakoin, joiden maksamiseksi saatettiin joutua panttaamaan koko suvun omaisuus, tai kuoleamalla. On oletettavaa, että kuninkaanvallan voimistuminen vaikutti sakkorangaistukseen, sillä osa sakoista maksettiin kuninkaalle.

⁵³¹ ”Kvinna förgör en man; fäller henne sluten häradsnämnd, då skall hon hava fred en dag och en natt till skogen. Sedan skall man döma henne ogill för arvinge och eftermälande. Dräpe henne sedan, där som man kommer åt.” YVGL, F 12, s.244

⁵³² ET, 46, s.121

⁵³³ ET, 45, s.121

⁵³⁴ BT, 47, s.47

⁵³⁵ ET, 45, s.119

⁵³⁶ MES, H 11, s.235

Norjalaisissa maakuntalaeissa nainen saatettiin periaatteessa tuomita lainsuojattomaksi, toisin kuin suurimmassa osassa ruotsalaisista laeista. Norjalaisen Borgartingin lain kirkkokaareissa todettiin, että noituuteen syyllistyneellä oli jumalantuomion jälkeen viisi päivää aikaa paeta, minkä jälkeen hänestä tuli lainsuojaton ja hänet sai tappaa, jos hänet saatiin kiinni.⁵³⁷ Vanhemmassa Länsi-Götanmaan laissa on tapaus, jossa nainen noitui lapsipuolensa, jotta hänen omat biologiset lapsensa olisivat perinnönjaossa etusijalla. Tästä syytetyn naisen tuli puolustaa itseään lautakunnan edessä, ja mikäli hänen puolustuksensa petti, tuli hänet tuomita lainsuojattomaksi. Mikäli naisen poika ei halunnut antaa äitinsä paeta lainsuojattomana, tuli pojan maksaa sakkoja tämän puolesta.⁵³⁸ Sama rikos on mainittu myös nuoremmissa Länsi-Götanmaan laissa.⁵³⁹ Länsi-Götanmaan lakien mukaan on siis mahdollista tuomita nainen lainsuojattomaksi rikoksen tekijänä, kun taas esimerkiksi Itä-Götanmaan lain mukaan nainen tai alaikäinen ei voinut paeta maasta lainsuojattomana.⁵⁴⁰

Myös noidaksi syyttäminen oli vakava rikos, sillä Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissakin verekseltään kiinni saadusta noituudesta annettiin eri rangaistus kuin noidaksi syyttämisen ja asian tutkimisen seurauksena. Jos miestä tai naista syytettiin noituudesta, mutta asiaa käsitellyt neuvosto totesi hänet syyttömäksi, tuli tätä noidaksi syyttäneen maksaa 40 markan sakot. Jos tällä viatonta syyttäneellä ei ollut varaa maksaa sakkojaan, tuli hänet ruoskia jalkapuussa, minkä jälkeen tämän oli paettava kaupungista, mutta varsinaiseen lainsuojattomuuteen tai omaisuuden menetykseen tämä ei johtanut.⁵⁴¹ Voidaan siis mahdollisesti todeta, että viattoman syyllistäminen oli Maunu Eerikinpojan kaupunginlain perusteella vakavampi rikos kuin noituuteen syyllistyminen, sillä viattoman syyttämisestä rangaistiin asuinpaikan menetyksellä ja yhteisöstä karkotuksella. On toki huomattava, että noituudesta annettu 60 markan sakko oli merkittävän suuri. Edellä mainittujen lisäksi ruotsalaisissa laeissa ei ollut muita uskontorikoksia, joista olisi rangaistu lainsuojattomuudella.

5.2. Avioliiton solmiminen, aviorikos ja siveellisyys

Aviorikoksiksi ovat tässä tutkielmassa luokiteltu esimerkiksi vaimon viettely-yritykset, haureus sekä varsinaiset aviorikokset, minkä lisäksi käsitellään myös avioliiton solmimiseen ja kihlaukseen liittyneitä rikoksia sekä siveellisyysrikoksia ja inestiä eli lähisukulaisten välisiä suhteita. Siveysrikoksiksi on luokiteltu myös ne rikokset, jotka käsittelivät miehen ja naisen välistä suhdetta

⁵³⁷ BT, 16, s.45

⁵³⁸ ÄVGL, Ä 15, s.78

⁵³⁹ YVGL, Ä 19, s.273

⁵⁴⁰ ÖGL, E 15, s.39

⁵⁴¹ MES, H 11:2, s.235

ja ei-toivottua seksuaalikäyttäytymistä. Homoseksuaalisuus oli todennäköisesti tunnettu ilmiö jo viikinkiajalla, sillä islantilaisissa saagoissa on kuvauksia homoseksuaalisuudesta ja siihen liitetyistä sosiaalisista stigmoista.⁵⁴² Sukupuoliroolit oli määritelty tarkkaan saagojen Islannissa, sillä miesten vaatteita käyttäneet naiset tai naisten vaatteita käyttäneet miehet tuli tuomita lainsuojattomiksi.⁵⁴³ Kirkon näkökulman mukaan luonnonoikeuden vastaisia ilmiöitä olivat esimerkiksi miesten välinen homoseksuaalisuus (naisten välistä homoseksuaalisuutta ei edes ajateltu olevan olemassa), insesti, moniavioisuus ja eläimiin sekaantuminen, jotka oli kriminalisoitu myös maallisissa laeissa.⁵⁴⁴

Koska maanomistus oli keskeistä menestykselle keskiaikaisessa agraariyhteiskunnassa, oli maan perimys olennaisen tärkeä asia. Tavoitteena oli, että perimyksestä pääsivät osalliseksi laillisesta avioliitosta syntyneet legitiimit perilliset, minkä vuoksi laillisen ja sosiaalisesti hyväksytyyn avioliiton solmiminen oli tärkeää. Avioliittoinstituutiota käsitelleitä lakeja ja kaaria löytyi siksi jokaisesta maakuntalaista. Kristillisen opin mukaisesti oli monogamia periaatteessa ainoa hyväksytty avioliiton muoto, mikä kävi ilmi myös maallisista laeista. Gulatingin lain kirkkokaarella kiellettiin moniavioisuus. Jos mies otti toisen vaimon eikä suostunut luopumaan tästä, he molemmat joutuivat pakenemaan maasta ja menettivät omaisuutensa. Jalkavaimon otosta selvisi saman lain mukaan sakoilla, mikäli sakkujen maksun jälkeen luopui hänestä.⁵⁴⁵ Myös kahden naimattoman yksilön seksuaalisuhde oli kriminalisoitu jo norjalaisten maakuntalakien aikaan.⁵⁴⁶ Jos mies purki kihlauksensa ilman varsinaista sopimusta välttelemällä kihlattiaan tai jättämällä saapumatta paikalle hääpäivänä, hänet tuomittiin Gulatingin lain mukaan käräjillä lainsuojattomaksi. Samoin menetellyt nainenkin tuomittiin lainsuojattomaksi.⁵⁴⁷ Tapauksissa kyse saattoi olla sopimuksen rikkomisesta tai annetun lupauksen pettämisestä.

Legitiimin avioliiton solmimisesta ja siitä, kenen kanssa oli soveliaista mennä naimisiin, oli norjalaisissa maakuntalaeissa useita säädöksiä, sillä naimisiinmeno ei ollut soveliaista kaikkina ajankohtina. Jos pääsiäiseen oli aikaa vain seitsemän viikkoa ja mies ”otti itselleen vaimon”, rangaistiin miestä lainsuojattomuudella, sillä 40 vuorokautta kestävästä paaston aikaan ei ollut kanonisen oikeuden mukaan sopivaa mennä naimisiin. Jos avioliitto solmittiin yhdeksän viikkoa ennen pääsiäistä, riitti rangaistukseksi kolmen markan sakot, koska paastoon oli pidempi aika.⁵⁴⁸

⁵⁴² Riisøy, 2009, s.47

⁵⁴³ Nedkvitne, 2011, s.63

⁵⁴⁴ Pihlajamäki, 2007, s.216. Homoseksuaalisuutta myöhäiskeskiajan englantilaisessa kulttuurissa on tutkinut Tom Linkinen, jonka väitöskirja antaa lisätietoa myös yleisesti sodomiasta, luonnonoikeudesta sekä soveliaisuudesta.

⁵⁴⁵ GLL, C 25, s.55

⁵⁴⁶ Riisøy, 2009, s.33

⁵⁴⁷ GLL, M 51, s.74

⁵⁴⁸ BT, 7, s.17

Kirkolliset pyhät mainittiin siis myös maallisissa laeissa, ja kirkollisten normien laiminlyönnistä voitiin rangaista maallisten lakien mukaan.

Borgartingin lain kirkkokaareissa kiellettiin sukulaisen kanssa avioituminen,⁵⁴⁹ ja Frostatingin laissa lueteltiin 11 naista, joiden kanssa avioliiton solmimisesta rangaistiin lainsuojattomuudella. Jos avioliitto oli pantu täytäntöön, saattoi lainsuojattomuus olla uhkana. Tämä kertonee avioliiton olleen pitkälti maallinen instituutio, jossa tärkeintä olivat viranomaisten hyväksynnän sijasta sukujen väliset sopimukset, joihin kirkko pyrki vaikuttamaan omien ihanteidensa mukaisesti. Kyseisistä naisista kolme oli lähisukulaisia, esimerkiksi äiti, ja kahdeksan esimerkiksi hengellisen aseman kannalta puolisoiksi sopimattomia, esimerkiksi nunna ja kummitäti. Mikäli mies makasi yhdenkään heistä kanssa, joutuivat sekä nainen että mies Frostatingin lain mukaan lainsuojattomiksi.⁵⁵⁰ Sama kävi ilmi myös sekä Borgartingin lain kirkkokaaresta⁵⁵¹ että Magnus Erlingssonin ja Olavi Pyhän mukaan nimettyinä Gulatingin lain kirkkokaaresta,⁵⁵² joissa listattiin ne naiset, joiden kanssa ei ollut soveliasta solmia avioliittoa tai olla ”lihallisissa tekemisissä”. Kyse oli siis muun muassa inestisuhteen kriminalisoinnista, ja samankaltainen luokittelu esiintyi myös vanhassa testamentissa.⁵⁵³

Borgartingin lain kirkkokaaren mukaan myös naisen oli mahdollista joutua lainsuojattomaksi, mikäli hän ei suostunut purkamaan lähisukulaisen kanssa solmittua avioliittoa.⁵⁵⁴ Eidsivatingin lain kirkkokaareissa lähiomaisen kanssa makaamisesta saattoi kuitenkin selvitä tästä eroamisella ja ripittäytymisellä.⁵⁵⁵ Gulatingin lain mukaan myös kuollut mies voitiin julistaa sekundääriseen lainsuojattomuuteen. Jos mies saatiin kiinni itse teossa sopimattomasta lihallisesta suhteesta, esimerkiksi inestistä, sai hänet tappaa heti paikan päällä, mutta tapauksesta oli raportoitava lain mukaisesti käräjillä. Jos todistajia löytyi, voitiin kuollutkin julistaa lainsuojattomaksi, mutta hänen omaisuuttaan ei takavarikoitu.⁵⁵⁶

Frostatingin lain mukaan aviorikos tarkoitti vihityn miehen seksuaalisuhdetta toiseen naiseen tai vihityn naisen seksuaalisuhdetta toiseen mieheen. Aviorikos saattoi olla yksin- tai kaksinkertainen. Yksinkertaisessa aviorikoksessa naimisissa oleva osapuoli petti puolisoaan naimattoman henkilön kanssa, kun taas kaksinkertaisessa aviorikoksessa olivat molemmat osapuolet

⁵⁴⁹ BT, 15, s.43

⁵⁵⁰ FL, C 3, s.246

⁵⁵¹ BT, 15, s.41

⁵⁵² GLL, C 24, s.54

⁵⁵³ Riisøy, 2009, s.43

⁵⁵⁴ BT, 15, s.41

⁵⁵⁵ ET, 52, s.131

⁵⁵⁶ GLL, PR 160, s.132 Kuolleen julistaminen lainsuojattomaksi tuli tapahtua käräjillä mahdollisesti sen vuoksi, että tapahtumasta tehtiin legitiimi, vaikkei sillä välttämättä ollutkaan käytännöllistä merkitystä. Oli myös mahdollista, ettei kuolleen omaisuutta takavarikoitu, sillä se oli jo siirtynyt perillisten omaisuudeksi.

tahoillaan naimisissa. Koska keskiajan Pohjoismaissa avioliitto oli kirkollinen sakramentti, oli puolisonsa hylkääminen suurempi häpeä kuin lyhytaikainen uskottomuus. Aviorikos oli rikos kirkon normeja vastaan eli synti, joka vaati katumusharjoituksia, mutta myös maallisen lain rikos, jonka seurauksena rikoksenteijä tuli tuomita sakkoihin.⁵⁵⁷ Toistuvista aviorikoksistakin saattoi seurata lainsuojattomuus Eidsivatingin lain kirkkokaaren mukaan.⁵⁵⁸

Aviorikoksen yhteydessä voi myös nainen olla aktiivinen toimija. Jos nainen makasi sellaisen miehen kanssa, johon hänellä ei ollut oikeutta eikä mies vastustellut, he joutuivat maksamaan sakkoja ja lopettamaan suhteensa tai heidät tuomittiin lainsuojattomiksi.⁵⁵⁹ Myös ruotsalaisessa Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa on mainittu aviorikos, josta tosin ei rangaistu lainsuojattomuudella. Jos vaimo jäi toisen miehen kanssa itse teossa kiinni aviorikoksesta, saattoi naisen aviomiehellä olla Maunu Eerikinpojan kaupunginlain mukaan valta päättää molempien elämästä.⁵⁶⁰

Jos naimisissa ollut mies teki aviorikoksen naimattoman naisen kanssa, oli rikosoikeudellinen vastuu asiasta joidenkin lakien mukaan miehellä. Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa todettiin, että mikäli miehellä ei ollut varaa maksaa hänelle aviorikoksesta määrättyä sakkoa, langetettiin sekä miehelle että naiselle häpeärangaistus, ja heidän tuli poistua kaupungista, luvaten olla ikinä palaamatta sinne takaisin, mutta kyse ei ollut lainsuojattomuudesta.⁵⁶¹ Osassa lakiaineistoa aviorikoksesta rangaistiin ainoastaan sakoin.⁵⁶² Aviorikokset saatettiin kuitenkin keskiajallakin selvittää asianomaisten kesken, ja vielä 1500–1600-lukujen aikana aviorikostapauksia selviteltiin perhepiirissä.⁵⁶³ Lainsuojattomuusrangaistuksen avulla pyrittiin painostamaan aviopuolisoita palaamaan toistensa luo avioeron tai -rikoksen asemesta. Mikäli mies ei suostunut palaamaan vaimonsa luo edes kuukausia kestäneen määräajan jälkeen, sai hän ensin sakkorangaistuksen. Jos hän ei uuden määräajan jälkeenkään suostunut palaamaan, tuomittiin hänet lainsuojattomaksi ja menettämään omaisuutensa, määrättiin Borgartingin lain kirkkokaarella.⁵⁶⁴

Siinä missä aviorikoksissa rikkomusten tekivät useimmiten yksi mies ja yksi nainen, saattoivat siveysrikokseen olla syyllisinä esimerkiksi useampi mies ja useampi nainen. Siveysrikoksista mainittakoon esimerkkinä lakimateriaalissa esiintyvä sodomia, jossa kyse oli kaikesta siitä, joka rikkoi sukupuolten ja sovinnaisuuden sekä hyvän ja paheksutun väliset rajat. Osaa seksuaalisista

⁵⁵⁷ Riisøy, 2009, s.31

⁵⁵⁸ ET, 53, s.131

⁵⁵⁹ FL, C 4, s.247

⁵⁶⁰ MES, G 10:2, s.43

⁵⁶¹ MES, G 10:2, s.43

⁵⁶² Riisøy, 2009, s.26

⁵⁶³ Riisøy, 2009, s.25

⁵⁶⁴ BT, 17, s.47

synneistä, kuten esiaviollista seksiä, käsiteltiin ainoastaan kirkon tuomioistuimissa, kun taas sodomia ja moniavioisuus kuuluivat maallisen oikeuden piiriin.⁵⁶⁵ Kirkon näkökulmasta sodomia oli laaja-alainen synti, jonka harjoittamiseen saattoivat osallistua sekä miehet että naiset yhdessä ja yksin.⁵⁶⁶ Sodomia oli kriminalisoitu jo norjalaisissa maakuntalaeissa, mikä viestii kirkon vaikutuksesta, olihan muun muassa eläimiin sekaantuminen sekä homoseksuaalisuus kielletty kristillisen etiikan mukaan. Jos voitiin osoittaa toteen jonkun [miehen] harjoittaneen sukupuoliyhteyttä muun olennon (*Lebewesen*) kuin naisen kanssa, julistettiin syyllinen lainsuojattomaksi ja menettämään omaisuutensa kuninkaalle.⁵⁶⁷

5.3. Johtopäätökset: Uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneet rikokset

Kristinuskoon ja pakanuuteen sekä toisaalta avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneistä rikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella pääasiallisesti norjalaisissa laeissa, lainsuojattomuusrangaistusten ollen siten keskittyneinä ensimmäisen reseptiovaiheen lakeihin. Vaikka kristinuskoon ja pakanuuteen liittyneitä lainsuojattomuudella rangaistuja rikoksia oli maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa määrällisesti vähän, on niistä mahdollista tehdä johtopäätöksiä liittyen lainsuojattomuusrangaistuksen kehitykseen. Vaikka tutkielmassani käytetty norjalainen lakiaineisto oli lakikokoelmien lukumäärässä mitattuna pienempi kuin vastaava ruotsalainen lakiaineisto, oli uskontoon ja uskonelämään liittyneitä lainsuojattomuudella rangaistuja rikoksia eniten norjalaisissa maakuntalaeissa. Voidaan siis huomata suurimman osan uskonelämää koskettaneista lainsuojattomuudella rangaistuista rikoksista tulleen mainituiksi ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa eli kronologisesti vanhimmissa norjalaisissa maakuntalaeissa sekä maanlaissa. Ruotsalaisissa maakuntalaeissa uskonelämään liittyneet rikokset olivat keskittyneet kahden reseptiovaiheen rajalle ajoitettuihin Länsi-Götanmaan lakeihin, sillä muissa ruotsalaisissa laeissa ei uskonelämään liittyneistä rikoksista rangaistu lainsuojattomuudella.

Lakiaineistossa rangaistiin lainsuojattomuudella kristillisiin normeihin ja tapoihin liittyneistä rikoksista, joihin kytkeytyneistä tapauksista kerrottiin norjalaisissa maakuntalaeissa. Kristillisen tapakulttuurin, kirkkolain tai kristinuskon dogmien huomioimatta jättämiseen liittyneitä rikoksia esiintyi norjalaisissa maakuntalaeissa, jolloin kyse oli kirkkolain laiminlyönnistä, lihansyönnistä paaston aikana tai muutoin sopimattomana ajankohtana ja lapsen kastamatta jättämisestä. Vastaavanlaisista rikkomuksista ei rangaistu lainsuojattomuudella ruotsalaisissa maakunta- tai

⁵⁶⁵ Burgwinkle, 2004, s.1–4 Kirkon näkökulmasta katsottuna sodomia oli synti, jonka oletetaan olevan 1000-lukulaisen kristillisen teologian tuote. On kuitenkin oletettavaa, ettei ihmisten käyttäytyminen tuona aikana muuttunut aikaisempaa seksuaalisemmaksi tai syntisemmäksi, mutta jonkinlainen moraalinen muutos saattaa olla 1000–1100-lukujen aikana tapahtuneen sodomiakäsitysten leviämisen taustalla. (Burgwinkle, 2004, s.1–2, s.20)

⁵⁶⁶ Burgwinkle, 2004, s.4

⁵⁶⁷ ET, 53, s.133

maanlaeissa. Myös kasteesta kieltäytymisestä seurasi lainsuojattomuus ainoastaan norjalaisten maakuntalakien mukaan.

Esikristillisiin tapoihin ja noituuteen liittyneistä rikoksista sen sijaan rangaistiin lainsuojattomuudella sekä norjalaisissa että ruotsalaisissa laeissa. Norjalaisessa kaupunginlaissa tai ruotsalaisessa maanlaissa ei noituudesta rangaistu lainsuojattomuudella, vaan muilla rangaistuksilla kuten ruumiin- ja sakkorangaistuksilla. Noituuden yhteydessä mainittiin usein ennustaminen, josta myös rangaistiin lainsuojattomuudella. Ruotsalaisissa laeissa nuorempaa Länsi-Götanmaan lakia lukuun ottamatta ei pidetty ennustamista tai ennustusten kuuntelemista rikoksena, josta olisi rangaistu lainsuojattomuudella. Pakanallisten rituaalien noudattamisesta tai ei-kristillisten jumalien tai henkien palvonnasta rangaistiin lainsuojattomuudella sekä norjalaisissa että ruotsalaisissa laeissa. Erityisesti norjalaisissa laeissa esiintynyt henkiolentojen palvominen esineiden ja rituaalien avulla muistuttaa polyteistisestä Pohjoismaiden esikristillisestä uskonnosta.

Koska norjalaiset maakuntalait olivat vanhempia kuin ruotsalaiset maakuntalait, voidaan olettaa, etteivät kristinuskon normit ja tavat olleet vielä vakiintuneet norjalaisten maakunta-, maan- ja kaupunginlakien kodifikaation aikaan, ja niitä oli tarpeen käsitellä maakuntalaeissa, toisin kuin sata vuotta myöhemmin muistiin kirjoitetuissa ruotsalaisissa maakuntalaeissa. On kuitenkin huomattava, että esimerkiksi noituuden harjoittaminen säilyi rangaistavana tekona myös toisen reseptiovaiheen laeissa, sillä esimerkiksi nuorimpaan lakiaineistoon kuuluneessa Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa oli yksi maininta noituuden harjoittamisen laittomuudesta, ja sen mukaan noituudesta tuli rangaista kaupungista karkottamisella.

Toisen reseptiovaiheen lakien aikakaudella kirkon kanta uskonnollisia rikoksia kohtaan tiukkeni, ja se vaati kristinuskoon liittyneitä rikoksia rangaistaviksi kirkollisiin tuomioistuihin. On myös mahdollista, että kristinuskon oli jo saattanut etabloitua lakien kodifikaation aikaan osaksi ruotsalaista tapakulttuuria siten, ettei esikristillistä alkuperää olevia tapoja harjoitettu huolestuttavissa määrin, eikä niitä täten ollut tarpeen kriminalisoida, ja että norjalaiset maakuntalait ovat syntyneet aikana, jolloin kristinuskon asema Pohjolassa ei ollut vielä vakiintunut, minkä vuoksi tietyt tavat ja rituaalit oli tarpeen kieltää myös maallisessa laissa.

Sekä kirkon että maallisen oikeusjärjestelmän kannalta tärkeä instituutio, avioliitto, sekä avioliiton solmimista ja siveellisyyttä koskettaneet rikokset, joista rangaistiin lainsuojattomuudella, esiintyivät lähdeaineistossa lähinnä ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa. Teemat, jotka lakiaineistossa toistuivat, olivat aviorikos, haureus, avioliiton solmimisen muodollisuudet sekä inesti, joista useimmiten rangaistiin lainsuojattomuudella. Näistä inesti eli seksuaalisuhde tai avioliitto lähisukulaisen kanssa mainittiin useimmin, kun taas aviorikoksesta löytyi lähteistä

yhteensä vain muutama maininta. Lukumäärältään vähäisimmät maininnat esiintyivät kihlauksesta, avioerosta sekä polygamiasta ja avioliiton solmimisen ajankohdasta.

Avioliittoa käsitelleitä lakeja löytyi useasta kirkkokaaresta, mikä saattoi viestiä kirkon intresseistä avioliittolainsäädäntöön, mutta koska kaikissa laeissa ei ollut kirkkokaarta, ei voida tietää, olisiko kirkkokaarten myötä lainsuojattomuusrangaistuksiakin ollut enemmän. Avioeroon liittyneet tapaukset esiintyivät norjalaisessa Borgartingin lain kirkkokaarella. Myös kihlaustapauksia käsiteltiin norjalaisessa Gulatingin laissa. Kävi ilmi, että naisen tarvinnut olla fyysistä sukua, jotta suhde luokiteltaisiin inestiksi, sillä suhdetta esimerkiksi kummiin pidettiin inestinä. Inestisuhteesta eli avioitumisesta tai seksuaalisuhteesta lähisukulaisen kanssa rangaistiin lainsuojattomuudella norjalaisissa ainoastaan norjalaisissa laeissa, kun ruotsalaisissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa ei inestistä rangaistu lainsuojattomuudella.

Siveysrikokseksi on tässä luettu eläimiin sekaantuminen, josta rangaistiin lainsuojattomuudella norjalaisessa Eidsivatingin laissa. Kirkkokaareen kuuluneita siveysrikkomuksia ei käsitelty ruotsalaisissa maan- ja kaupunginlaeissa, mutta avioitumiseen ja avioliittoon liittyntä lainsäädäntöä niissä sen sijaan käsiteltiin. Yksittäistapauksia lähdeaineistossa olivat polygamia ja eläimiin sekaantuminen eli sodomia. Moniavioisuudesta rangaistiin lainsuojattomuudella Gulatingin laissa, kun taas sodomiasta rangaistiin lainsuojattomuudella norjalaisen Eidsivatingin lain kirkkokaaren mukaan. Näistäkin tapauksista voi huomata norjalaisen aineiston olevan hyvin edustettuna. Samaan lopputulokseen päästään myös avioliitto- ja siveellisyyserikosten kohdalla.

Suuri osa siveellisyys- ja aviorikoksia käsitelleistä laeista, joiden rikkomuksista rangaistiin lainsuojattomuudella, oli peräisin norjalaisista maakuntalaeista, jotka oli kirjoitettu muistiin 1100- ja 1200-lukujen aikana. Avioliittoon liittyneitä rikoksia tarkasteltaessa täten huomataan, että siihen liittyneiden rikosten, joista rangaistiin lainsuojattomuudella, lukumäärä väheni laeissa radikaalisti tutkittavan ajanjakson loppua kohti edetessä, ja että suurin osa edellä mainituista rikoksista esiintyi ensimmäisen reseptiovaiheen lakiaineistossa. Koska avioliitto oli kirkon mukaan sakramentti, saattoi kanonisen oikeuden vaikutus näkyä myös maallisessa avioliittolainsäädännössä ja se rangaistuksissa, aivan kuten uskontorikostenkin tapauksessa. On kuitenkin muistettava, että koska kirkon kiinnostus maallisia avioliittolakeja kohtaan kasvoi sydänkeskijällä, avioliittoa säädeltiin maallisissa laeissa myös toisen reseptiovaiheen aikana. Avioliittolain rikkomisesta ei siinä vaiheessa enää tosin rangaistu lainsuojattomuudella, vaan käytössä olivat kanonisen oikeuden mukaiset rangaistukset tai ruumiinrangaistukset.

Yhteenvedon voidaan siis esittää lainsuojattomuudella rangaistujen uskontoon ja avioliittoon liittyneiden rikosten tulleen käsitellyiksi pääasiallisesti vanhimmissa laeissa. Huomionarvoista on, että lainsuojattomuudella rangaistut uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneet rikokset

puuttuivat muuten kattavista ruotsalaisista maakuntalaeista miltei kokonaan, mikä viesti totaalista muutoksesta joko lainsäädännössä tai rangaistusnormeissa. Uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneitä rikoksia tutkittaessa voidaan siis huomata, että lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten lukumäärä väheni norjalaisten maakuntalakien ja maanlain aikakauden jälkeen radikaalisti, minkä jälkeen lainsuojattomuudella rangaistiin uskonrikostapauksissa vain muutamassa tapauksessa muiden rangaistusnormien kuten kirkollisen lain mukaisten rangaistusten ja sakkojen yleistyttyä.

6. *Om alla mäns frid*: Lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten muutos ja sen taustat

6.1. Kehittyikö lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten määrä?

Keskiajan historiantutkimuksen parissa on yleisesti hyväksytty, että ruumiillisten ja kuolemanrangaistusten käyttö yleistyi keskiajan loppua kohden Ruotsissa ja Norjassa, mihin halusin perehtyä tarkemmin pro gradu -tutkielmassani rangaistusnormeja tutkimalla. Sakko- ja ruumiilliset rangaistukset olivat yleisimpiä rangaistuksia tutkimani lähdeaineiston perusteella, joiden lisäksi ruotsalaisissa ja norjalaisissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa käytettiin rangaistuksena lainsuojattomaksi julistamista ja siihen usein liittynyttä omaisuuden menetystä. Lakeja, joiden rikkomisesta rangaistiin lainsuojattomuudella, esiintyi sekä vanhemmissa että uudemmissa laeissa, jotka olen niiden iän ja taustan mukaan sekä Elsa Sjöholmin teoriaan perustuen jakanut ensimmäiseen ja toiseen reseptiovaiheeseen.

Henki- ja väkivaltarikoksia käsiteltäessä voitiin todeta, että lainsuojattomuudella rangaistiin tietyistä henki- ja väkivaltarikoksista sekä ensimmäisen että toisen reseptiovaiheen laeissa. Rauhan- ja rauhanvalalakien rikkomuksista rangaistiin lainsuojattomuudella pääasiallisesti toisen reseptiovaiheen laeissa ja useammin ruotsalaisissa kuin norjalaisissa laeissa, kun norjalaisissa laeissa kuninkaan rauhanlait mainittiin hieman harvemmin. Ruotsissa rauhanvalalakeja oli huomattavasti enemmän, mikä kertoi sekä kirkollisten rauhanihanteiden vaikutuksesta Ruotsissa että kuninkaan rauhanvalalakien sijoituksesta osaksi sekä vanhempia että uudempia ruotsalaisia maallisia lakeja. Lainsuojattomuus rauhanlakien rikkomisesta oli kuitenkin yleinen seuraus myös norjalaisissa maakuntalaeissa sekä maanlaissa. Rauhan- ja rauhanvalalain rikkomuksista annettuja rangaistuksia tutkiessa on huomioitava rauhan- ja rauhanvalalakien kehitys sydänkeskiajan aikana, sillä kehitys vaikutti erityisesti toisen reseptiovaiheen ruotsalaisissa laeissa annettuihin rangaistuksiin.

Rauhan- ja rauhanvalarikkomusten ollessa kyseessä ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa esiintyi joitakin mainintoja lainsuojattomuudesta rauhanrikosten rangaistuksena, kun taas toisen reseptiovaiheen vaihteessa ja alkupuolella lainsuojattomuudella rangaistujen rauhan- ja rauhanvalarikkomusten lukumäärä kasvoi. Ensimmäisen reseptiovaiheen laeista eniten mainintoja lainsuojattomuudella rangaistuista henki- ja väkivaltarikoksista esiintyi Maunu Lainparantajan maanlaissa, kun taas muissa ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa lainsuojattomuudella rangaistuista rauhanrikoksiksi luokitelluista henki- ja väkivaltarikoksista esiintyi vain yksittäisiä mainintoja.

Toisessa reseptiovaiheessa maininnat jakautuivat tasaisemmin, kuitenkin useimpien mainintojen esiinnyttyä vanhemmissa toisen reseptiovaiheen laeissa, kuten Götanmaan laeissa.

Lainsuojattomuusrangaistus oli alkanut vähentyä jo nuoremman Länsi-Götanmaan lain perusteella, jonka mukaan aiempien lakien mukaan lainsuojattomuudella rangaistuista törkeistä rikoksista ei enää annettu lainsuojattomuustuomiota. Suurimmassa osassa ruotsalaisista laeista lainsuojattomuusrangaistukseen voitiin tuomita rauhan- ja rauhanvalarikkomusten rangaistuksena, samoin kuin suurimmassa osassa norjalaisia lakeja, eli lainsuojattomuusrangaistus oli käytössä läpi tutkitun ajanjakson ainakin normatiivisella tasolla. Toisen reseptiovaiheen lopun laeissa ja tutkielman ajallisen rajauksen loppupuolella lainsuojattomuusrangaistusten määrä väheni, eikä enää ollut käytössä ruotsalaisessa Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa ruumiin- ja sakkorangaistusten yleistyttyä. Lainsuojattomuusrangaistus ei siis täysin hävinnyt rauhan- ja rauhanvalarikosten rangaistuksena tutkittavana olleen ajanjakson aikana, ja lainsuojattomuuden lisäksi yhteisöstä eristämiseen voitiin tuomita esimerkiksi ekskommunikaation tai kaupungista karkottamisen avulla.

Naisrauhan, kotirauhan ja julkisen rauhan rikkomusten sekä koston liittyneiden rikosten ollessa kyseessä huomattiin, että lainsuojattomuudella rangaistiin huomattavasti useammin toisen reseptiovaiheen laeissa, ja merkittävästi enemmän ruotsalaisissa kuin norjalaisissa laeissa. Näiden rikosten ollessa kyseessä lainsuojattomuusrangaistus yleistyi lakien perusteella toisen reseptiovaiheen alussa, mutta väheni sen lopussa. Silvonnan ja siihen liittyneiden rikosten ollessa kyseessä maininnat olivat jakautuneet tasaisemmin reseptiovaiheiden välille, kuitenkin pääpainon oltua toisessa reseptiovaiheessa. Edellä mainitut rauhan- ja rauhanvalarikokset esiintyivät lähes kaikissa tutkituissa laeissa, minkä perusteella voidaan todeta rauhanlakien samankaltainen sisältö Ruotsissa ja Norjassa.

Myös törkeitä rikoksia eli rauhan- ja rauhanvalarikoksiin kuulumattomia henki- ja väkivaltarikoksia käsiteltäessä huomattiin, että toisen reseptiovaiheen loppua kohden lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten lukumäärä väheni. Törkeiden rikosten kohdalla oli kuitenkin huomattava, että suurin osa lainsuojattomuudella rangaistuista rikoksista esiintyi ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa, toisin kuin rauhan- ja rauhanvalarikosten kohdalla. Esimerkkinä tästä voidaan mainita nuorempi Länsi-Götanmaan laki, jonka mukaan törkeistä henkirikoksista rangaistiin sakoin. Törkeissä henki- ja väkivaltarikoksissa rikosoikeudellinen vastuu sekä uhrin ja rikoksen tekijän suhde määrittivät rangaistuksen, eikä samasta rikoksesta aina välttämättä annettu samaa rangaistusta. Esimerkiksi lähiomaisen tai yhteisöllisen auktoriteetin tappamisesta saatettiin antaa kovempi rangaistus kuin muista henkirikoksista, kun taas rauhan- ja rauhanvalarikokset ja niistä annetut rangaistukset olivat jokseenkin samankaltaisia. Törkeiden henki- ja väkivaltarikosten seurauksena rikoksen tekijä saatettiin joidenkin lakien mukaan ekskommunikoida ja tuomita pyhiinvaellukselle Roomaan sovittamaan syntinsä toisen reseptiovaiheen Itä-Götanmaan lain mukaan, mikä saattoi viestiä kanonisen lain vaikutuksesta

maalliseen lakiin. Yleisesti ottaen Götanmaan laeissa rangaistiin lainsuojattomuudella useammin kuin Sveanmaan lakien mukaan, mikä saattoi kertoa kuninkaanvallan vähäisemmästä merkityksestä Götanmaalla, sillä Sveanmaalla saatettiin siirtyä muihin, kuninkaalle edullisempiin rangaistuksiin suuremmissa määrin.

Toisen reseptiovaiheen laeissa törkeistä rikoksista annettiin laeissa useimmiten sakko- tai ruumiinrangaistuksia, joten törkeiden rikosten kohdalla voidaan erityisen hyvin huomata lainsuojattomuusrangaistuksessa käytössä tapahtunut normatiivinen muutos. Nuoremmissa Länsi-Götanmaan laeissa sekä Södermanlannin laeissa osasta rauhanvalalakien rikkomuksia ja törkeitä rikoksia rangaistiin lainsuojattomuuden sijaan sakoin tai ruumiinrangaistuksin. Täten esimerkiksi toisen kotona tehdystä väkivaltarikoksesta voitiin Södermanlannin mukaan rangaista sakoin, samoin kuin häpeällisestä rikoksesta nuoremman Länsi-Götanmaan lain mukaan, vaikka rauhan- ja rauhanvalarikoksista rangaistiinkin usein lainsuojattomuudella. Myös Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa rauhanvalarikoksista rangaistiin sakoilla tai ruumiillisella rangaistuksella. Tutkittavan ajanjakson ja toisen reseptiovaiheen aikana, viimeistään toisen reseptiovaiheen lopussa, henki- ja väkivaltarikoksista annettu lainsuojattomuusrangaistus korvautui ruumiin- tai sakkorangaistuksella tai kanonisen lain mukaisella rangaistuksella ainakin normatiivisten lakien perusteella, sillä käytännöstä ei lakiaineiston perusteella voitu tehdä johtopäätöksiä.

Uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneitä lainsuojattomuudella rangaistuja rikoksia tarkasteltaessa kävi ilmi, että uskontoon ja uskonelämään liittyneistä rikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella pääasiallisesti vanhimmissa, norjalaisissa laeissa, kun taas toisen reseptiovaiheen laeissa tai suurimmassa osassa ruotsalaisia lakeja ei uskonnon harjoittamiseen liittyneistä rikoksista pääasiallisesti annettu lainsuojattomuustuomioita. Poikkeuksen tekivät ruotsalaiset Länsi-Götanmaan lait, joissa joistakin uskontorikoksista rangaistiin lakitekstin mukaan lainsuojattomuudella.

Esimerkiksi noituuteen liittyneitä rikoksia käsiteltiin maallisissa laeissa vielä Maunu Eerikinpojan kaupunginlain lain mukaan, jossa noituuden harjoittamisesta ei tuomittu lainsuojattomuuteen, vaan kaupungista karkottamiseen tai kuolemanrangaistukseen. Tämä saattoi kertoa joko rikoskäsitelysten tai rangaistusnormien muutoksesta. Noituutta ei ehkä enää pidetty vakavana rikoksena tai lainsuojattomuutta sopivana rangaistuksena. Voidaan siis todeta, että uskontoon ja uskonelämään liittyneistä rikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella pääasiallisesti ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa, mutta lainsuojattomuusrangaistus uskontoon ja uskonelämään liittyneissä rikoksissa ei täysin poistunut käytöstä toisenkaan reseptiovaiheen aikana, vaikka muut rangaistukset yleistyivät lainsuojattomuuden sijaan.

Samaa voitiin todeta avioliittoon, kihlaukseen ja siveellisyyteen liittyneistä lainsuojattomuudella rangaistuisista rikoksista, vaikka nämä rikokset mainittiinkin lukumäärällisesti useammin lähdeaineistossa kuin uskontoon liittyneet rikokset. Pääasiallisesti näistä rikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella norjalaisissa laeissa sekä ruotsalaisissa Länsi-Götanmaan laeissa, minkä johdosta voitiin todeta avioliittoon, kihlaukseen ja siveellisyyteen liittyneiden rikosten lainsuojattomuusrangaistusten esiintyneen ensimmäisessä reseptiovaiheessa sekä ensimmäisen ja toisen reseptiovaiheen vaihteessa. Toisen reseptiovaiheen aikana yleistyivät sakko- ja ruumiinrangaistukset lainsuojattomuusrangaistuksen sijaan, ja osa rikoksista siirtyi kirkon tuomiovallan alaisuuteen, eikä rikoksia enää tullut käsitellä maallisissa laeissa. Täten voidaan todeta, että keskiaikaisen kirkon instituutioihin ja ihanteisiin liittyneet rikokset, joista rangaistiin lainsuojattomuudella, sijoittuivat pääasiallisesti ensimmäisen reseptiovaiheen lakeihin, ja toisen reseptiovaiheen laeissa esiintyi vain joitakin yksittäisiä mainintoja. Suurimmassa osassa tutkittuja uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneistä rikoksista alettiin sydänkeskiajan kuluessa ja toisen reseptiovaiheen laeissa soveltaa kanonisen oikeuden mukaisia ja ruumiillisia rangaistuksia lainsuojattomuusrangaistuksen sijaan, kun esimerkiksi avioliitosta oli tullut kirkollinen sakramentti maallisen perinteen sijaan.

Lainsuojattomuusrangaistus oli lain mukainen rangaistus useammin ensimmäisen reseptiovaiheen laeissa uskonto-, avioliitto- ja siveelisyysrikoksista sekä törkeistä henki- ja väkivaltarikoksista, kun taas toisen reseptiovaiheen laeissa rangaistiin useammin lainsuojattomuudella rauhan- ja rauhanvalarikoksista. Lainsuojattomuusrangaistusten määrä jakaantui varsin tasaisesti kahden eri reseptiovaiheen välille sekä norjalasten ja ruotsalaisten lakien välille, kun otetaan huomioon yhtäältä norjalaisten lakien korkeampi ikä ja toisaalta ruotsalaisten lakien suurempi lukumäärä. Ruotsalaisten lakien mukaan lainsuojattomuus oli tutkituista rikoksista yleisempi rangaistus Götanmaan laeissa kuin Sveanmaan laeissa.

Norjassa rangaistiin lakien perusteella lainsuojattomuudella sellaisista rikoksista, joista ruotsalaisissa laeissa rangaistiin sakoita tai ruumiillisin rangaistuksin, eli myös lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten laatu muuttui tutkittavan ajanjakson aikana. Vaikka norjalaisia lakeja oli aineistossa määrällisesti vähemmän, oli lainsuojattomuus norjalaisten lakien perusteella varsin tavallinen rangaistus kaikista tutkielmassa käsitellyistä rikoksista. Kun otetaan huomioon yhtäältä lakien ja toisaalta lainsuojattomuusrangaistusten määrä laeissa, vaikuttaisi lainsuojattomuus olleen verrattain yleisempi rangaistus Norjassa kuin Ruotsissa, vaikka molemmissa kuningaskunnissa sakot ja ruumiilliset rangaistukset olivatkin kaikkein yleisimpiä rangaistuksia koko tutkittavana olleen ajanjakson aikana.

Myös norjalaisissa laeissa lainsuojattomuus rangaistuksena väheni maan- ja kaupunginlakien myötä, ja lainsuojattomuus rangaistuksena esiintyi pääasiallisesti vanhemmissa norjalaisissa maakuntalaeissa. Tästä huolimatta lainsuojattomuus rangaistuksena oli käytössä myös norjalaisissa maan- ja kaupunginlaeissa, kuten myös ruotsalaisessa maanlaissa. Maiden välisenä eroavaisuutena mainittakoon esimerkiksi kaupunginlait, sillä norjalaisessa kaupunginlaissa tutkimuksen kohteena olleista rikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella, kun taas ruotsalaisen kaupunginlain aikana oikeudelliset normit ja rangaistukset olivat muuttuneet niin, ettei esimerkiksi rauhanvalarikoksista enää saanut lainsuojattomuustuomiota. Norjalaisissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa ei voitu todeta vastaavanlaista jyrkkää vähenemistä lainsuojattomuusrangaistusten määrässä, kun tutkittiin henki- ja väkivaltarikoksia sekä uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneitä rikoksia. Lainsuojattomuusrangaistusten määrä toki väheni Norjassakin tutkittavan ajanjakson loppua kohden, muttei dramaattisesti kuten Ruotsissa.

Lainsuojattomuus rangaistuksena ei siis vähentynyt radikaalisti kaikissa tutkituissa tapauksissa, ja lainsuojattomuus oli rangaistuksena käytössä vielä kaikkein nuorimmissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa. Täten keskiaikaisia rangaistusnormeja ja -käytäntöjä tutkittaessa tulisi pitää mielessä, että vaikka sakkorangaistukset ja ruumiilliset rangaistukset yleistyivät keskiajan loppua kohden, oli lainsuojattomuus vielä 1350-luvullakin potentiaalinen rangaistus ainakin ruotsalaisten ja norjalaisten normatiivisten maakunta-, maan- ja kaupunginlakien mukaan.

Vastauksena tutkimuskysymykseen voidaan esittää, että lainsuojattomuusrangaistus kehittyi normatiivisen lähdeaineiston perusteella siten, että lainsuojattomuusrangaistusten määrä väheni 1100–1350-lukujen lakiaineiston aikana. Lainsuojattomuusrangaistuksen väheneminen normeissa riippui rikoksen luonteesta sekä lain iästä, sillä kaikkien rikkomusten kohdalla lainsuojattomuusrangaistuksen kehitys ei ollut samansuuntaista tai -aikaista. 1200-luvun lähteissä lainsuojattomuus rangaistuksena esiintyi eniten, kun 1350-luvulle tultaessa lainsuojattomuusrangaistus oli tutkittujen rikosten tapauksissa verrattain harvinainen. Hypoteesi lainsuojattomuusrangaistuksen muutoksen ja yhteiskunnallisen muutoksen suhteesta osoitettiin todeksi. Tutkielmani lopputulos tukee aikaisemmin julkaistussa tutkimuskirjallisuudessa esitettyjä näkökulmia lainsuojattomuusrangaistuksen kehityksestä, mutta lisäksi muistuttaa lainsuojattomuusrangaistuksen legitimiyydestä vielä 1300-luvun lakien perusteella.

6.2. Miksi lainsuojattomuusrangaistus kehittyi?

Tutkielmani kolmannessa luvussa todettiin, etteivät rikoslaki, rangaistusnormit ja -käytännöt olleet yhteiskunnallisesta kehityksestä erillään olleita ilmiöitä, vaan niiden kehitys oli oletettavasti sidoksissa yhteiskunnalliseen muutokseen kuten esimerkiksi keskusvallan kehitykseen.

Sydänkeskiajalla Ruotsissa ja Norjassa tapahtui useita keskusvallan kehityksen ja lainsäädännön kannalta merkittäviä muutoksia. Maakunta-, maan- ja kaupunginlakien aikakaudella ruotsalainen ja norjalainen yhteiskunta kehittyi hitaasti maakunnittain eriytyneistä sukuyhteiskunnista kohti yhden kuninkaan hallitsemaa valtakuntaa, jossa oikeudellisia toimijoita olivat sukujen asemesta yksilöt, ja jossa väkivallan monopoli oli keskittynyt hallitsijalle. Myös kirkko vakiinnutti asemaansa ulottamalla vaikutusvaltaansa maalliseen lainsäädäntöön sekä kuninkaaseen, joka omalta osaltaan pyrki keskittämään juridisen päätäntä- ja rangaistusvallan itselleen. Paikallinen oikeudenjako jatkui läpi keskiajan koko valtakunnan kattavista laeista huolimatta.

Myös lainsuojattomuusrangaistus liittyi kuninkaanvallan kehittymiseen. Pohjoismaisen lainsuojattomuusrangaistuksen juuret olivat oletettavasti peräisin ainakin esikristilliseltä aikakaudelta, mutta koko valtakunnan kattava lainsuojattomuus syntyi vasta kuninkaan rauhan- ja rauhanvalalainsäädännön, maan- ja kaupunginlakien sekä keskusvallan kehittyttyä. Lainsuojattomuusrangaistuksen lähtökohtana oli yhteisöllisten häiriötekijöiden karkottaminen ulos yhteisöstä, jottei laajamittaista koston kierrettä tai sukuotaa pääsisi syntymään rikoksen seurauksena. Lainsuojattomuuteen liittyi siis olennaisena paitsi uhri ja rikollinen, myös suvut ja yhteisö, joilla saattoi olla laaja päätäntä- ja sovitteluvallat rikokseen liittyen. Rikostapaukseen liittynyt sovittelu saattoi kestää kauan, eikä kaikissa maakunnissa lainsuojattomaksi tuomitun tarvinnut heti poistua yhteisöstään. Vaikka lainsuojattomuus oli toteutuessaan ankara rangaistus, ei sen toteutumisesta ollut varmuutta, ja pahimmassa tapauksessa rangaistus jäi toteutumatta.

Sakko- ja ruumiillisten rangaistusten yleistyttyä ja rikosoikeudellisen vastuun keskittyttyä ainoastaan rikoksen tekijälle sukujen sovitteluvallasta väheni ja tuomiot toteutuivat varmemmin, kun täytäntöönpanoa valvoivat viranomaiset suvun ja yhteisön sijaan. Lainsuojattomuus, jonka täytäntöönpano saattoi olla epävarmaa, väheni kun kuningas ja tämän tuomioistuimet ja virkamiehet ryhtyivät kontrolloimaan rangaistusten täytäntöönpanoa ja toisaalta sakoista saatuja tuloja. Myös keskiajan yleinen yksilöitymiskehitys saattoi vaikuttaa rangaistusnormeihin myös Ruotsissa ja Norjassa, kun rikosoikeudellinen vastuu keskittyi ainoastaan rikosten tekijälle eikä lisäksi tämän suvulle, kuten sukuyhteiskunnan aikana oli tavallista.

Kanonisen lain mukaiset päätökset vaikuttivat myös maalliseen lainsäädäntöön, sillä esimerkiksi II lateraanikonsiilissa päätettiin kirkonmiesten koskemattomuudesta rangaistuksen uhalla, ja myös skandinaavisissa maallisissa laeissa rangaistiin ankarasti sitä, joka teki kirkonmiehelle väkivaltaa. Kanonisen oikeuden päätökset kirkonmiesten rauhoitetusta asemasta näkyivät siis maallisissa skandinaavisissa laeissa. Kristinusko saapui Norjaan hieman aiemmin kuin Ruotsiin, minkä vuoksi norjalaiset olivat olleet kristityn tapa- ja lakikulttuurin piirissä kauemmin kuin ruotsalaiset.

Ruotsissa kirkon ja kuninkaan yhteistyö alkoi vasta 1200-luvulla, ja myös Ruotsin kuningasvalta vakiintui ja kehittyi myöhemmin kuin Norjassa. Norjalaisen kulttuurin vaikutuspiirissä kirjallinen kulttuuri oli ollut vahva jo esikristillisellä aikakaudella, mikä mahdollisesti selitti osittain sen, miksi maallisia lakeja ryhdyttiin kirjaamaan muistiin aiemmin kuin Ruotsissa. Näiden syiden perusteella on ymmärrettävää, että lakien kodifointiprosessi sai alkunsa Norjassa noin sataa vuotta aiemmin kuin Ruotsissa, ja että koko valtakunnan kattava maanlaki sekä kaupungeissa voimassa ollut kaupunginlaki saatettiin Norjassa voimaan aiemmin kuin Ruotsissa.

On mahdollista, että norjalaisissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa avioliittoon, siveellisyyteen ja uskontoon liittyneistä rikoksista rangaistiin lainsuojattomuudella maallisen lain mukaan, koska kirkollinen oikeus ei ollut vielä täysin etabloitunut Norjassa. Vasta *Sættargjerdendokumentin* myötä 1270-luvulla selvennettiin kirkon ja maallisen oikeuden suhdetta, ja todettiin, että kirkolla oli pääasiallinen oikeus rangaista kirkollisiin lukeutuneissa rikoksissa. Näin avioliitto, joka kuului kirkon sakramentteihin, kuului pääasiallisesti kirkollisen tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Kirkko vaati tuomiovaltaa kirkon piiriin kuuluneissa asioissa Ruotsissakin, minkä johdosta avioliiton solmimiseen ja kihlaukseen liittyneet rikokset siirtyivät sydänkeskiajalla kirkollisiin tuomioistuimiin, samalla kun maalliset rangaistukset lieventyivät sakkorangaistuksiksi. Uskontoon, avioliittoon ja siveellisyyteen liittyneistä rikkomuksista ei rangaistu lainsuojattomuudella enää suurimmassa osassa ruotsalaisista laeista, sillä oletettavasti toisen reseptiovaiheen aikana kirkon tuomiovallan alaisuuteen kuuluneista rikoksista rangaistiin kirkon oikeuskulttuuriin kuuluvilla rangaistuksilla kuten sakoilla tai ekskommunikaatiolla.

Esimerkiksi noituuden ja pakanallisten tapojen kriminalisointi ja näihin liittyneiden lakien rikkomisesta annettu ankara rangaistus saattoivat kertoa kristinuskon vakiintumisesta Skandinaviassa. Tutkielmassa annettu esimerkki noituuden harjoittamisesta tuomitusta naisesta kertoi, että noitaoikeudenkäynnistä raportoi piispa eikä laamanni, minkä lisäksi nainen tuomittiin pyhiinvaellukselle. Täten uskontorikoksia ilmeisesti käsiteltiin kanonisen oikeuden mukaan, vaikka pyhiinvaellusrangaistus saattoikin muistuttaa lainsuojattomuustuomiota.

Norjassa, jossa lait kodifioitiin ennen Ruotsia, saattoi kristinuskon olla vielä verrattain tuore ilmiö, eivätkä kristilliset tavat ja normit vielä olleet vakiintuneet kristikansan keskuudessa. Ruotsalaisten lakien kodifikaation aikaan kristinuskon oli saattanut jo vakiinnuttaa asemansa, minkä johdosta sen tavat ja normit olivat sulautuneet osaksi tapakulttuuria, eikä niitä sen vuoksi tarvinnut kirjata lakiin. Vastaavista rikoksista saatettiin 1200-luvun jälkeen tuomita kanonisen oikeuden mukaisesti esimerkiksi pyhiinvaellukselle Roomaan hakemaan synninpäästö, kun kirkon piiriin kuuluneet rikokset olivat vähitellen siirtyneet kirkollisen tuomiovallan alaisuuteen.

Molemmissa maissa sydänkeskiaikaa sävyttivät kiistat kruunusta, sisällissodat ja yleinen yhteiskuntarauhan järkkyminen. Kuninkaiden vakiinnutettua asemansa valtaistuimella alkoi kruunun asema valtakunnassa vahvistua nopeasti, kun sisällissodat eivät enää heikentäneet sitä, ja kirkon sekä kuninkaan yhteistyö johti erityisesti Norjassa osaltaan kuningaskunnan vakiintumiseen. Kuninkaan intressit valtiovallan vahvistamiseen liittyivät myös lainsäädäntöön, ja esimerkiksi rangaistusnormeja ja -käytäntöjä kehittämällä kuningas sai keskitettyä itselleen muun muassa tuomiovallan ja sakkorangaistuksista saadut tulot. Ruotsalaiset ja norjalaiset maakunta-, maan- ja kaupunginlait kertoivat jossain määrin yhtäältä vanhemmasta tapakulttuurista sekä paikallisista juridisista eroavaisuuksista ja toisaalta uudemmasta, oppineesta ja eurooppalaisesta lakikulttuurista, joihin vaikuttivat kirkon ihanteet ja kuningasideologia. Esimerkkinä jälkimmäisen kategorian laeista voidaan mainita ruotsalaiset kuninkaan rauhanvalanlait, joita vastaavia rauhanlakeja löytyi vanhemmasta norjalaisesta lakiaineistosta.

Historioitsijat eivät tosin ole yhtä mieltä siitä, kuinka suuri oli kuninkaan vaikutusvalta myös varhaisia tapakulttuurin piirteitä sisältäneisiin maakuntalakeihin, mutta tiedetään, että maan- ja kaupunginlakien syntyyn ruotsalaiset ja norjalaiset kuninkaat vaikuttivat vaihtelevassa määrin. Kuninkaat vaikuttivat kuitenkin maakuntalakeihin ainakin välillisesti kuninkaan rauhanvalalainsäädännön sekä eräiden lakien saamien kuninkaallisten vahvistusten ja sääntöjen kautta, joiden sisältö levisi myös muihin maakuntalakeihin.

Ideologia kuninkaasta rauhan suojelijana levisi myös Ruotsiin ja Norjaan, ja myös maakunta-, maan- ja kaupunginlait antoivat kuvan kuninkaasta yhteisöllisen rauhan suojelijana. Kuningas nähtiin kristillisen yhteisön ylimpänä johtajana ja rauhan suojelijana myös kirkon näkökulmasta, ja 1100-luvulla Norjaan muodostuivat rauhanlait, joiden tavoitteena oli suojella yhteiskuntarauhaa, heikoimpia yksilöitä ja yhteisöllisesti merkittäviä paikkoja ja tilanteita, ja toisaalta siirtää sukujen rangaistusvalta konfliktinratkaisussa kuninkaalle. Vanhoja rauhanlakeja, joiden alkuperä saattoi olla esimerkiksi germaaninen tai kristillinen, uudistettiin, ja Ruotsissa niistä muokattiin kuninkaallinen rauhanvalalainsäädäntö, joka sisällytettiin kaikkiin lakeihin. Rauhanvalalakien rikkomusten tyypillisiä rangaistuksia olivat lainsuojattomuus ja irtaimen omaisuuden menetys, josta osa jaettiin kuninkaalle, sekä sakkorangaistus.

Kuninkaan rauhanlait eivät olleet Norjassa koko valtakunnan lakeihin suuressa mittakaavassa sisällytettyjä kuten Ruotsissa, minkä vuoksi viittauksia rauhanlakeihin ei löytynyt kaikista norjalaislaeista, varsinkaan arkaaisemmista ja kehittymättömämmistä maakuntalaeista. On mahdollista, etteivät kanonisen lain normit tai kuninkaan intressit vaikuttaneet kaikkiin norjalaisiin maallisiin lakeihin niiden kodifikaation aikana, eikä niitä jälkikäteen enää katsottu tarpeellisiksi muokata uusia käytäntöjä vastaaviksi. Toisaalta kuninkaan aloitteesta alkunsa saaneissa

norjalaisessa Maunu Lainparantajan maanlaissa oli norjalaislaeista eniten lainsuojattomuudella rangaistuja henki- ja väkivaltarikoksia, joten vaikuttaisi siltä, että lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten määrä lisääntyi norjalaislakien mukaan ensimmäisen reseptiovaiheen lopussa, kun ruotsalaislaeissa lainsuojattomuusrangaistusten lukumäärä on korkeimmillaan toisen reseptiovaiheen alussa eli aikana, jolloin rauhanvalalait sisällytettiin maakuntalakeihin.

Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa ei rauhanvalarikoksista enää rangaistu lainsuojattomuudella, vaikka niin oli tehty vielä hieman vanhemmassa Maunu Eerikinpojan maanlaissa. Lainsuojattomuuden sijaan rangaistiin sakoin tai ruumiillisella rangaistuksella, riippuen rikoksen vakavuusasteesta. Kosto ja lainsuojattoman poistaminen yhteisöstä vahvistivat perinteistä yhteisöllistä päätäntävaltaa rikosasioissa, minkä vuoksi oli mahdollista, että kuningas halusi poistaa nämä rangaistusnormit ja -käytännöt vähentääkseen paikallistason oikeudenkäytön valtaa. Täten saattoi olla tietoinen valinta siirtyä lainsuojattomuusrangaistuksesta kohti yleistyvää ruumiillisten rangaistusten käyttöä, saattoivathan esimerkiksi julkiset teloitukset olla tehokas varoittava esimerkki rikollisten ansaitsemista rangaistuksista.

Kuninkaan vallan kasvaessa myös tuomiovalta keskittyi kuninkaalle ja rangaistukset siis ankaroituivat, ja täten kuninkaan vallan kasvu on nähtävissä lainsuojattomuusrangaistusten vähenemisenä ainakin normatiivisella tasolla. Koska osa lainsuojattoman omaisuudesta tai henkisakoista maksettiin kuninkaalle, oli oletettavaa, että kuninkaan intresseissä oli myös muista rangaistuksista saatujen sakkotulojen kontrollointi ja mahdollisesti kuninkaan varallisuuden kartuttaminen sakkotuloin, minkä vuoksi sakkorangaistus saattoi yleistyä kuninkaan vallan vakiinnuttua. Koska lainsuojattomuusrangaistusten lukumäärä törkeiden rikosten kohdalla väheni sakko- ja ruumiinrangaistusten lisääntyttyä, voidaan spekuloida taloudellisesta merkityksestä kuninkaan rauhanvalalakien lukumäärän kasvulle, mikä selittäisi myös lainsuojattomuusrangaistusten lukumäärän kasvun rauhanvalalakien yhteydessä toisen reseptiovaiheen ruotsalaisissa laeissa. Kuninkaalla oli tosin enimmäkseen oikeus vain kolmasosaan törkeiden rikosten tekijän omaisuudesta.

Mahdollisten sakkotulojen lisäksi rauhanvalalakien myötä oikeuden institutionalisoituminen liittyi kuningasvallan vakiintumiseen 1100–1350-lukujen Ruotsissa. Kuten toisessa luvussa todettiin, kuningasvallan kasvu merkitsi tuomioistuinten ja virkamiesten vallan kasvua, rikoksen asianomistajien päätäntävallan kaventumista sekä rangaistusten ankaroitumista, mikä osaltaan saattoi selittää lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten lukumäärän vähenemisen. Vaikka yhteisön ulkopuolelle sulkeminen oletettavasti vaikuttikin pelottavalta rangaistukselta, ei kyseessä välttämättä ollut ikuinen rangaistus, sillä lainsuojattomuustuomio saatettiin kumota sakkojen tai sovittelun johdosta. Ruumiin- ja kuolemanrangaistukset taas olivat peruuttamattomia, ja niiden

yleistyminen johti rangaistusnormien ja -käytäntöjen kovenemiseen, vaikka sakkorangaistukset ja lainsuojattomuus olivat lakien mukaan potentiaalisia rangaistuksia vielä 1300-luvun puolessavälissä Ruotsin maan- ja kaupunginlakien aikakaudella.

Lainsuojattomuusrangaistus korvautui ruumiin- ja kuolemanrangaistuksilla, jotka olivat peruuttamattomia, toisin kuin lainsuojattomuus, ja ne saattoivat siten toimia tehokkaampana pelotteena rikosten estämiseksi. Lainsuojattomuus voitiin nähdä varoittavana potentiaalisena rangaistuksena, mikäli rikoksentekijä ei suostunut maksamaan sakkojaan. Keskusvallan ja virkamieskoneiston kehittyessä lainsuojattomuuden uhka saattoi kuitenkin jäädä tarpeettomaksi. Kuninkaanvallan vahvistuessa myös kuninkaan kiinnostus lainsäädäntöön kasvoi, ja syntyi koko valtakunnan kattavia lakeja, joiden avulla pyrittiin vähitellen saattamaan koko kuningaskunta yhtenäiseksi, yhden lain alaisuuteen. Kuninkaan intressi lainsäädäntöön kertoi myös kiinnostuksesta rangaistusnormeihin ja -käytäntöihin, sillä alamaiset haluttiin saattaa osaksi organisoitunutta valtakunnallista koneistoa, jossa kaikkia koskivat samat lait ja samat rangaistukset.

Vaikka on tutkittu, että ruumiin- ja kuolemanrangaistukset yleistyivät keskiajalla vakavien rikosten tapauksissa, voidaan tutkielmani tuloksena huomata, ettei lainsuojattomuusrangaistus kadonnut kokonaan ainakaan tutkittavana olleen ajanjakson aikana Ruotsista tai Norjasta. Tutkittavana olleen ajanjakson kuluessa lainsuojattomuudella rangaistujen rikosten lukumäärä väheni, vaikka rauhan- ja rauhanvalarikoksista ja törkeistä rikoksista säädettiin myös nuorimmissa laeissa. Lainsuojattomuusrangaistuksen vähenemiselle ruotsalaisissa ja norjalaisissa maakunta-, maan- ja kaupunginlaeissa ei ollut yhtä tiettyä syytä, vaan siihen vaikuttivat keskiajan yleiseurooppalainen kehitys, esimerkiksi yleinen yksilöitymiskehitys ja pohjoismainen yhteiskunnallinen kehitys kirkon ja kuningasvallan ollessa merkittävimmissä rooleissa rangaistusnormien muutoksen kannalta. Sekä kirkon että kuninkaan aloitteesta maallisiin lakeihin tehtiin muutoksia tutkittavana olleen ajanjakson aikana, minkä johdosta kehittyivät myös rangaistuskäytännöt. Vastaavanlaiseen lopputulokseen ovat päätyneet myös esimerkiksi Heikki Ylikangas ja Christine Ekholst, joten oman tutkielmani voidaan todeta täydentävän aikaisempaa tutkimusta, mutta täydentävän aikaisempaa keskiajan lainsuojattomuusrangaistuksesta sekä rangaistusnormeista tehtyä tutkimusta, jossa monesti oli keskitytty ruumiin- ja sakkorangaistuksiin.

7. Lähdeaineisto ja tutkimuskirjallisuus

7.1. Painetut lähteet

- Borgartingin lain kirkkokaari ja Eidsivatingin lakin kirkkokaari. Teoksessa Meissner, Rudolf, *Bruchstücke der Rechtsbücher des Borgarthings und des Eidsivathing*. Verlag Hermann Böhlaus Nachf., Weimar, 1942.
- Gotlannin laki. Teoksessa Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, *Svenska landskapslagar 4, Skånelagen och Gutalagen*. Hugo Gebers förlag, Tukholma, 1943.
- Gulatingin laki ja Frostatingin laki. Teoksessa Larson, Laurence M., *The Earliest Norwegian Laws, Being the Gulathing Law and the Frostathing Law*. Columbia University Press, New York, 1935.
- Itä-Götanmaan laki ja Uplannin laki. Teoksessa Holmbäck, Åke ja Wessén, Elias, *Svenska landskapslagar 1, Östgötalagen och Upplandslagen*. Hugo Gebers förlag, Tukholma, 1933.
- Länsi-Götanmaan vanhempi laki, Länsi-Götanmaan nuorempi laki, Smålandin lain kirkkokaari ja Bjärköarätt. Teoksessa Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, *Svenska landskapslagar 5, Äldre Västgötalagen, yngre Västgötalagen, Smålandslagens kyrkobalk och Bjärköarätten*. Hugo Gebers förlag, Tukholma, 1946.
- Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki. Teoksessa Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, *Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning*. Carl Bloms boktryckeri A.B., Lund, 1966.
- Maunu Eerikinpojan maanlaki. Teoksessa Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, *Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning*. Carl Bloms Boktryckeri A.B., Lund, 1962.
- Maunu Lainparantajan kaupunginlaki. Teoksessa Taranger, Absalon (käänt. ja toim.), *Magnus Lagabøters bylov*. Cammermeyers boghandel, Kristiania, 1923.
- Maunu Lainparantajan maanlaki. Teoksessa Taranger, Absalon (käänt. ja toim.), *Magnus Lagabøters landslov*. Universitetsforlaget, Oslo, 1915.
- Södermanlannin laki ja Hälsinglannin laki. Teoksessa Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, *Svenska landskapslagar 3, Södermannalagen och Hälsingelagen*. Hugo Gebers förlag, Tukholma, 1940.
- Taalainmaan laki ja Västmanlannin laki. Teoksessa Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, *Svenska landskapslagar 2, Dalalagen och Västmannalagen*. Hugo Gebers förlag, Tukholma, 1936.

7.2. Muut lähteet

Diplomatarium Norvegicum 1. Asiakirja nro 94, nide 9, s.115: Ragnhildin tuomitseminen pyhiinvaellukselle.

[http://www.dokpro.uio.no/perl/middelalder/diplom_vise_tekst.prl?b=8246&s=n] 2.2.2014

SDHK - Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev.

Asiakirja SDHK-nro 7622: Maunu Eerikinpojan lausunto Bengt Algottssonin julistamisesta lainsuojattomaksi. <http://fmpro.ra.se/ra/medeltid/pdf/7622.pdf> 8.3.2013

7.3. Tutkimuskirjallisuus

Bagge, Sverre, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom – State Formation in Norway c. 900–1350*. Museum Tusulanum: Kööpenhamina, 2010.

Bandlien, Bjørn, ‘Sexuality in Early Church Laws in Norway and Iceland’. Teoksessa Andersen, Per, Münster-Swendsen, Mia & Vogt, Helle (toim.), *Law and Private Life in the Middle Ages*. Djøf Publishing: Kööpenhamina, 2011, s.191–204.

Blomkvist, Nils, Brink, Stefan & Lindkvist, Thomas, ‘The Kingdom of Sweden’. Teoksessa Berend, Nora (toim.), *Christianization and the Rise of Christian Monarchy – Scandinavia, Central Europe and Rus’, c. 900–1200*. Cambridge University Press: Cambridge, 2007, s. 167–214.

Brundage, James A., *Law, Sex and Christian Society in Medieval Europe*. University of Chicago Press: Chicago, 1987.

Bull, Edvard, ‘Lov, rett og statsstyre’. Teoksessa Holmsen, Andreas & Simensen, Jarle, *Sverreættens kongedømme*. Norske historikere i utvalg, 3. Universitetsforlaget: Oslo, 1970, s.91–103.

Burgwinkle, William E., *Sodomy, Masculinity and Law in Medieval Literature: France and England, 1050–1230*. Cambridge Studies in Medieval Literature. Cambridge University Press: New York, 2004.

Bøe, Arne, ‘Fredløshed, Norge’. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid IV*. A-B Örnförlaget: Helsinki, 1959, s.601–608.

Bøe, Arne, ‘Fridslagstiftning, Norge’. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid IX*, A-B Örnförlaget: Helsinki, 1959, s.625–626.

Bøe, Arne, ‘Kristenrettar’. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid IX*, A-B Örnförlaget: Helsinki, 1964, s.297–304.

Bøe, Arne, ‘Magnus Lagabøtes landslov’. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid XI*, A-B Örnförlaget: Helsinki, 1966, s.231–237.

- Classen, Albrecht, *Sexual Violence and Rape in the Middle Ages: A Critical Discourse in Premodern German and European Literature*. Walter de Gruyter: Berliini, 2011.
- Ekholst, Christine, *För varje brottsling ett straff – Föreställningar om kön i de svenska medeltidslagarna*. Tukholman yliopisto, Historiska institutet, Tukholma, 2009.
- Fonnesberg-Schmidt, Iben, *Popes and the Baltic Crusades, 1147–1254*. Brill: Leiden & Boston, 2007.
- Gallén, Jarl, 'Kyrkorätt'. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid X*, A-B Örnförlaget: Helsinki, 1965, s.1–5.
- Hafström, Gerhard, 'Konungens edsöre'. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid IX*, A-B Örnförlaget: Helsinki, 1964, s.93.
- Hagströmer, J., 'Fridsbrott'. Teoksessa Olsson, B.F., Rosén, John & Westrin, Th., *Nordisk familjebok – 1800-talsutgåvan 5*. Expeditionen af Nordisk familjebok: Tukholma, 1882, s.369–370.
- Harrison, Dick, *Sveriges historia 600–1350*. Norstedts: Tukholma, 2009.
- Helmholz, R.H., *The Spirit of Classical Canon Law*. University of Georgia Press: Athens, 2010.
- Hemmer, Ragnar, 'Fredløshed'. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid IV*. A-B Örnförlaget: Helsinki, 1959, s.596–601.
- Hemmer, Ragnar, 'Orbodemål, Sverige och Finland'. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid XII*, A-B Örnförlaget: Helsinki, 1967, s.636–637.
- Hentilä, Seppo, Krötzl, Christian & Pulma, Panu, *Pohjoismaiden historia*. Edita: Helsinki, 2002.
- Hyams, Paul R., 'Was There Really Such a Thing as Feud in the High Middle Ages?'. Teoksessa Throop, Susanna A. & Hyams, Paul R. (toim.), *Vengeance in the Middle Ages: Emotion, Religion, and Feud*. Ashgate Publishing Group: Farnham, 2010, s.151–176.
- Häthén, Christian, *Stat och straff – rättshistoriska perspektiv*. Studentlitteratur: Lund, 2004.
- Johnsen, Arne Odd, *Fra ættesamfunn til statssamfunn*. H. Aschehoug & Co.: Oslo, 1948.
- Jørgensen, Jens Ulf, 'Orbodemål'. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid XII*, A-B Örnförlaget: Helsinki, 1967, s.632–634.
- Jørgensen, Torstein, 'Canon Law in Norway Illustrated by the Penitentiary Texts: An Example of a European Centre-Periphery Perspective'. Teoksessa Jaritz, Gerhard, Jørgensen, Torstein & Salonen, Kirsi (toim.), *'...et usque ad ultimum terrae' – The Apostolic Penitentiary in Local Contexts*. CEU Medievalia 10. CEU: Budapest, 2007, s.19–30.
- Jørgensen, Torstein, 'He grabbed his axe and gave Thore a blow to his head: Late medieval

- clerical violence in Norway as treated according to canon and civil laws'. Teoksessa Salonen, Kirsi, Jensen, Kurt Villads & Jørgensen, Torstein (toim.), *Medieval Christianity in the North – New Studies*. Acta Scandinavica, 1. Brepols: Turnhout, 2013, s.209–232.
- Kennedy, Philip, *Christianity – An Introduction*. I.B. Tauris Introductions to Religion. I.B. Tauris: Lontoo, 2011.
- Knuuttila, Jyrki, 'Kirkolliset lähteet'. Teoksessa Lamberg, Marko, Lahtinen, Anu & Niiranen, Susanna, *Keskiajan avain*. Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia 1203. SKS: Helsinki, 2008, s.167–187.
- Korpiola, Mia, *Between Betrothal and Bedding – The Making of Marriage in Sweden ca. 1200–1600*. Helsingin yliopiston oikeustieteen väitöskirja, Helsinki, 2004.
- Korpiola, Mia, 'Maallisen oikeuslaitoksen tuottamat lähteet'. Teoksessa Lamberg, Marko, Lahtinen, Anu & Niiranen, Susanna, *Keskiajan avain*. Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia 1203. SKS: Helsinki, 2008, s.203–216.
- Krötzl, Christian, "Joulurauhasta kylpyrauhaan – Keskiajan erillisrauhat". *Rauhantutkimus* 2/1988, 1988, s.3–10.
- Krötzl, Christian, *Pilger, Mirakel und Alltag – Formen des Verhaltens im skandinavischen Mittelalter (12.–15. Jahrhundert)*. Studia Historica 46. SHS: Helsinki, 1994
- Letto-Vanamo, Pia, *Suomalaisen asianajajalaitoksen synty ja varhaiskehitys*. Vammalan kirjapaino: Vammala, 1989.
- Letto-Vanamo, Pia, *Oikeuden Eurooppa – Luentoja oikeushistoriasta*. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä, 1998.
- Liedgren, Jan, 'Magnus Erikssons landslag'. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid XI, A-B* Örnförlaget: Helsinki, 1966, s.222–226.
- Lindström, Dag, 'The Law and the Courts'. Teoksessa Österberg, Eva & Lindström, Dag: *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*. Studia historica Upsaliensia, 152. Acta Universitatis Upsaliensis: Upsala, 1988, s.25–32.
- Line, Philip, *Kingship and State Formation in Sweden, 1130–1290*. The Northern World, 27. Brill: Leiden & Boston, 2007.
- Mäkinen, Virpi, *Keskiajan aatehistoria – näkökulmia tieteen, talouden ja yhteiskuntateorioiden kehitykseen 1100–1300-luvuilla*. Atena Kustannus: Jyväskylä, 2003.
- Mäkinen, Virpi ja Pihlajamäki, Heikki, 'Yhteiskunta, politiikka ja talous keskiajalla'. Teoksessa Pihlajamäki, Heikki, Mäkinen, Virpi & Varkemaa, Jussi (toim.), *Keskiajan oikeushistoria*. Tietolipas, 218. SKS: Helsinki, 2007, s.10–32.

- Nedkvitne, Arnved, *Ære, lov og religion i Norge gjennom tusen år*. Spartacus forlag AS: Oslo, 2011.
- Nordeide, Sæbjørg Walaker & McDonald, Jennifer R., 'Canonical Observance in Norway in the Middle Ages: The Observance of Dietary Regulations'. Teoksessa Salonen, Kirsi, Jensen, Kurt Villads & Jørgensen, Torstein (toim.), *Medieval Christianity in the North – New Studies*. Acta Scandinavica, 1. Brepols: Turnhout, 2013 [painossa], s.41–66.
- Nousiainen, Kevät, 'Maallikon osa oikeudessa – Muodollisrationaalinen oikeudenkäyttö ja maallikot'. Teoksessa Eriksson, Lars D. et al (toim.), *Oikeutta ja historiaa – Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja*. WSOY: Juva, 1987, s.152–172.
- Nylander, Ivar, 'Kanonisk rätt'. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid VIII*. A-B Örnförlaget: Helsinki, 1963, s.221–225.
- Nyqvist Grødtvedt, Per, 'Orbodemaal, Norge'. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid XII*. A-B Örnförlaget, Helsinki, 1967, s.634–636.
- Pihlajamäki, Heikki, 'Avioliittokäsityksen murros keskiajalla'. Teoksessa Pihlajamäki, Heikki, Mäkinen, Virpi & Varkemaa, Jussi (toim.), *Keskiajan oikeushistoria*. Tietolipas, 218. SKS: Helsinki, 2007, s.202–226.
- Pihlajamäki, Heikki, 'Rikosoikeuden murros keskiajalla'. Teoksessa Pihlajamäki, Heikki, Mäkinen, Virpi & Varkemaa, Jussi (toim.), *Keskiajan oikeushistoria*. Tietolipas, 218. SKS: Helsinki, 2007, s.253–272.
- Palme, Sven Ulric, 'Fridslagstiftning'. Teoksessa Pohjolan-Pirhonen, Helge (toim.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid IX*. A-B Örnförlaget: Helsinki, 1959, s.621–625.
- Rasila, Viljo, *Tilastolliset menetelmät historiantutkimuksessa*. Otavan korkeakoulukirjasto. Otava: Helsinki, 1977.
- Riisøy, Anne Irene, *Sexuality, Law and Legal Practice and the Reformation in Norway*. The Northern World, 44. Brill: Leiden & Boston, 2009.
- Rosén, Jerker, 'Magnus Eriksson, upprorsperioden 1356–1363'. Teoksessa Carlsson, Sten, Cornell, Jan & Rosén, Jerker (toim.), *Den svenska historien, del 2 – Medeltiden 1319–1520*. Bonnier: Tukholma, 1966., s.42–47.
- Rosén, Jerker, *Svensk historia 1 – Tiden före 1718*. Bonnier: Tukholma, 1969.
- Salonen, Kirsi, *Synti ja sovitus, rikos ja rangaistus – Suomalaisten rikkomuksista keskiajalla*. Historiallisia tutkimuksia, 249. SKS: Helsinki, 2009.
- Sjöholm, Elsa, *Sveriges medeltidslagar – Europeisk rättstradition i politisk omvandling*. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning, serien 1. A.-B. Nordiska bokhandeln: Tukholma, 1988.

- Tamm, Ditlev, 'The Nordic Legal Tradition in European Context'. Teoksessa Letto-Vanamo, Pia (toim.), *Nordisk identitet – Nordisk rätt i europeisk gemenskap*. Helsingin yliopiston kansainvälisen talousoikeuden institutin julkaisuja, 30. Gummerus: Saarijärvi, 1998, s. 15–33.
- Throop, Susanna A., 'Introduction: The Study of Vengeance in the Middle Ages'. Teoksessa Throop, Susanna A. & Hyams, Paul R. (toim.), *Vengeance in the Middle Ages: Emotion, Religion, and Feud*. Ashgate Publishing Group: Farnham, 2010, s.1–4.
- Vogt, Helle, *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation*. Medieval Law and Its Practise, 9. Brill: Leiden & Boston, 2010.
- Wennström, Torsten, *Brott och böter*. Gleerupska universitetsbokhandeln: Lund, 1940.
- Wessén, Elias, *Svensk medeltid – En samling uppsatser om svenska medeltidshandskrifter och texter 1, Landskapslagar*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, Filologiska serien, 9. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien: Tukholma, 1968.
- Westman, K.G., *De svenska rättskällornas historia: föreläsningar*. De studerandes tjänst: Lund, 1912.
- Ylikangas, Heikki, *Miksi oikeus muuttuu – Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana*. WSOY: Porvoo, 1983.
- Ylikangas, Heikki, *Varför förändras rätten - Lag och rätt såsom en del av den historiska utvecklingen*. WSOY: Porvoo, 1983b.
- Ylikangas, Heikki, *Oikeus historiallisena ilmiönä*. Suomen lakimiesliiton kustannus oy: Helsinki, 1978.

7.4. Painamattomat artikkelit ja julkaisut

- Büchert Netterstrøm, Jeppe, 'Fredløshed'. *Danmarkshistorien.dk*.
[\[http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/fredloeshed/\]](http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/fredloeshed/) 23.5.2012
- Büchert Netterstrøm, Jeppe, 'Orbodemål'. *Danmarkshistorien.dk*.
[\[http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/orbodemaal/\]](http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/orbodemaal/) 23.5.2012
- Fiskesjö, Magnus, 'Outlaws, barbarians, slaves - Critical reflections on Agamben's homo sacer'. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 2 1/2012, sivut 161-181.
[\[http://www.haujournal.org/index.php/hau/article/viewFile/51/107\]](http://www.haujournal.org/index.php/hau/article/viewFile/51/107) 28.1.2013
- Fosnes, Dag Roar, 'Kristenretten i norsk middelalder'. Bergenin yliopisto.
[\[http://www.ub.uib.no/fag/rettsvit/kristenretten.htm\]](http://www.ub.uib.no/fag/rettsvit/kristenretten.htm), 13.1.2014
- Helle, Knut, 'Magnus IV Håkonsson Lagabøte'. Store norske leksikon.
[\[http://snl.no/nbl_biografi/Magnus_6_H%C3%A5konsson_Lagab%C3%B8te/utdypning\]](http://snl.no/nbl_biografi/Magnus_6_H%C3%A5konsson_Lagab%C3%B8te/utdypning)
 9.4.2013

- Kumlien, Kjell, 'Magnus Eriksson'. Svenskt biografiskt lexikon.
[<http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/artikel/10153>] 11.7.2013
- Kure, Johanna Maria, *Relationen mellan asar och vaner - Förkristna myter i norrön litteratur*.
Nordic Viking and Medieval Studies, pro gradu -tutkielma. Osion yliopisto, 2010.
[<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/123456789/26621/Kure-Master-ILN.pdf?sequence=1>] 17.1.2013
- 'Lagting'. Store norske leksikon. [<http://snl.no/lagting>] 23.4.2013
- 'Niding'. [<http://snl.no/niding>] 2.5.2013
- Salvesen, Helge, 'Magnus 6 Lagabøte'. Store norske leksikon.
[http://snl.no/Magnus_6_Lagab%C3%B8te] 9.12.2013
- Sjöholm, Elsa, 'Indsigelser – Sveriges medeltidslagar'. *Historisk Tidskrift* 6/1991.
[http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_15rk_0006-PDF/hto_15rk_0006_76887.pdf]
6.5.2013
- Svenska akademiens ordbok. [<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>] 16.1.2013
- 'Twelfth Ecumenical Council: Lateran IV 1215, Canon 8'. *Medieval Sourcebook*.
[<http://www.fordham.edu/halsall/basis/lateran4.asp>] 26.12.2013
- Tunberg, S., 'Magnus Eriksson'. Teoksessa Leche, v. et al. (toim.), *Nordisk familjebok – UGGLEUPPLAGAN 17*. Nordisk familjeboks förlags boktryckeri: Tukholma, 1912, s.503–504.
[<http://runeberg.org/nfbq/0272.html>] 9.4.2013
- Westman, K.G., 'Konungsfrid'. Teoksessa Westrin, Th. (toim.), *Nordisk familjebok – UGGLEUPPLAGAN 14*. Nordisk familjeboks förlags aktiebolag: Tukholma, 1911, s.942–943.
[<http://runeberg.org/nfbn/0503.html>] 22.1.2014
- Westman, Karl Gustaf, 'Om delaktighet i dråp enligt de svenska landskapslagarna'. *Antiqvarisk tidskrift*. [<http://runeberg.org/antiqtid/17/0114.html>] 4.3.2013

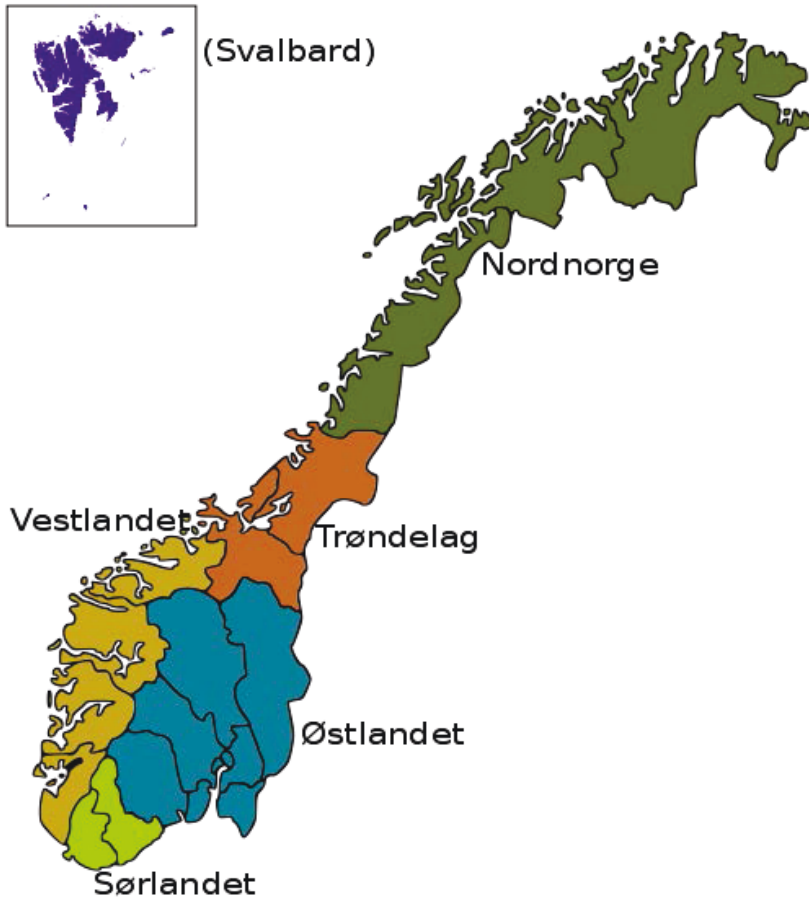
Liitteet

Kartta 1. Ruotsin maakunnat nykyisen Ruotsin valtakunnan alueella. Etelä-Ruotsissa Götanmaan maakunnat, Keski-Ruotsissa Sveanmaan maakunnat, pohjoisessa Norrlanti.⁵⁶⁸

⁵⁶⁸ Kuva: Wikimedia Commons. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sverigekarta-Landskap_Text.svg 23.4.2013

Kartta 2. Nykyisen Norjan läänit epävirallisesti viiteen osaan luokiteltuna. Frostatingin laki oli voimassa Trøndelagin sekä pohjoisimman Vestlandin alueella, Gulatingin laki taas Vestlandin sekä Sørlandin alueella. Eidsivatingin lakia käytettiin sisäisen Østlandin alueella, kun taas Borgartingin laki päti nykyisen Oslonvuonon alueella Østlandin eteläosissa.⁵⁶⁹

⁵⁶⁹ Kuva: Wikimedia Commons. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Norges_landsdelar.svg 23.4.2013

Taulukko 3. Maakunta-, maan- ja kaupunginlaeista käytetyt lyhenteet

Lyhenne	Laki
GLL	Gulatingin laki
ET	Eidsivatingin laki
FL	Frostatingin laki
BT	Borgartingin laki
GL	Gotlannin laki
MLL	Maunu Lainparantajan maanlaki
MLB	Maunu Lainparantajan kaupunginlaki
ÄVGL	Länsi-Götanmaan vanhempi laki
YVGL	Länsi-Götanmaan nuorempi laki
UL	Uplannin laki
ÖGL	Itä-Götanmaan laki
DL	Taalainmaan laki
SML	Södermanlannin laki
HSL	Hälsinglannin laki
VML	Västmanlannin laki
MEL	Maunu Eerikinpojan maanlaki
MES	Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki

Taulukko 4. Lakien kaarista käytetyt lyhenteet lähdeostosten mukaan

Laki	Kaarien lyhenteet lähdeostosten mukaan
GLL	C: The Church Law, PR: The Law of Personal Rights, Misc.: Miscellaneous Provisions, M: Merchant Law
ET	-
FL	C: The Church Law, PR: The Law of Personal Rights, Misc.: Miscellaneous Provisions
BT	-
GL	-
MLL	M: Mannhelgebolken, T: Tingfarebolken
MLB	T: Tingfarebolken
ÄVGL	U: Urbotamål, Ky: Kyrkobalken, Ä: Ärvdabalken
YVGL	U: Urbotamål, Ky: Kyrkobalken, Ä: Ärvdabalken, D: Dråparebalken, F: Fredsbalken
UL	Ä: Ärvdabalken, K: Konungabalken, Ky: Kyrkobalken
ÖGL	E: Edsöresbalken, V: Vådamålsbalken, Ky: Kyrkobalken, D: Dråpsbalken
DL	E: Edsöresbalken
SML	K: Konungabalken, M: Manhelgdsbalken
HSL	K: Konungabalken
VML	K: Konungabalken
MEL	E: Edsöresbalken, D1: Dråpamålsbalken (Om dråp med vilja), K: Konungabalken
MES	E: Edsöresbalken, D: Dråpamålsbalken, H: Högmålsbalken, G: Giftermålsbalken

Taulukko 5. Rikosten lukumäärä kategorioittain sekä kunkin kategorian rikosten jakautuminen eri lakikokoelmien kesken. Ensimmäiset ja toisen reseptiovaiheen vaihtuminen on merkitty paksummalla viivalla.

Taulukko 5.1. Lainsuojattomuudella rangaistut henki- ja väkivaltarikokset

Laki	Naisrauhan r.	Kotirauhan r.	Kosto	Julk. rauhan r.	Törkeät r.	Silvonta	Yhteensä
GLL	3	3	1	1	11	0	19
ET	0	0	0	0	0	0	0
FL	3	3	0	4	19	4	29
BT	0	0	0	0	2	0	2
GL	0	0	0	0	0	0	0
MLL	2	2	4	5	13	4	26
MLB	0	1	0	1	0	0	2
<u>ÄVGL</u>	<u>0</u>	<u>3</u>	<u>1</u>	<u>3</u>	<u>11</u>	<u>3</u>	<u>18</u>
YVGL	4	4	3	6	6	4	23
UL	1	4	1	2	0	1	8
ÖGL	1	11	7	5	3	1	27
DL	2	2	2	2	0	1	8
SML	1	3	7	1	0	0	12
HSL	1	2	2	1	0	1	6
VML	1	1	2	1	0	0	5
MEL	2	4	3	2	10	4	21
MES	0 (1)*	0 (7)	0 (2)	0 (2)	0	0	0
Yhteensä	21	43	33	34	75	23	

* Maunu Eerikinpojan maanlaissa mainittiin rauhanvalarikokset, mutta niistä ei rangaistu lainsuojattomuudella.

Taulukko 5.2. Lainsuojattomuudella rangaistut uskonto-, avioliitto- ja siveellisyyssrikokset

Laki	Uskontor.	Avioliitto- & siv.r.	Yhteensä
GLL	3	3	6
ET	5	5	10
FL	2	2	4
BT	5	5	10
GL	0	0	0
MLL	2	2	4
MLB	0	0	0
<u>ÄVGL</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>2</u>
YVGL	2	2	4
UL	0	0	0
ÖGL	0	0	0
DL	0	0	0
SML	0	0	0
HSL	0	0	0
VML	0	0	0
MEL	0	0	0
MES	0	0	0
Yhteensä	20	20	

Taulukko 6. Lakien ajoitus tutkimuskirjallisuuden mukaan

Laki	Arvioitu ajoitus	Lähde
Gulatingin laki	1020–1160 tai 1200-luku	Riisøy, 2009, s.10, Sjöholm, 1988, s.79
Eidsivatingin lain kirkkokaari	1000–1170 tai kirkkokaari 1200-luku	Riisøy, 2009, s.11, Sjöholm, 1988, s.79
Frostatingin lain kirkkokaari	1160–1170 tai maallinen laki 1200-luku, kirkkokaari 1300–1350	Riisøy, 2009, s.11, Sjöholm, 1988, s.78
Borgartingin laki	1000–1250-luku tai kirkkokaari noin 1300	Riisøy, 2009, s.11, Sjöholm, 1988, s.79
Gotlannin laki	1220 (Elsa Sjöholmin mukaan 1350)	Harrison, 2009, s.289-291 (Sjöholm, 1988, s.92)
Maunu Lainparantajan maanlaki	1274	Riisøy, 2009, s.13
Maunu Lainparantajan kaupunginlaki	1276	Riisøy, 2009, s.13
Vanhempi Länsi- Götanmaan laki	1220–1280 (<i>terminus ante quem</i> 1281*)	Line 2007, s.156, Sjöholm, 1988, s.90, Korpiola, 2008, s.206
Nuorempi Länsi- Götanmaan laki	1280 (1345)	Line 2007, s.156, Korpiola, 2008, s.206 (Sjöholm, 1988, s.91)
Uplannin laki	kuninkaan hyväksyntä laille 1296 (Elsa Sjöholmin mukaan 1300–1350)	Line, 2007, s.157, Korpiola, 2008, s.205 (Sjöholm, 1988, s.80)
Itä-Götanmaan laki	1290-1350	Line, 2007, s.155, Sjöholm, 1988, s.89
Taalainmaan laki	noin 1350	Sjöholm, 1988, s.89
Södermanlannin laki	käsikirjoitus noin 1300–1350, kuninkaan hyväksyntä 1327	Line, 2007, s.155, Korpiola, 2008, s.205
Helsinglannin laki	noin 1350	Line, 2007, s.155-156, Sjöholm, 1988, s.89
Västmanlannin laki	1300-luku	Sjöholm, 1988, s.81, Harrison, 2009, s.289– 291
Maunu Eerikinpojan maanlaki	noin 1350 (1347–1352)	Sjöholm, 1988, s.92, Korpiola, 2008, s.206
Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki	noin 1357 (1347–1360)	Sjöholm, 1988, s.91, Korpiola, 2008, s.208

**terminus ante quem*: esimerkiksi käsikirjoituksessa mainittu vuosiluku, jota ennen käsikirjoitus on väistämättä kirjoitettu